

รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง
ศักดิ์ศรีแม่ฉิงล้านนา : การดำรงอยู่ของครอบครัวแม่ฉิงไม่ชายตัว
ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

Lanna Women's Honour : The way the young women's families survive
among social change

เป็ญจา อ่อนท้วม

มหาวิทยาลัยพายัพ
สนับสนุนการศึกษาวิจัยโดย
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

30 ตุลาคม 2539

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้ทำการศึกษาศักดิ์ศรีของแม่หญิงล้านนา ผู้วิจัยขอขอบคุณอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้ อีกทั้งขอบคุณมหาวิทยาลัยพายัพที่อนุญาตให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ ผู้ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ผู้วิจัย อีกทั้งคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือที่กรุณาให้คำแนะนำที่มีค่า ทุกท่านพยายามที่จะให้ งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงออกมาอย่างมีคุณค่า ผู้วิจัยระลึกถึงด้วยความขอบคุณ

เพื่อนร่วมงานทุกคนในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งให้กำลังใจและ เสียสละเวลาช่วยในการสอนบางครั้งที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องออกไปเก็บข้อมูล ขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

ผู้ช่วยนักวิจัย 2 คน ที่เข้าไปใช้ชีวิตในชุมชนระยะหนึ่งเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล นักศึกษาภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยพายัพ ได้ช่วยสัมภาษณ์ชาวบ้าน โดยให้แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่าน

ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ชาวบ้านบ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา โดยเฉพาะ พ่อหลวง คนเฒ่าคนแก่ เยาวสตรีทุกคนผู้ให้ข้อมูลมากมายแก่คณะผู้วิจัยด้วยอัธยาศัยไมตรี อีกทั้งเจ้าของบ้านผู้เอื้ออารีให้ที่พักและการดูแลเอาใจใส่แก่คณะผู้วิจัยทุกคน ตลอดระยะเวลา ของการทำวิจัย ผู้วิจัยไม่เคยลืมในบุญคุณนั้น

ขอบคุณ คุณเสวก ภักพิสัย และคุณสุภาพร ปวงจักรทา ผู้จัดพิมพ์รายงาน วิจัยฉบับนี้ด้วยความขยันขันแข็ง

ท้ายที่สุดนี้ ความบกพร่องของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว ความดีทั้งหมดของงานวิจัยนี้ ขอมอบให้ทุกท่านดังกล่าวข้างต้น

เบ็ญจา อ่อนท้วม

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ก่อกลให้เกิดครอบครัวที่เยาวสตรีในครอบครัวไม่เข้าสู่การค้าประเวณี สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างราบรื่น การวิจัยนี้ได้ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพผสมผสานกับปริมาณ โดยการใช้กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี ประกอบด้วยแนวคิด 5 ประการคือ แนวคิดว่าด้วยศักดิ์ศรี แนวคิดการดำรงอยู่ของชุมชนและครอบครัว แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม แนวคิดความคาดหวังและการควบคุมทางสังคม และแนวคิดการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน

จากการศึกษาได้พบประเด็นสำคัญ 3 ประการคือ ประเด็นแรก เมื่อเปรียบเทียบชีวิตแม่หญิงไปหาเงินกับแม่หญิงไม่ไปหาเงินจะมีความแตกต่างกันในด้านครอบครัว โลกทัศน์ และชีวิตความเป็นอยู่ แม่หญิงไปขายตัวอยู่ในครอบครัวยากจน พ่อแม่มีการศึกษาต่ำและฐานะด้อยในชุมชน เป็นพี่สาวคนโตที่มีน้องหลายคน เป็นคนใจกล้าและไม่อยู่ในสายตระกูลสำคัญ 6 ตระกูล ขณะที่แม่หญิงไม่ขายตัวอยู่ในครัวเรือนสมาชิกสายตระกูล 6 ตระกูล ขณะที่แม่หญิงไม่ขายตัวอยู่ในครัวเรือนสมาชิกสายตระกูล 6 ตระกูลสำคัญผู้ร่วมก่อตั้งชุมชนซึ่งมีกระบวนการขัดเกลาของครอบครัวที่เข้มงวด มีพ่อแม่และเครือญาติที่ขยันขันแข็งในการทำงาน มีการช่วยเหลือกันอย่างขันแข็งในครัวเรือนและเครือญาติ

ประการที่สอง ปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้แม่หญิงไม่ขายตัวคือ แรงเกาะเกี่ยวภายใน หมายถึง ความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน และความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิตซึ่งเกิดจากการจัดการภายในครอบครัวโดยเพิ่มความขยันและอดทนทำงานอื่น หลีกเลี่ยงการใช้เงินกับสิ่งไม่จำเป็น ลดค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคและพึ่งพิงเครือญาติ ขณะที่ชุมชนจัดการโดยจัดโครงการทางเลือก ร่วมรณรงค์เรื่องผลกระทบของการขายบริการทางเพศ ส่งเสริมแม่หญิงที่จบการศึกษามาคว้งระดับรับทุนการศึกษาต่อ ไม่ขึ้นชม “แม่หญิงหาเงิน” ที่เดินทางกลับบ้าน และหาทางเลือกของการพึ่งพาตนเองโดยใช้ศักยภาพบุคคล ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน

ประการที่สาม ปัจจัยที่เกื้อกูลให้ครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวดำรงอยู่ได้ในชุมชน คือ ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เป็นกลไกสำคัญในการปกป้องผู้หญิงยังทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง ความเชื่อว่าผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยปกป้องคุ้มครองแม่หญิงที่ทำตัวดี ความผูกพันในเครือญาติสร้างความอบอุ่น ทำให้การจัดการกับปัญหาเป็นเรื่องง่าย ความเพียงพอ ความรู้สึกว่ามีเพียงพอในปัจจุบันดำรงชีวิต และชาวบ้านพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่า ทั้งนี้แม่หญิงไม่ขายตัวได้มีวิถีชีวิต 3 รูปแบบคือ แม่หญิงชาวนา แม่หญิงนักเรียน-นักศึกษา และแม่หญิงทำงาน

ABSTRACT

The main objectives of this research are to study the adjustment process of the families that do not allow their daughters to enter prostitution, and to examine the factors contributing to their refusal to enter prostitution. This research combines both the qualitative and quantitative methods and uses a theoretical framework which comprises five concepts as criteria: the concept of dignity, the concept of family and community survival, the concept of socialization, the concept of social expectation and control and the concept of behavioural deviation.

Three important issues have been observed through this research. Firstly, There are obvious differences between prostitutes and non-prostitutes in terms of family, worldview and living condition. Most of the prostitutes under study come from poor families in which the parents have low education and are usually treated as inferiors in the community. Most of the prostitutes are eldest daughters with many siblings to take care of and thus are brave enough to take chances. Moreover, the prostitutes do not belong to any of the six major clans from which non-prostitutes have been raised, with strict family discipline and socialization, by parents who are hard-working and co-operative and have a tight relationship with all the family members and relatives.

Secondly, the two factors that prevent young women from entering prostitution are internal attachment (a good relationship among family members, relatives and community members) and sufficiency of food supply and other necessities as a result of good family management, diligence and patience. The other methods observed include doing extra work, avoiding unnecessary expenses, reducing consumption and sharing help among relatives; in the meantime, the community organizes some alternative projects to campaign against prostitution, to encourage

young women who have completed mandatory education to further their studies on scholarships, to bring an end to the admiring attitude towards home-returning prostitutes and to promote self-reliance based on the potential of the individual, family, kinship system and community.

Thirdly, four factors have been observed that enable young women who do not enter prostitution to live decently in the community. First, a strong kinship system is an effective mechanism against prostitution. Second, the belief that spirits and sacred beings will protect well-behaved women still prevails. Third, a kinship bond helps to create a warm and safe family atmosphere that will make problem solving easier. Fourth, fellow community members usually attempt to help young women to seek better alternatives than prostitution and to have moderation in food supply and other necessities. This research has also discovered that most of the young women who refuse to enter prostitution live their lives either as farmers, students or workers in the labour market.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
Abstract	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	
ความนำ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
แนวคิดและข้อเสนอ	4
พัฒนาการของการขายบริการทางเพศในล้านนา	6
บทที่ 2 ระเบียบวิธีการศึกษา	
การเลือกชุมชนตัวอย่าง	14
การเก็บรวบรวมข้อมูล	15
เครื่องมือในการศึกษา	18
วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล	18

บทที่ 3 แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่หนึ่ง ศักดิ์ศรี : สิทธิของความเป็นมนุษย์	20
แนวคิดที่สอง แนวคิดการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน	23
แนวคิดที่สาม แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม	25
แนวคิดที่สี่ การควบคุมทางสังคมและความคาดหวัง	31
แนวคิดที่ห้า พฤติกรรมเบี่ยงเบน	33

บทที่ 4 ชุมชนน้ำจิม

ประวัติชุมชน	36
ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต	37
สภาพเศรษฐกิจสังคม	37
กลุ่มสังคมในหมู่บ้าน	47
บ้านน้ำจิมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง	50
พัฒนาการของ “แม่ญิงขายตัว” ในชุมชนน้ำจิม	57

บทที่ 5 การดำรงอยู่ของครอบครัวแม่ญิงไม่ขายตัว

5.1 กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเยาวสตรี	65
อุดมการณ์ในอดีตสู่ปัจจุบัน	65
วิถีชีวิตและกระบวนการขัดเกลาของครอบครัว	74
อิทธิพลของเครือญาติและผู้อาวุโส	86
ระบบการศึกษากับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม	87
อิทธิพลใหม่จากสื่อมวลชน	93
ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนน้ำจิม	96

5.2 การควบคุมทางสังคมและความคาดหวังของสังคม	102
สถาบันครอบครัวกับการควบคุมทางสังคม	102
ผู้กับการควบคุมทางสังคม	104
5.3 ศักดิ์ศรีแม่หญิงล้านนาอันเกิดจากครอบครัวและชุมชน	112
ศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลอันเกิดจากกระบวนการขัดเกลา	116
กระบวนการขัดเกลาของครัวเรือนในสายตระกูล 6 ตระกูล	131
5.4 แรงเกาะเกี่ยวและความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต	142
5.5 กระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน	145
การจัดการภายในครอบครัว	146
การจัดการภายในชุมชน	152
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ	161
บรรณานุกรม	172

๗

สารบัญแผนภูมิ

		หน้า
แผนภูมิแสดง	วงจรการผลิตของบ้านน้ำจิม	41
แผนภูมิแสดง	อาณาเขตของศักดิ์ศรี	118
แผนภูมิแสดง	การปรับเปลี่ยนของชุมชน	171

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	อัตราส่วนร้อยละของการถือครองที่ดินของชาวบ้านน้ำจิม	39
ตารางที่ 2	การเดินทางติดต่อกับเมืองและวิธีการเดินทางของชาวบ้านน้ำจิม	54
ตารางที่ 3	สถิติการเข้าเรียน การจบการศึกษาและการเรียนต่อ ของนักเรียนโรงเรียนบ้านน้ำจิม ปี พ.ศ 2528 - 2535	89
ตารางที่ 4	การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของบิดา - มารดาเยาวชนสตรี	94
ตารางที่ 5	การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของเยาวชนสตรี	95

บทที่ 1

บทนำ

ความนำ

ปรากฏการณ์ “เด็กล่องใต้” หรือการค้าประเวณีของเด็กสาวจากชนบทภาคเหนือ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมานานหลายทศวรรษแล้ว เป็นปรากฏการณ์ที่หลายฝ่ายซึ่งสนใจและต้องทำงานกับประเด็นปัญหานี้ต่างต้องประสบกับความยากลำบากยิ่งในการค้นหาสาเหตุ และวิถีทางในการแก้ไขปัญหา หรือแม้แต่ว่าจะชะลออัตราการเจริญเติบโตของธุรกิจที่รองรับสินค้ามีชีวิตจากชนบทภาคเหนือ เป็นที่ทราบกันดีว่าปัญหานี้นับวันจะทวีความรุนแรงและขบวนการ “ค้าหญิง” ได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การตลาดให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นเช่นเดียวกับความต้องการและรสนิยมของผู้ซื้อบริการที่มีความแปลกใหม่และสม่ำเสมอ

จากการศึกษาเพื่อค้นหาสาเหตุในการไปขายบริการทางเพศในช่วงทศวรรษแรก พบว่าเป็นเพราะความยากจนของครอบครัว ซึ่งเกิดจากความแห้งแล้งของผืนดินในชุมชนและไร้ที่ดินทำกินผลักดันให้เยาวชนสตรีเข้าสู่อาชีพนี้ นอกจากนี้นักวิชาการบางท่านได้อ้างอิงถึงค่านิยมของเยาวชนสตรีภาคเหนือในเรื่องความรักสวยรักงาม และความมั่งคั่งที่ส่งผลให้ตัดสินใจเลือกเป็นโสเภณี อีกทั้งในช่วงทศวรรษหลังมีผู้พบว่าความยากจนมิได้เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงเข้าสู่ธุรกิจขายบริการทางเพศอีกต่อไป

ในความเป็นจริงแล้ว ปรากฏการณ์เด็กล่องใต้เกิดขึ้นภายใต้ “เงื่อนไขทางสังคม” ของการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ภาวะการว่างงานในภาคเกษตรผลักดันผู้หญิงให้ออกจากกิจกรรมทางการผลิต กลายเป็นสินค้าราคาต่ำเข้าสู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์ ขณะเดียวกันระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพถูกทุบทำลายลงโดยกลไกของตลาด และการแพร่ระบาดของอุดมการณ์บริโภคนิยม ซึ่งทำให้ชุมชนเริ่มแตกแยก บั๊จเจกชนนิยมเริ่มกลายมาเป็นระบบคุณค่าใหม่ และการแข่งขันกันเพื่อบริโภคสินค้า เช่น ทีวีสี ตู้เย็น

สเตอริโอ รมมอเตอร์ไซด์ และการปลูกบ้านหลังงามกลายมาเป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ของสังคมชนบทภาคเหนือ ภายใต้อุดมการณ์บริโภคนิยมและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อยกฐานะของตนเองและครอบครัว นี่เองที่เราพบเห็นชายหนุ่มจากชนบทออกเสาะหางานทำหลังฤดูทำนา หากกลับพบค่าจ้างแรงงานที่ไม่เพียงพอแม้แต่จะประทังชีวิตของตนเอง แต่ในทางตรงกันข้าม หญิงสาวจากชนบทซึ่งถูกผลักออกจากการเป็นผู้ผลิตในภาคเกษตรได้รับการชักชวนให้เข้าสู่ธุรกิจการขายบริการด้วยราคาค่าจ้างอย่างงาม และช่องทางในการยกระดับฐานะของตนเองและครอบครัวขึ้นได้โดยฉับพลัน

นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิสรุปไว้ว่า การถูกลดคุณค่าจากการเป็นผู้ผลิตให้กลายมาเป็นเพียงแรงงานเสริมในภาคเกษตร ทำให้หญิงสาวเป็นจำนวนมากทำการเลียนแบบหรือเอาอย่างเด็กสาวรุ่นพี่ที่ประสบความสำเร็จจากการค้าประเวณี และกลับมาบ้านพร้อมกับผิวพรรณที่เปล่งปลั่งสวยงาม เสื้อผ้าราคาแพง ส่งเงินให้พ่อแม่ได้ปลูกบ้านหลังใหม่ และมีฐานะดีขึ้น ความต้องการที่จะสลัดตนเองออกจากสภาพชีวิตที่กระเบียดกระเสียดและไร้ความหมาย ไปสู่การเป็นผู้ผลิตและผู้หาเลี้ยงครอบครัว ความต้องการเงินเพื่อยกระดับฐานะของตนเองและครอบครัวตลอดจนแสวงหาชีวิตในเมือง ทำให้อาชีพค้าประเวณีกลายเป็นตัวแปรแห่งความสำเร็จและทางเลือกเพียงสายเดียวหญิงสาวจากชนบทสามารถกระทำได้ เมื่อมีการเอาอย่างและการปฏิบัติการในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้หรือการค้าประเวณีก็ค่อยๆ กลายเป็นเรื่องธรรมดา และการพึ่งพาตลาดการค้าประเวณีก็เริ่มมีลักษณะที่ถาวรมากยิ่งขึ้น

จากข้อสรุปของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น ทำให้ภาพของเยาวชนสตรีหรือแม่หญิงล้านนาเป็นภาพที่ก่อให้เกิดความสับสนในกลุ่มผู้ที่พยายามทำงาน เพื่อบรรเทาความรุนแรงของปัญหาการไป “ขายตัว” ของแม่หญิงล้านนา อีกทั้งอาจทำให้ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่สรุปเหมารวมเอาว่าเยาวชนสตรีทุกคนในชนบทภาคเหนือจะต้องเลือกทางเดินที่มีอยู่ไปสู่การค้าประเวณีเพียงทางเดียว โดยมีได้คำหนึ่งถึง “ศักดิ์ศรี” ของสตรีไทยดังที่หลายฝ่ายกำลังเรียกร้องให้ข้าราชการไว้ “แม่หญิงล้านนาไม่รักศักดิ์ศรีจริงหรือ” จึงเป็นคำถามที่สะท้อนกลับมายังผู้หญิงทุกคนที่ถูกเรียกขานด้วยภาษาท้องถิ่นว่า “แม่หญิง”

ความจริงที่ปรากฏอยู่ในชุมชนภาคเหนือตอนบนที่เป็นแหล่งส่งออกสินค้าสำหรับธุรกิจบริการทางเพศนั้น แม้ว่าจะมีเยาวสตรีจำนวนหนึ่งถูกระแสบริโคคินิยมผลักดันออกไปสู่ธุรกิจประเภทนี้ แต่ก็ยังมีเยาวสตรีอีกจำนวนหนึ่งมิได้เลือกทางสายนี้ บางคนยังใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอันเป็นที่เกิดโดยยึดอาชีพเกษตรกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นงานประจำ บางคนช่วยพ่อแม่ค้าขาย บางคนพยายามศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ฯลฯ จากความเป็นจริงดังกล่าว ทำให้เกิดข้อกังขาอีกว่า ขณะที่ครอบครัวของเยาวสตรีที่ออกไปสู่ธุรกิจนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน มีบ้านเรือนใหญ่โตพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกครบครันของเยาวสตรีที่ไม่ยอมออกไป “ขายตัว” ยังดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไรโดยไม่ถูกแรงกระแทกของบริโคคินิยมพาไหลไปตามกระแสอันเชี่ยวกราก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้มุ่งแสวงหาคำตอบ 2 ประการคือ

ประการที่หนึ่ง เมื่อกระแสของการเปลี่ยนแปลงภายนอกไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนครอบครัวและชุมชนมีกระบวนการปรับเปลี่ยนอย่างไรเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี

ประการที่สอง ปัจจัยที่เกื้อกูลให้ครอบครัวที่เยาวสตรีในครอบครัวไม่เข้าสู่การค้าประเวณีสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างราบรื่นนั้นมีอะไรบ้าง

การศึกษาค้นคว้าการดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษา ซึ่งเลือกศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดพะเยา โดยพิจารณาเห็นว่าจังหวัดนี้เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนบนที่ได้รับการกล่าวขานเกี่ยวกับการออกไปสู่อาชีพค้าบริการทางเพศของเยาวสตรีในชุมชนต่างๆ ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชนกรณีศึกษามาเป็นระยะเวลานานแล้ว ทำให้ได้รับความร่วมมือในการศึกษาเป็นอย่างดี

การศึกษานี้มุ่งศึกษากระบวนการจัดการภายในครอบครัวที่มีเยาวสตรีไม่ออกไปสู่ธุรกิจบริการทางเพศ ความสามารถของครอบครัวและชุมชนในการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สร้างค่านิยมการบริโภควัตถุและการต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนรอบข้างเพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งที่ต้องการ โดยพิจารณาจากกระบวนการขัดเกลาภายในครอบครัวและชุมชน รวมทั้งกลไกในการควบคุมทางสังคมของชุมชน และครอบครัวที่ทำให้ทั้งเยาวสตรีและบิดามารดาตระหนักในศักดิ์ศรีของตนเอง วงศ์ตระกูลและถิ่นกำเนิด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษานี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการในครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัว ได้ทราบความคิดของเยาวสตรีผู้ไม่ประสงค์จะประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ ทั้งนี้คาดว่าการศึกษาที่แม่หญิงไม่ขายตัว และครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม สิ่งที่เป็นก็ปัจจัยเกื้อกูลให้ดำรงอยู่ได้นั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหากการศึกษานี้ค้นพบน่าจะได้นำมาซึ่งการยกย่องเชิดชูแม่หญิงไม่ขายตัวเหล่านี้และสนับสนุนค่านิยมนั้นๆ นอกจากนี้นักวิชาการและนักพัฒนาสามารถนำผลวิจัยนี้ไปทำการวิจัยต่อเนื่องในลักษณะวิจัยปฏิบัติการ เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรลองใต้ของเยาวสตรีรุ่นต่อไป

แนวคิดและข้อเสนอ

ในการศึกษาปรากฏการณ์เกี่ยวกับเยาวสตรีในชุมชนภาคเหนือซึ่งได้รับการประทับตราจากสังคมทั่วไปว่า “แม่หญิงขายตัว” อธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดที่แตกต่างกัน สำหรับการศึกษาเพื่อยืนยันถึงศักดิ์ศรีของแม่หญิงไม่ขายตัวนั้น จำเป็นต้องเลือกแนวคิดที่ใช้เป็นตัวนำในการศึกษาเพื่อจำกัดขอบเขตความสนใจในปรากฏการณ์การไม่ไปขายตัวและการดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงเหล่านั้นด้วย ผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้อย่างนี้

1. แนวคิดการนิยามคำว่า “ศักดิ์ศรี” เพื่อเข้าใจคำว่าศักดิ์ศรีตามนิยามของนักวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

2. แนวคิดการดำรงอยู่ของชุมชนและครอบครัว เพื่อพิจารณาว่าชุมชนและครอบครัวแม่หญิงไม่ชายตัวนั้นสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีอย่างไร
3. แนวคิดกระบวนการขัดเกลา ทางสังคม (Socialization) เพื่อดูว่ากระบวนการขัดเกลาภายในครอบครัวแม่หญิงไม่ชายตัวได้สร้างบุคลิกภาพ ค่านิยม ทักษะคติแก่เยาวชนสตรีเป็นอย่างไรมีผลของกระบวนการขัดเกลาที่มีต่อการไม่ยอมออกไปสู่ธุรกิจบริการทางเพศอย่างไร
4. แนวคิดความคาดหวังและการควบคุมทางสังคม (Social control) เพื่อพิจารณาความคาดหวังและการควบคุมภายในครอบครัว และชุมชนที่ทำให้เยาวชนสตรีไม่มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐาน
5. แนวคิดการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน (Deviant behavior) และสิทธิอำนาจสังคม (Social sanctions)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น นำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในชุมชนที่เริ่มจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ดำเนินสืบเนื่องต่อกันมาโดยตัวแทนของกระบวนการคือ ครอบครัว เพื่อนบ้าน โรงเรียน ชุมชน และสื่อมวลชน ในกระบวนการขัดเกลาที่ต่อเนื่องอย่างกว้างขวางและซับซ้อนนั้น สังคมจะอบรมทุกคนให้เข้าใจถึงระบบการควบคุมทางสังคมและความคาดหวังของสังคมที่เป็นกลไกช่วยให้คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่สังคมคาดหวัง ซึ่งก่อให้เกิดค่านิยมที่ทุกคนยอมรับไปปฏิบัติ ทั้งนี้ชุมชนและสังคมจะมีระบบสิทธิอำนาจสังคม คือ การให้รางวัลและการลงโทษ ที่ตอกย้ำให้ทุกคนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม รวมไปถึงการตระหนักในศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานทางสังคมหรือวิถีชาวบ้าน ซึ่งมีหน้าที่กำกับให้บุคคลแสดงบทบาทอย่างระมัดระวัง เยาวสตรีที่ไม่ออกไปจากชุมชนเพื่อขายบริการทางเพศ จะได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่ไม่เบี่ยงเบนในสายตาของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของครอบครัวที่ทำให้เยาวชนสตรีดำรงรักษาศักดิ์ศรีของตนเองและชุมชนไว้ การศึกษานี้พยายามค้นหากลไกในกระบวนการขัดเกลาและการควบคุมทางสังคมที่มีอยู่ในกระบวนการ

จัดการภายในครอบครัวที่เยาวสตรีไม่ออกไปสู่ธุรกิจบริการทางเพศ อันนำไปสู่การดำรงอยู่ของครอบครัว และชุมชนท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม โดยมีข้อเสนอเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้

1. เยาวสตรีชนบทที่ผู้วิจัยทำการศึกษารั้งนี้ ได้ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายใต้บริบทชุมชนชนบทล้านนาไทย อันประกอบด้วยวัฒนธรรมพื้นบ้านเฉพาะถิ่นที่ซับซ้อนและแตกต่างไปจากชุมชนอื่น ทั้งภายในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาค ความซับซ้อนนี้ไม่อาจหาข้อสรุปได้ง่ายๆ ว่าเป็นเพราะปัจจัยใด ปัจจัยหนึ่งเพียงปัจจัยเดียวที่ทำให้แม่หญิงไม่ไปขายตัว

2. อิทธิพลของกระบวนการขัดเกลาในครอบครัวมีผลต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่และจิตใจของ เยาวสตรี สิ่งนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สร้างค่านิยมและศักดิ์ศรีในการดำรงชีวิต ขณะเดียวกัน เยาวสตรีก็ได้ผ่านกระบวนการขัดเกลาของโรงเรียนที่ถูกกำหนดรูปแบบจากสังคมเมืองที่แตกต่างจากชนบท รวมทั้งตกอยู่ในกระบวนการขัดเกลาทางอ้อมของสื่อมวลชนย่อมทำให้เกิดความสับสนและขัดแย้งภายในจิตใจของเยาวสตรี ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งและแรงเกาะเกี่ยวภายในครอบครัว

3. ขั้นตอนของกระบวนการขัดเกลาภายในครอบครัวแต่ละครอบครัวมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางการศึกษา ระดับสติปัญญาและคุณธรรมรวมทั้งฐานะทางสังคมของบิดามารดาและญาติพี่น้องในครอบครัวนั้นๆ

4. สถาบันศาสนาและสถาบันพิธีกรรม ย่อมอ่อนประสิทธิภาพลงในการกระทำหน้าที่ขัดเกลา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

พัฒนาการการขายบริการทางเพศในล้านนา

เป็นที่ทราบดีว่า ปัญหาหญิงขายบริการทางเพศเป็นปัญหาเรื้อรังของสังคมไทยมาช้านาน และได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีการค้นคว้าบันทึกเรื่องราวของปรากฏการณ์นี้ไว้มากมาย หากแต่มีผู้เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของหญิงที่ไม่ยอมไปขายบริการทางเพศน้อยมาก

อาจเนื่องจากเห็นว่าไม่เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาพัฒนาการการขยายบริการทางเพศของแม่หญิง
ล้านนาที่มีบันทึกไว้ในเอกสารต่างๆ ซึ่งอาจสะท้อนภาพของแม่หญิงที่ไม่ไปขายบริการซึ่งอยู่ในบริบทเดียวกัน

พัฒนาการของการขยายบริการทางเพศของแม่หญิงล้านนาแบ่งได้ตามยุค 6 ยุค

ดังต่อไปนี้

1. ยุคของการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาและนครเชียงใหม่

ก่อนที่พระเจ้ามังรายจะสร้างนครเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนานั้นเป็นยุคที่ผู้หญิงใน
สังคมชั้นสูงมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเมืองต่างๆ ผู้หญิงชั้นสูงในราชวงศ์ได้รับการยอมรับ
จากราชรัฐทั่วไป (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2520: 54-314) ส่วนผู้หญิงสามัญไม่มีการบันทึกไว้ ในยุค
เริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จารึกพระนามพระนางจามเทวีพระราชธิดากษัตริย์เมือง
ลพบุรีที่เดินทางมาครองราชย์ที่หริภุญชัย ได้ทำให้เมืองลำพูนเจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์ที่สุดในล้านนา
ยุคนั้น และภาพพจน์ของผู้หญิงได้รับการยกย่องในความอดทน แข็งแกร่ง มีความสามารถสูงส่ง (สงวน
โชติสุวรรณ์, 2512: 15-40) เมื่อพระเจ้ามังรายก่อตั้ง “นพบุรีศรีนครพิงค์” และรวบรวมเมืองต่างๆ ให้เป็น
ปึกแผ่น ได้มีการนำเจ้าหญิงเป็นเครื่องราชบรรณาการแก่กษัตริย์บ้าง มีการมอบเจ้าหญิงให้เป็นชายาเจ้า
เมืองบ้าง ทำให้บทบาทของสตรีชั้นสูงในช่วงนี้ทำหน้าที่เชื่อมสายสัมพันธ์ภายในราชอาณาจักรให้มั่นคงต่อไป
(สงวน โชติสุวรรณ์, 2512: 138) นอกจากนี้ผู้หญิงชั้นสูงยังมีบทบาทสำคัญคู่เคียงกับกษัตริย์หรือเจ้า
เมืองในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ถือได้ว่าบทบาทดังกล่าวได้ช่วยเสริมสร้างอำนาจของอาณาจักร
ล้านนาให้มั่นคงต่อไป ทั้งช่วยสนับสนุนอุดมการณ์ทางศาสนาซึ่งสร้างเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน
ราชอาณาจักร

สำหรับชนชั้นไพร่เมืองซึ่งเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ไพร่เมืองชายได้รับการยกย่อง
จากสังคมมากกว่าเพศหญิง ด้วยมีโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนโดยการบวชเรียนตามวัด ขณะที่เพศหญิงถือ
ว่าเป็นเพศอ่อนแอมีโอกาสน้อยในการศึกษา (ยุพิน เข็มมุกต์, 2531 : 93-96) ในยุคนี้นิโพรชายฉกรรจ์ต้อง
ไปทำงานให้บ้านเมืองทั้งในยามสงบและยามศึกแต่ไพร่หญิงมิได้ถูกเกณฑ์แรงงาน ในขณะที่ชายไทยทำงาน

ผู้หญิงต้องรับภาระในครัวเรือน (ชยัน วรธนฤติ, 2528: 90-102) การที่ไพร่เมืองในยุคนั้นเป็นหน่วยผลิตแรงงานให้แก่ครัวเรือนทำให้หน้าที่ของผู้หญิงชาวบ้านได้รับการเน้นย้ำถือเป็นหลักปฏิบัติในการเป็นแม่บ้านแม่เรือน ดังปรากฏในคำสอนของพระเจ้ามังราย (อิรวดี ไตสังคะ, 2525:126-127) สำหรับบทบาททางเศรษฐกิจ ผู้หญิงทำหน้าที่ในไร่นาคู่เดียวกับชาย และเมื่อชายออกไปค้าขายต่างหมู่บ้าน ผู้หญิงจะค้าขายอยู่ในชุมชน

ในยุคนั้นสังคมล้านนามีค่านิยมของขุนนาง ข้าราชการและผู้มีทรัพย์จะมีช้อย (ข้า) เอาไว้คอยรับใช้และเป็นหลักประกันในสังคม จึงมีการซื้อขาย "คน" และข้าที่ถูกซื้อจะถูกกดขี่ ริดรอนเสรีภาพ (ยุพิน เข็มมุกต์, 2531 : 96-122) ราคาของข้าชายหญิงจะแตกต่างกันไปตามวัย เช่น วัยเด็กราคาเพศชายจะต่ำกว่าเพศหญิง เมื่อโตเป็นหนุ่มสาวราคาเพศชายจะสูงกว่าหญิง ข้าเหล่านี้สามารถไถ่ตัวเป็นไทได้ บางครั้งข้าชายยกเมียให้กับเจ้านายเพื่อไถ่ตนเองออกไป (อิรวดี ไตสังคะ, 2525 : 121) จากโครงสร้างทางสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นและความแตกต่างกันในชีวิตความเป็นอยู่ มีการกดขี่รอนเสรีภาพกันนี้ไพร่หรือชายสามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้โดยการบวชเป็นพระเถร เมื่อสึกออกมาก็ได้รับการยกย่องในสังคม ขณะที่ผู้หญิงเลื่อนชั้นทางสังคมได้ยาก นอกจากการยอมเป็นภรรยาของขุนนางหรือผู้มีอันจะกินจากระบบไพร่-ข้านี้ สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นแนวทางให้เกิดการซื้อขายบริการทางเพศได้ในสังคมล้านนา โดยเจ้านายผู้มีฐานะใช้ระบบการซื้อหญิงมาเป็นข้าและให้บริการทางเพศด้วย

2. ยุคราชวงศ์มังราย

ยุคนี้สถานภาพผู้หญิงดูจะไม่ถูกข่มเหงมากนัก กฎหมายมังรายศาสตร์เน้นคุณสมบัติของกุลสตรีที่ได้รับการยกย่องจากสังคมและมีค่าตัวสูงไว้ในเรื่องของแม่บ้านแม่เรือน พุดจาไพเราะ วาจาสัตย์ อยู่ในศีลธรรมจรรยาไม่มากชู้ล่าสอน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2520 : 221) เริ่มมีการกล่าวถึงผู้หญิงที่ขายบริการทางเพศไว้ในสมัยพระเจ้ากือนาในการตัดสินคดีจากกฎหมายล้านนาโบราณ ได้นำเอาบทบัญญัติเกี่ยวกับครอบครัวจากคัมภีร์พุทธโฆษาจารย์ (พระเทพสุทิวเที,และสมหมาย เปรมจิตต์, 2535: 23) ที่กล่าว

ถึงเรื่องพระอินทร์ปลอมตัวเป็นชายหนุ่มมาสมสู่กับแม่กำลิ่ง โดยแม่กำลิ่งรับทองคำเป็นสินจ้าง แสดงว่าแม่กำลิ่งเป็นหญิงโสเภณีสมัยนั้น

3. ยุคเป็นเมืองประเทศราชของพม่า

ในสมัยพระเจ้าเมกุฎีขึ้นครองราชย์ ลังคมเชียงใหม่มีความยุ่งเหยิง ประชาชนได้รับความเดือดร้อนอย่างสาหัสจากขุนนางพม่า สถาปนบ้านเมืองอดอยากแห้งแล้ง จนในที่สุดตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าอย่างง่ายดาย ผู้หญิงชั้นสูงยังได้รับการยกย่องจากลังคม แต่ผู้หญิงชาวบ้านต้องยากจนอดอยาก พลัดพราก เมื่อผู้ชายไปเป็นทหาร ผู้หญิงบางคนถูกย้ายทางเพศ พม่าได้แก้ไขกฎหมายมั่งรายศาสตร์บางข้อที่ทำให้ผู้หญิงล้าหน้าถูกกดขี่อย่างมาก

“.....วันหนึ่งตามคลองยายีมาว่า อันมักเมียท่านนี้ ถูกหลานท่านก็ตี หลีผู้ชายมีเมียแล้ว ก็หื้อแต่งใหม่ตามคลองก่อนแล...อันนั้นนอกครองมั่งรายศาสตร์แล..... อันนั้นนอกครองมั่งรายศาสตร์แล.....” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2520 : 58) ผู้หญิงถูกข่มเหงตามอำเภอใจ ถูกบังคับให้เป็นเมียได้ แม้ว่าจะไม่ยินยอม บางคนเมื่อยากจนแร้นแค้นมากๆ จะขายตัวให้แก่ทหารพม่าเพื่อนำเงินมายังชีพ กล่าวได้ว่าเป็นยุคที่ผู้หญิงกลายเป็นสินค้า เพื่อหาความสุขสบายโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรี แม้จะถูกประนามจากลังคม (จิราลักษณ์ จงสถิตย์มัน, 2535 ; 199)

4. ยุครวมเข้าในราชอาณาจักรไทย

เมื่อกู่เอกราชคืนมาจากพม่า เชียงใหม่ยังมีอิสระในการปกครองการเดินทางไปมาติดต่อค่อนข้างยากลำบาก ต้องใช้ทางเรือ ถ้าเป็นทางบกต้องผ่านป่าเขาที่บึงที่ทรูกันดาร ต้องใช้สัตว์เป็นพาหนะ การเดินทางจากเมืองอื่นเข้ามาค้าขายในเชียงใหม่ใช้วัวต่าง ซึ่งต้องพักอยู่ในเชียงใหม่เป็นเวลานาน ทำให้เกิดมีแหล่งค้าประเวณีเพื่อให้บริการแก่พ่อค้า สันนิษฐานว่ามีอยู่ที่ประตูท่าแพตามเพลงซอเงี้ยวที่ว่า

* หมายความว่า แม้ว่าจะมีเมียแล้ว แต่ถ้าไปชอบหญิงที่มีสามีแล้วหรือหญิงใดก็ดี

ก็ให้ค่าตัวตามประเพณีเพื่อเอามาเป็นเมีย

“.....ไปทางปิ่นใต้ประตูท่าแพ งามนักแก อะโลโหล้โลแม่ฮ้าง แม่ฝ่าย.....”

การค้าประเวณีในเชียงใหม่ซบเซาลงเมื่อเจ้าชีวิตอ้าว (พระเจ้ากาวิโลรส) ทรงประกาศห้ามว่า

“.....ในเมืองเชียงใหม่ บ่มีหญิงงามเมืองค้าประเวณี ถ้ามีอาญาพ่อเจ้าให้เอาชีวิตเสีย”

(จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2535 : 200)

ต่อมาเมื่อไทยได้ทำสัญญาบวรั้งกับอังกฤษ ทำให้มีการติดต่อค้าข้ามชายแดนกับพม่า การค้าประเวณีจึงได้เริ่มต้นขึ้นอีกอย่างคึกคัก เพื่อให้บริการแก่ชาวต่างชาติและชาวเชียงใหม่ มีบันทึกว่า นางตาดหรือตาด จากลำเพ็งกรุงเทพฯ นำหญิงโสเภณีจากกรุงเทพฯ เปิดโรงค้าประเวณีที่เชียงใหม่ (จิราลักษณ์, 2535 : 200) เมื่อกิจการก้าวหน้าจึงชักชวนหญิงเหนือมาขายบริการให้ลูกค้า นางตาดนี้จึงได้ชื่อว่า “แม่เล่าคนแรกขงเวียงพิงค์” การค้าประเวณียุคนี้เป็นที่รังเกียจของชาวเชียงใหม่ มีการต่อต้านแสดง ความเกลียดชัง มีการเรียกผู้หญิงที่ค้าประเวณีว่า “อีลำเบ็ง” (เทพชู ทับทอง, 2523 : 152)

ในช่วงเวลานั้นนอกเหนือจากพ่อค้าจากพม่า ก็ยังมีชาวต่างชาติที่เป็นชาวมิวขาวหรือฝรั่ง บางคนเป็นพ่อค้า นักธุรกิจ มีขันทนารีที่มีความรู้ทางการแพทย์และสาธารณสุขแผนใหม่เดินทางมาเผยแพร่ ศาสนา บางคนมีพฤติกรรมทางเพศกับผู้หญิงหลายคนจึงตั้งเป็น “ฮาเร็ม” มีสาวเหนือมาให้บริการทางเพศ แก่ตนเองและเพื่อน ประมาณ 20 คน โดยได้รับค่าตอบแทนเป็น โคน-กระบือ ให้พ่อแม่ และการเลี้ยงดูให้อยู่สุขสบาย (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2535 : 117-120) ชาวต่างชาติเหล่านี้มีเงินทองทรัพย์สินได้จับจ่ายซื้อหาบริการทางเพศจากหญิงเหนือได้ตามความพอใจ โดยผ่านระบบนายหน้าหรือเอเยนต์ที่เป็นหญิง รวมทั้ง การไปใช้บริการในสำนัก ในขณะที่ผู้หญิงเหนือและพ่อแม่ก็ยินดีที่จะขายบริการเพราะเห็นแก่เงินทองสิ่งของที่จะได้รับตอบแทน

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2445 เกิด “กบฏเงี้ยวเมืองแพร่” ขึ้นที่แพร่และลำปาง ทางกรุงเทพฯ ส่งทหารไปปราบปรามและประจำอยู่ตามหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทหารเหล่านี้พากันเที่ยวหญิงโสเภณีกันจนป่วยเป็น

* หมายความว่า ไปทางโน้นที่ประตูท่าแพ มีหญิงงามที่เป็นหม้าย เลิกร้างกับสามี สามีตาย

กามโรคกันเป็นจำนวนมาก (ประชุม อัมพูนันท์, 2527 : 129-131) เมื่อปราบกบฏเมืองแพร่แล้ว ล้านนาได้กลายเป็นมณฑลหนึ่งของประเทศไทยโดยสมบูรณ์ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2527 : 153) ผู้หญิงเหนือได้มีโอกาสเข้าไปเป็นหม่อมในวังและกลายเป็นค่านิยมของเจ้านายและข้าราชการทางกรุงเทพฯ ที่ต้องการผู้หญิงเหนือไว้เป็นภรรยาคนหนึ่ง เนื่องด้วยความสวยงาม นุ่มนวล อ่อนหวาน ชื่อ บวกกับชื่อเสียงที่เลื่องลือกันในกลุ่มชายหนุ่มนักเที่ยว

เมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือซึ่งเริ่มลงมือสร้างปี พ.ศ.2440 จนกระทั่งได้เปิดทางถึงสถานีเชียงใหม่ในเดือนมกราคม 2464 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชาวบ้านล้านนาหันมาบริโภคสิ่งใหม่ ๆ อย่างเต็มใจ มีการปรับตัวเลียนแบบวัฒนธรรมที่ทันสมัย ผลที่ตามมาก็คือ มีการนำผู้หญิงเหนือส่งไปขายบริการทางเพศที่กรุงเทพฯ และมีแม่เฒ่าจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาเปิดสำนักบริการในจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลพายัพด้วย มีการล่อลวงหญิงสาวชาวเหนือไปขายแก่สำนักบริการ โดยหลอกให้เป็นภรรยาตามประเพณีทางเหนือ ทำให้ผู้หญิงเหนือตกลงในท้องแหแห่งความพินาศสืบต่อกันมา บางคนเมื่อตนเองอายุมากมีความสำเร็จในอาชีพก็กลับมาชักชวนเด็กสาวรุ่นใหม่ ๆ ให้ตามกันไปประกอบอาชีพนี้อีก

หลังจากการเลิกทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการนำเอาหญิงที่เคยเป็นทาสมาตั้งเป็นสำนัก เพื่อขายบริการทางเพศให้แก่ชายนักเที่ยว จนสร้างความร่ำรวยแก่เจ้าของสำนัก จนกิจการรูปแบบนี้ขยายออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ได้นำหญิงเหนือมาสู่อาชีพนี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ (แน่นน้อย ปัญจพรรค, 2525 : 204-237) ขณะเดียวกันเชียงใหม่ก็มีช่องโสเภณีเกิดขึ้น ทำให้เกิดการแพร่ระบาดของกามโรค ทำให้รัฐบาลประกาศใช้ “พระราชบัญญัติป้องกันสัจจรโรค ร.ศ.127” ทั้งนี้ผู้ที่มุ่งหมายจะประกอบธุรกิจนี้ก็ได้เกรงกลัวต่อกฎหมาย มีการล่อลวงเด็กและหญิงจากต่างแดนเข้ามาและล่อลวงเด็กและหญิงไทยออกไปค้าประเวณีต่างประเทศ จนกระทั่งได้มีการตรา “พระราชบัญญัติว่าด้วยการค้าหญิงและเด็ก พ.ศ. 2471” ขึ้น ในช่วงเวลานั้นอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 7 ภาพพจน์ของผู้หญิงเหนือในสังคมไทยถือว่าถูกชักจูงและล่อลวงมาค้าประเวณีได้ง่ายโดยแลกกับเงินจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น (เทพชู ทับทอง, 2523 : 163)

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยทำให้การเปลี่ยนแปลงทุกอย่างที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ส่งผลกระทบต่อเชียงใหม่โดยตรงเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง สถานบริการทางเพศเพิ่มจำนวนขึ้นเพื่อบริการทหารที่มาประจำอยู่ตามชายแดน สภาพบ้านเมืองตุนั้นเกิดปัญหาเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูง โรคภัยไข้เจ็บ ความขาดแคลน ความยากจนเกิดขึ้นทั่วไป ซ่องโสเภณีในเชียงใหม่เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับกรุงเทพฯ ซ่องโสเภณีในเชียงใหม่จะอยู่บริเวณกำแพงดิน ถนนลอยเคราะห์ ย่านตันโพธิ์ มะขามเตี้ย และหลังสถานีรถไฟ (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2535 : 206-210)

5. สำนานภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปี พ.ศ. 2503 มี “พระราชบัญญัติปราบการค้าประเวณี” เกิดขึ้น ผลของพระราชบัญญัติทำให้เข้าของสถานบริการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสถานบริการทางเพศให้เป็นโรงแรม สถานบันเทิงไนท์คลับ บาร์ สถานอาบอบนวด เริ่มมีขึ้นในปี พ.ศ. 2505-2512 เพื่อบริการทหารที่มาตั้งฐานทัพในประเทศไทย (แห่งน้อย ปัญจพรรค, 2525 : 8-9) ในยุคแห่งการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เกิดความเจริญและความทันสมัยอย่างรวดเร็วทั่วไป กิจการค้าประเวณีได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามความเจริญนั้น ด้วยการพัฒนาของรัฐทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของภาคเหนืออย่างรวดเร็ว ชาวชนบทประสบปัญหาภาวะหนี้สิน รวมทั้งวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่ลี้ลับไหลเข้าสู่หมู่บ้าน กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความต้องการบริโภคสิ่งใหม่ ให้ความสำคัญกับวัตถุและเครื่องแสดงความทันสมัย พยายามแสวงหามาจนกลายเป็นความนิยมที่เรียกว่าบริโภคนิยม ธุรกิจทางเพศจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญกับชาวบ้านที่ต้องการดิ้นรนแสวงหาทรัพย์สิน เงินทอง เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและความมีหน้ามีตา ในที่สุดชื่อเสียงของผู้หญิงขายบริการทางเพศจากภาคเหนือก็เริ่มปรากฏในระดับนานาชาติ ในปี พ.ศ. 2510 หนังสือพิมพ์ต่างประเทศแนะนำซ่องโสเภณีในกรุงเทพฯ ว่ามีผู้หญิงมาจากลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ (Fille ole Jole อังใน จิราลักษณ์, 2535 : 123)

นับจากปี พ.ศ. 2512 ซึ่งมีการประชุมสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิกที่เชียงใหม่เป็นต้นมา ภาคเหนือได้เปิดตนเองสู่โลกภายนอกด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ

รัฐบาล จนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 ท่าอากาศยานเชียงใหม่ได้เปิดบริการเป็นท่าอากาศยานพาณิชย์สากล นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลสู่ภาคเหนือ มีการขยายตัวของสถานบริการต่างๆ ทั่วไป

6. ยุคแห่งความเฟื่องฟูของการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ

จากปี พ.ศ. 2530 ภาคเหนือมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะ จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย เกิดการขยายตัวของเมืองออกไปโดยรวม การขยายตัวทางเศรษฐกิจมีผล ต่อการขยายตัวของแหล่งบันเทิงเรีงรมย์ แหล่งบริการทางเพศและจำนวนหญิงบริการเพิ่มขึ้น (มติชนราย สัปดาห์, 2535: 27 และทำเนียบแหล่งแพร่โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ กองกามโรค กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข) นอกจากนี้ยังมีสถานบริการทางเพศแบบแอบแฝงเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว สาเหตุจากความพึงพอใจของลูกค้าต่อบริการชนิดนี้ ทั้งนี้ ย่อมมีผลโดยตรงต่อการจัดหาหญิงบริการมา ประจำยังสถานบริการเหล่านี้ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องพัฒนาการการขยายบริการทางเพศของแม่หญิง ล้านนาดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นภาพของการต่อสู้ระหว่างกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและ สังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงกับการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรีของแม่หญิงล้านนา แม่หญิง จำนวนหนึ่งไม่อาจทนกับแรงยั่วยุของปัจจัยดึงดูดรวมทั้งปัจจัยแรงต่างๆ จากสังคมภายนอกและรายได้จาก "เพศพาณิชย์" จึงก้าวเข้าสู่ธุรกิจขายบริการทางเพศ แต่ในชุมชนเดียวกัน แม่หญิงจำนวนหนึ่งยังคงยึด มั่นอยู่กับวิถีชีวิตแบบเดิม อะไรคือสาเหตุที่ทำให้แม่หญิงเหล่านี้ดำรงรักษาศักดิ์ศรีของแม่หญิงล้านนาไว้ได้ งานวิจัยนี้จะค้นหาสิ่งเหล่านั้น

บทที่ 2

ระเบียบวิธีการศึกษา

วิธีการที่ใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับศักดิ์ศรีแม่หญิงล้านนาและการดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ชายตัวนั้น ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งใช้วิธีการศึกษาหลายส่วนรวมกันตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับการออกไปขายบริการทางเพศของแม่หญิงล้านนา กระบวนการขูดเกลสในครอบครัวที่มีต่อแม่หญิงและการปรับตัวของครอบครัวและชุมชนภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
2. วิเคราะห์เอกสารดังกล่าวในส่วนของการจัดการของครอบครัว
3. สัมภาษณ์ชุมชนกรณีศึกษาในด้านข้อมูลพื้นฐาน
4. ศึกษาชุมชนเพื่อค้นหากระบวนการจัดการและการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่
5. ศึกษาเจาะลึกครัวเรือนเยาวสตรีที่ดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาในรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

การเลือกชุมชนตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกหมู่บ้านน้ำจิม (นามสมมุติ) ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา เป็นหมู่บ้านกรณีศึกษา ด้วยเหตุผลที่ว่า จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่ได้รับการนำเสนอข้อมูลด้านการขายบริการทางเพศของเยาวสตรีบ่อยครั้ง ผู้วิจัยเลือกอำเภอหนึ่งในจังหวัดพะเยาที่ไม่ห่างไกลจากอำเภอดอกคำใต้มากนัก หมู่บ้านที่เลือกเป็นหมู่บ้านที่เคยเข้าไปทำกิจกรรมด้านการพัฒนากับชาวบ้านอยู่เป็นประจำจน

คุ้นเคย ด้วยเหตุผลทางวิชาการและความคุ้นเคยกับชาวบ้านในพื้นที่ ผู้วิจัยจึงเลือกบ้านน้ำจิมเพื่อการศึกษาคั้งนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับครัวเรือน และระดับบุคคล

1. ข้อมูลในระดับชุมชน เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อทราบลักษณะทั่วไปของชุมชนนำไปประกอบการวิเคราะห์ในเรื่องกระบวนการจัดการภายในชุมชน การปรับตัวของชุมชนภายหลังกระแสการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน กระบวนการขัดเกลาภายในชุมชน การศึกษาชุมชนจะสะท้อนให้เห็นแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนและการจัดการภายในชุมชน ข้อมูลในส่วนนี้ประกอบด้วย

1.1 โครงสร้างด้านอายุและเพศของประชากรในชุมชน แบบแผนการตั้งบ้านเรือน (จากการทำแผนที่ชุมชน) แบบแผนการประกอบอาชีพ โครงสร้างทางครอบครัว ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือน ขนาดการถือครองและฐานะทางเศรษฐกิจ

1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน ขนาดและโครงสร้างของชุมชน รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเริ่มมีบริการสาธารณสุขขึ้นในชุมชน เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างประวัติชุมชนกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และผลกระทบที่มีต่อการจัดการภายในชุมชน

1.3 ลักษณะภูมิศาสตร์ ประกอบด้วย

- ภูมิอากาศ
- ภูมิประเทศ
- ลักษณะการก่อสร้างบ้านเรือน
- กิจกรรมด้านการเกษตร

เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรม วิธีชีวิต ค่านิยมของชาวบ้าน

1.4 ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต

1.5 ระบบความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ระบบเครือญาติและการสืบสายโลหิต

1.6 โครงสร้างทางครอบครัว ลักษณะการพัฒนาครอบครัว หน้าที่และบทบาทของสมาชิกในครอบครัว การแบ่งงานระหว่างเพศ

1.7 เทคโนโลยีในชุมชน

1.8 โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง การจัดระเบียบในสังคม บรรทัดฐาน จารีต

1.9 โครงสร้างนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ

1.10 โครงสร้างทางศาสนา วัดและพระสงฆ์

วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ คือ

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชน โดยทำตัวเป็นเพื่อนที่สนิทสนมของชาวบ้าน สังเกตและบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี พฤติกรรมต่างๆ ของสมาชิกชุมชนที่เป็นบทบาทภายในของกลุ่มคนพวกเดียวกันที่แตกต่างกันไปตามเวลาและสถานที่ สังเกตกิจกรรมของชาวบ้านเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจเรื่อง คักดีศรีของชุมชน

๒. ข้อมูลในระดับครัวเรือน เริ่มจากการสำรวจครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน เลือกเฉพาะครัวเรือนที่มีเยาวชนอยู่ในครัวเรือนในเวลานั้น สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ บิดามารดาของเยาวชน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม สภาพความเป็นอยู่ การขัดเกลาที่ครอบครัวกระทำต่อลูกสาว และการจัดการภายในครัวเรือน

นอกจากนี้ ศึกษาเจาะลึกครัวเรือนของเยาวชนสตรีที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ 3 ระดับ ๑ ครัวเรือน เพื่อศึกษาความคิดเห็นในเรื่องคักดีศรี การจัดการภายในครัวเรือน และการปรับตัวภายหลังการเปลี่ยนแปลง ในการเลือกครัวเรือนกรณีศึกษาอาศัยหลักความร่วมมือของบิดา-มารดา และเยาวชนสตรี ที่ให้กับผู้วิจัยและคณะทำงาน โดยศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

อุดมการณ์พื้นบ้านที่มีแม่หญิงในสถานภาพต่างๆ คือ หญิงโสด หญิงสมรสแล้ว และ หญิงที่เป็นมารดา

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายในครัวเรือน

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายนอกครัวเรือน

ตัวแทนและกระบวนการขัดเกลาที่มีความสำคัญ

การจัดการภายในครัวเรือน

การปรับตัวของครัวเรือนภายหลังการเปลี่ยนแปลง

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทำการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สังเกตการณ์
อย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งใช้เวลาบางวันอยู่ในครัวเรือนที่เลือกแล้ว

3. ข้อมูลในระดับบุคคล ผู้วิจัยได้สำรวจจำนวนเยาวชนสตรีทั้งหมดที่มีในชุมชน ทั้งที่
กำลังอยู่และออกไปจากชุมชนเพื่อการทำงานหรือการศึกษา ใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อสำรวจความคิดเห็น
กับเยาวชนสตรีที่ยังคงอยู่ในชุมชน

ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัวในชุมชนทั้งสองเป็นเวลา 3
เดือน ในช่วงแรก และการเข้าสู่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอของผู้วิจัยตลอดระยะเวลา 1 ปี โดยใช้วิธีการผสม
ผสานระหว่างวิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยากับวิธีการทางสังคมวิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนแรก
ของการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ติดต่อขออนุญาตเข้าทำการศึกษาภายในชุมชนจากผู้ว่าราชการจังหวัด
พะเยา นายอำเภอปง รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านน้ำจิม หลังจากนั้นได้รับความเอื้ออารีจากครอบครัวให้ผู้วิจัยและ
คณะทำงานพักอาศัยอยู่ในครอบครัวเมื่อเริ่มงาน ผู้ช่วยนักวิจัยชาย 1 คน เริ่มงานเก็บข้อมูลระดับ
ชุมชน ปัญหาคือระยะทางที่ห่างไกลของชุมชนน้ำจิม ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้เวลาในการเดินทางเพื่อติดต่อ
ประสานงานและศึกษาชุมชนด้วยเวลาที่มีจำกัดด้วยการงานประจำ ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้เวลาค่อนข้างมากใน
การศึกษาภายในชุมชน

เดือนที่สองของการทำงาน เป็นการเก็บข้อมูลระดับชุมชนร่วมกับข้อมูลระดับครัวเรือน ในระยะนี้ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือได้ดีที่สุดคือ เยาวสตรีกรณศึกษาซึ่งรู้จักกับทุกคนในหมู่บ้าน และเป็นผู้นำทางให้คำแนะนำที่ดี โดยเฉพาะเป็นล่ามแปลคำพื้นบ้านบางคำที่คณะผู้วิจัยไม่เข้าใจ ในช่วงนี้เป็นช่วงของการทำความเข้าใจกับชาวบ้านเพื่อให้เกิดความไว้วางใจและพร้อมจะให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

หลังจากการศึกษาข้อมูลทั่วไประดับชุมชนและระดับครัวเรือน ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์หนึ่งชุด สัมภาษณ์บิดา-มารดาของเยาวสตรีที่อยู่ในหมู่บ้าน แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือน กระบวนการขัดเกลาในครัวเรือน และการจัดการในครัวเรือน การสัมภาษณ์ใช้พนักงานสัมภาษณ์ที่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว และสามารถเข้าใจภาษาพื้นบ้าน การศึกษาช่วงต่อมาเป็นการสัมภาษณ์ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้ควบคุมและปฏิบัติงานเอง ทำให้ได้พบข้อมูลที่น่าสนใจหลายประการ

เครื่องมือในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้ คือ

1. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ ๒ ชุด ชุดที่หนึ่งใช้สัมภาษณ์บิดา-มารดาของเยาวสตรีที่อยู่ในชุมชน ชุดที่สองใช้สัมภาษณ์เยาวสตรีทุกคนในชุมชน
2. แนวข้อคำถาม ใช้สำหรับการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข้อมูลหลักและสัมภาษณ์เจาะลึกเยาวสตรีกรณศึกษา

วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การจัดการกระทำกับข้อมูล

- เรียบเรียงข้อมูลทั่วไปของชุมชน ประเพณี ความเชื่อ ระบบเครือญาติ การจัดการภายในชุมชน
- ถ่ายเสียงการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจากแถบบันทึกเสียงจากภาษาพื้นบ้านเป็นภาษาไทย เพื่อนำมาประกอบการเสนอรายงานและการวิเคราะห์ หากจำเป็นต้องรายงานเป็นภาษาพื้นบ้านบางคำก็จะอธิบายความหมายเป็นภาษาไทยไว้เฉพาะคำนั้น

- ข้อมูลในส่วนของ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ประมวลผลและวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล เพื่อความเชื่อมโยงและต่อเนื่องของการเก็บข้อมูลตามประเด็นคำถามแต่ละขั้นตอน การเขียนรายงานนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา โดยการจัดประเภทข้อมูลให้เชื่อมโยงการอธิบายประเด็นของปรากฏการณ์การดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ชายตัว การจัดการภายในครอบครัวและภายในชุมชน การปรับตัวต่อปัญหาที่เกิดขึ้น และเกาะเกี่ยวภายใน และกระบวนการขัดเกลาที่สร้างศักดิ์ศรีให้แก่เยาวสตรีและครอบครัว

บทที่ 3

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาคำศัพท์ของแมงกิงไม้ไปขายตัว ที่ครอบคลุมถึงเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของครอบครัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ หมายถึง การปรับตัวของครอบครัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นกระแสจากภายนอกไหลบ่าเข้าสู่ชุมชน ต้องอาศัยกรอบแนวคิดในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดทางมานุษยวิทยา การพัฒนาชุมชน และสังคมวิทยา 5 ประการด้วยกันคือ

แนวความคิดแรก คำศัพท์ : สิทธิของความเป็นมนุษย์

คำว่า "คำศัพท์" เป็นคำที่บุคคลและกลุ่มยกมากล่าวอ้างอยู่เสมอ เพื่อทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและกลุ่มที่ตนสังกัด คำศัพท์จึงเป็นอุดมการณ์ของปัจเจกบุคคลอันเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มและสังคมของบุคคลนั้น เป็นเรื่องที่กลุ่มพยายามสร้างสรรค์ขึ้นและปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

อานันท์ กาญจนพันธ์ กล่าวถึง ระบบอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งหมายถึง คำศัพท์และสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลธรรม ที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ นอกจากนั้นอุดมการณ์นี้ยังจะแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก เพราะอุดมการณ์อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือชาติพันธุ์

เบญญา ยอดดำเนิน แอ็ดดิทจ์ ให้คำนิยามศักดิ์ศรีว่า ศักดิ์ศรีทำให้มนุษย์เราสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม เพราะปฏิบัติตนอยู่ในบรรทัดฐานของสังคม นั่นคือการปฏิบัติตัวตามทำนองคลองธรรม ทำให้สามารถไปไหนได้โดยไม่ต้องหลบหน้าผู้อื่น ทั้งนี้ กลุ่มจะเป็นฐานรองรับศักดิ์ศรีของมนุษย์ ศักดิ์ศรีจึงเกิดได้ทั้ง ๒ ทาง คือ บังเจกบุคคลและกลุ่ม

ศักดิ์ศรี มีลักษณะเป็นนามธรรมซึ่งแฝงอยู่ในตัวคนทุกคน ในความสัมพันธ์ทางสังคม คนทุกคนจะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของกันและกัน โดยปกติชาวบ้านจะไม่คิดว่ามีศักดิ์ศรีมากน้อยกว่ากัน แต่ชาวบ้านก็ต้องมีความเข้าใจว่า บุคคลบางคนหรือบางสถานะ จะต้องยึดติดกับศักดิ์ศรีมากน้อยต่างกัน เป็นข้อมูลซึ่งกำกับการเลือกแสดงออกหรือแสดงพฤติกรรมบางอย่าง เช่น บางครั้งการเสนอความช่วยเหลือทางการเงินหรือทางวัตถุกับคนบางคน แทนที่จะเกิดบุญคุณก็อาจเป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีและอาจเกิดความหมางใจขึ้นได้

คนในทุกวัฒนธรรมมักจะถือเอาวัตถุบางอย่างมาเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีของตน ซึ่ง Gorge Simmel นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันสรุปว่า มนุษย์มักสร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ระหว่างตัวเองกับวัตถุบางอย่าง เกิดเป็น "อาณาเขตของศักดิ์ศรี" (honor sphere) ขึ้น หากใครมาละเมิดอาณาเขตนี้ก็เท่ากับละเมิดศักดิ์ศรีของผู้นั้น สิ่งซึ่งมนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีมีหลายประเภท ต่างกันไปตามลักษณะวัฒนธรรม ประมวลได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่คือ วัตถุมีค่า ผู้หญิงหรือตระกูล และอาชีพบางอย่างของสังคม

ในสังคมไทย ศักดิ์ศรีมีความสัมพันธ์กับการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคม และมีได้หลายความหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับคำอื่นๆ เช่น คำว่า "เกียรติ" และ "เกียรติยศ" ซึ่งเป็นคำศัพท์? มักใช้กับ "กลุ่ม" หรือ "สถาบัน" และ "ตำแหน่ง" เช่น ตำแหน่งอันทรงเกียรติหรือให้เป็นเกียรติยศแก่วงศ์ตระกูล เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า เกียรติยศเป็นคำที่มีลักษณะเป็นทางการ ในสังคมไทยสมัยศักดินามีการแบ่งลำดับชั้นของเกียรติยศไว้ค่อนข้างชัดเจน ในสมัยปัจจุบันก็ยังมีกรลำดับเกียรติของอาชีพและสถานภาพอยู่เช่นกัน ในงานพิธีต่างๆ ผู้จัดต้องคอยระวังเรื่องการจัดลำดับความสำคัญให้กับแขกตามเกียรติของ

การแบ่งลำดับชั้นของเกียรติยศไว้ค่อนข้างชัดเจน ในสมัยปัจจุบันก็ยังมีลำดับเกียรติของอาชีพและสถานภาพอยู่เช่นกัน ในงานพิธีต่างๆ ผู้จัดต้องคอยระวังเรื่องการจัดลำดับความสำคัญให้กับแขกตามเกียรติของแต่ละคน นอกจากคำว่า “เกียรติยศ” แล้ว สังคมไทยยังมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำอื่น เช่น วาสนาบารมี ซึ่งเป็นศักดิ์ศรีแบบหนึ่งที่มาจากที่สูงที่สุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์บารมีจึงมักจะมีค่าที่ใช้อย่างค่อนข้างเฉพาะเจาะจงกับกษัตริย์ ผู้วิเศษ ผู้มีบุญหรือผู้มีอิทธิพลในชนบท ส่วนคำว่าวาสนา มีรากฐานมาจากคติทางพุทธศาสนา เมื่อนำมาใช้ในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย วาสนาไม่ได้หมายถึงศักดิ์ศรีโดยตรง แต่สื่อความหมายถึงสิ่งที่มีแฝงฝังอยู่ในบุคคลหรืออาจจะเกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่ง

โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่มีความเห็นพ้องต้องกันว่า ปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีหรือความอับอายมีความสำคัญในสังคมขนาดเล็กๆ หรือสังคมแม้จะขนาดใหญ่แต่เกาะกันแน่น สังคมที่เปิดโอกาสให้มีความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้าอย่างค่อนข้างเข้มข้น นักสังคมวิทยาชื่อ Boudieu อธิบายว่า “ศักดิ์ศรี” คือ กรอบจริยธรรมของคนที่มีตนเองโดยผ่านจากสายตาคนอื่น เพราะว่าภาพพจน์ของเขาแยกไม่ออกจากการที่คนอื่นมองตัวเขา ความน่าเคารพยกย่องจำเป็นต้องมองผ่านมิติทางสังคมและต้องปกป้องมันต่อหน้าคนอื่น ๆ ส่วน peristiany นักมานุษยวิทยามองว่า ศักดิ์ศรีและความอับอายเป็นความกังวลสนใจของบุคคลในสังคมขนาดเล็กๆ และจำกัดวงแคบ ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้าหรือแบบส่วนตัวเป็นหลักมากกว่าความสัมพันธ์แบบไม่ผ่านตัวบุคคล เป็นสังคมซึ่งบุคคลิกภาพส่วนบุคคลมีความสำคัญกว่ากับตำแหน่งทางสังคม พิจารณาจากแง่นี้กล่าวได้ว่าในสังคมไทยปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีควรมีมากในสังคมศักดินาหรือสังคมหมู่บ้าน และคงจะคลี่คลายน้อยลง เมื่อสังคมพัฒนาทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่คงจะมีบทบาทอยู่ในสังคมที่มีลักษณะชุมชน หรือมีความสัมพันธ์กระชับแน่น

ในแนวทฤษฎีแบบ หน้าทีนิยม เราอาจมองได้ว่า ศักดิ์ศรีเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานทางสังคมหรือวิถีชาวบ้าน ซึ่งมีหน้าที่กำกับให้บุคคลในสถานะต่างๆ แสดงบทบาทอย่างระมัดระวังและเหมาะสม แต่หากมองในแนวทฤษฎี symbolic Interaction ซึ่งมองความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนหรือการใช้สื่อเชิงสัญลักษณ์เป็นหลักแล้ว ก็อาจบอกได้ว่าศักดิ์ศรีเป็นตัวกลางที่สำคัญสำหรับความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งปวงของสังคมยุค “ก่อนสมัยใหม่”

นิสัย “การทำลายทรัพย์สิน” เพื่อรักษาหน้าตาของคนไทยนั้นดูจะรุนแรงพอสมควร คนไทยมีคติ “ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ” กับ “ฆ่าควายอย่าเสียดายน้ำพริกแกง” เวลาคนไทยจัดงานเลี้ยงก็จะเลี้ยงทั้งพระทั้งคนชนิดเท่าไรเท่ากันเพื่อความมีหน้ามีตา แนวความคิดนี้เมื่อนำมาพิจารณาสังคมหลายๆ แห่ง เห็นได้ว่า คักตี้ครีเป็นตัวกลางสำคัญที่เชื่อมโยงโลกของวัตถุเข้ากับโลกของอำนาจ และโลกแห่งการเมืองกับโลกทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มนุษย์เมื่ออยู่ในสังคม มนุษย์ไม่ได้มีเพียงบทบาทหรือหน้าที่เท่านั้น แต่มนุษย์ยังมีค่าทางสัญลักษณ์ คือ คักตี้ครี เป็นอีกมิติหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งอีกด้วย และการมีค่าทางสัญลักษณ์ยังส่งผลให้เกิดหน้าที่ทางสัญลักษณ์อีกด้วย หากในสถานการณ์หนึ่ง หรือในโอกาสหนึ่ง คนรู้สึกว่าคุณค่าเชิงลักษณะมากขึ้น ก็จะทำให้ความรู้สึกมีหน้ามีตา หากตรงกันข้ามก็จะรู้สึกเสียหน้าหรืออับอาย ซึ่งก็คือ ความรู้สึกสูญเสียคุณค่าเชิงสัญลักษณ์นั่นเอง

แนวความคิดที่สอง แนวคิดการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน

ในการพรรณนาความหมายของคำว่า “การดำรงอยู่ของชุมชนและครอบครัว” นั้น มีทัศนะแบบหนึ่งที่เราจะใช้กรอบความคิดมองว่าชุมชนเคยมีอะไรอยู่บ้างในอดีต เช่น มีระบบเครือญาติมีสถาบันผีปู่ย่า มีการเอามือเอววัน (ลงแขก) มีสภาผู้เฒ่าผู้แก่ (สภาผู้อาวุโส) เมื่อชุมชนปะทะกับโลกภายนอก เช่น เมื่อมีถนน มีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน สิ่งที่ชุมชนเคยมีอยู่เหล่านี้ ก็ค่อยๆ สูญหายไป จากทัศนะดังนี้ ชุมชนจะถูกพิจารณาว่าจะสังกัดอยู่ระหว่างช่วงสองช่วง คือ “การดำรงอยู่ของชุมชนอย่างสมบูรณ์เช่นในอดีต” กับ “การแตกสลายของชุมชน” เช่นในปัจจุบัน

ในทางปฏิบัติ เราจะปรับทัศนะที่มองการดำรงอยู่ของชุมชนจากที่เคยพิจารณาแบบหยุดนิ่งที่ชั่วไฉ่ชั่วหนึ่ง มาเป็นการพิจารณาการดำรงอยู่ของชุมชนในลักษณะที่เป็น “กระบวนการ” กล่าวคือพิจารณาว่าการที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้นั้น เป็นการดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงเป็นการประกอบตัวอยู่ หากใช้แนวคิดนี้ การดำรงอยู่ของชุมชนและครอบครัวจะกระทำได้นั้นต้องมี 2 กระบวนการควบคู่กันคือ กระบวนการต่อสู้และกระบวนการพัฒนา

ตามหลักทฤษฎีแล้ว การที่ชุมชนและครอบครัวจะดำรงอยู่ได้นั้น ต้องมีตัวบ่งชี้ (indicators) ดังนี้

1. แรงเกาะเกี่ยวภายใน ซึ่งหากจะกล่าวเป็นคำศัพท์ทางสังคมวิทยา คือ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลอยู่ ต้องมีทั้งการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและมีทั้งสถาบันที่คอยสร้างความสัมพันธ์นี้ให้เกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา (reproduction of social relationship) เช่น สถาบันผีปอบ หากพิจารณาในมิติด้านสังคม สถาบันนี้จะเป็นตัวสร้างเงื่อนไขให้กับบุคคลกลุ่มหนึ่งได้มาสร้างความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือกัน เพราะความเป็นเครือญาติ
2. ความเพียงพอในปัจจัยการดำรงชีวิต เช่น อย่างน้อยในครอบครัวและชุมชนต้องมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ มีการผลิตและการทำงานที่เพียงพอ
3. มีการจัดการภายในครอบครัวและชุมชน โดยมีกระบวนการตัดสินใจที่มีความเป็นอิสระอยู่ไม่ว่าจะเป็นการจัดการและการตัดสินใจในมิติใดก็ตาม เช่น มิติทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจว่าจะขายข้าวเมื่อใด การจัดการกับทรัพยากร การจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม การจัดการกับความขัดแย้งในครอบครัวและชุมชน

กล่าวโดยสรุปว่า การดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชนนั้น ต้องมีองค์ประกอบย่อย 3 ส่วนคือ บุคคล ความสัมพันธ์ทางสังคม และสถาบันต่างๆ ของชุมชนยังทำหน้าที่อยู่ เช่น สถาบันการร่วมมือในการผลิต ทั้ง 3 องค์ประกอบนี้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตลอดเวลา และการที่ครอบครัวและชุมชนจะดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้จะสามารถเป็นตัวติดต่อกับโลกภายนอกได้ โดยที่รูปแบบความสัมพันธ์นั้นต้องเป็นไปอย่างรู้เท่าทัน

สำหรับกระบวนการแรกที่เป็นเครื่องมือในการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน คือ กระบวนการต่อสู้ (struggling process) เนื่องจากอิทธิพลจากภายนอกชุมชนมีทั้งแบบที่เป็นอันตราย (เป็นปฏิปักษ์) และเป็นมิตร (เอื้ออำนวยประโยชน์) ดังนั้นในการเผชิญหน้ากับสิ่งใหม่ๆ ชุมชนต้องมีศักยภาพและมีความสามารถในการจำแนกแยกแยะรู้เท่าทันความเป็นไปของโลกภายนอก ดังนั้นครอบครัว

และชุมชนจึงต้องมีวิธีการจัดการที่ถูกต้องทั้งต่อโทษและอันตราย นี่คือ ความหมายรวมของ “กระบวนการต่อสู้”

ในกระบวนการต่อสู้ จะเป็นการต่อสู้ในทุกมิติ ในด้านเศรษฐกิจต้องพยายามปรับระบบเศรษฐกิจแบบเดิมให้เป็นแบบใหม่ พยายามหาหลักประกันทางเศรษฐกิจเพื่อป้องกันการถูกเอาเปรียบจากภายนอก ด้านการตัดสินใจต้องพยายามรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจของครอบครัวและชุมชน ที่สำคัญที่สุดคือ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและคุณค่าดั้งเดิม กล่าวคือ จะทำอะไรจึงจะรักษารูปแบบความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดคอยช่วยเหลือกันแบบที่ชุมชนเคยมีอยู่และทำอะไรจะส่งเสริมเพิ่มพูนคุณค่าเดิมที่เน้นการรวมกลุ่ม การเห็นแก่ส่วนรวม ความเป็นหนึ่งเดียวกันมิให้แปรเปลี่ยนไป กระบวนการปรับเปลี่ยนเหล่านี้หากใช้ได้ผลก็จะถูกนำมาใช้เป็นแบบแผน (pattern) จนตกผลึกเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง ในความหมายนี้กระบวนการต่อสู้ดังกล่าวคือกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทที่เป็นจริงทางสังคมนั่นเอง

แนวความคิดที่สาม

แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยา สนใจศึกษากระบวนการขัดเกลาทางสังคมในฐานะเป็นกระบวนการถ่ายทอด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมที่เหมาะสมกับความต้องการของสังคม เป็นกระบวนการที่ขัดเกลาให้บุคคลมีพฤติกรรมที่เหมาะสม โดยการเรียนรู้สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐานทางสังคม และเป็นกระบวนการที่สมาชิกในสังคมได้เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเริ่มขึ้นตั้งแต่เด็กถือกำเนิดมาในครอบครัวเด็กจะเริ่มรับเอาการขัดเกลาจากครอบครัวและสังคมโดยรอบตัวเขา สิ่งต่างๆ ที่เขาได้รับการขัดเกลาจะค่อยๆ ซึมซาบเข้าไปในความนึกคิด เด็กจะเรียนรู้ถึงวิธีการปฏิบัติตนในสถานการณ์ต่างๆ ในแต่ละขั้นตอนของชีวิตที่แตกต่างกันไป การขัดเกลาที่ต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นต่อเด็กเพื่อให้เขาเติบโตขึ้นและสามารถจะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้

อย่างมีความสุขโดยมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่สังคมต้องการ กระบวนการขัดเกลาจะดำเนินสืบเนื่องไปจนเขาเติบโตและตลอดชีวิตของทุกคน .

กระบวนการขัดเกลานั้นจะเกิดขึ้นในชีวิตของเราตั้งแต่เกิดจนตาย ตราบใดที่เรายังต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ตราบนั้นเราต้องอยู่ในกระบวนการขัดเกลา ในวัยเด็กเราเรียนรู้ในคุณค่าของการดำรงชีวิตตามคำสอนของพ่อแม่และครู เมื่อเป็นวัยรุ่น เรานิยมรับเอาความคิด ค่ายิยม ของกลุ่มเพื่อนมาเป็นของเรามากกว่าพ่อแม่และครู ดังนั้นกระบวนการขัดเกลาของคนที่มีวัยต่างกัน ย่อมทำให้คนต่างวัยเรียนรู้กฎเกณฑ์ของสังคมต่างกัน รับเอาคุณค่าหรือค่านิยมที่แตกต่างกัน โดยนัยเดียวกันนี้คนที่อยู่ในครอบครัวที่ต่างกัน ย่อมเรียนรู้รับเอาค่านิยม ความเชื่อ ที่แตกต่างกันออกไปตามกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อตนเองมากที่สุด

ครอบครัวกับการขัดเกลาทางสังคม

สังคมสร้างมนุษย์ เพราะสังคมมีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมหล่อหลอมมนุษย์โดยผ่านทางสถาบันครอบครัว ให้การขัดเกลาเพื่อจะได้เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ โดยสังคมจะสร้างความสำนึกความประทับใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมและแบบแผนพฤติกรรมต่างๆ การไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอตั้งแต่วัยทารกหรือเด็ก จะทำให้เด็กเติบโตขึ้นอย่างมีปัญหา จากการศึกษาเด็กหลายกลุ่มที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีและที่แตกต่างกัน สรุปผลได้ว่า เด็กจะมีพฤติกรรมเช่นไรนั้นขึ้นอยู่กับ การเลี้ยงดูของครอบครัวเป็นสำคัญ (Dushkin, 1974 : 100) นักวิชาการเช่น Cooley และ Mead ได้อธิบายถึงกระบวนการขัดเกลา โดย Cooley ใช้หลัก looking glass-self คือ การมองตัวเองโดยใช้สายตาของคนอื่นเหมือนมองตัวเองจากกระจกเงา (Broom and Selznick, 1968 : 92) แต่ละบุคคลจะตัดสินใจว่าตนเองควรเป็นอะไร ทำอะไรโดยเอาความคิดที่คนอื่นมองตนมาเป็นเกณฑ์ เช่น เด็กที่ถูกบิดามารดาตำหนิว่าไม่ดี ก็จะมองตนเองว่าไม่ดีไปด้วย หรือถ้าถูกไม่ปฏิบัติตามที่บิดามารดาคาดหวัง บิดามารดาว่ากล่าว หรือดูต่ำ เด็กจะรู้สึกว่าคุณค่ามันน้อยลง ดังนั้น ความรู้สึกดีหรือไม่ดีเกี่ยวกับตนเองมักจะเกิดจากความรู้สึกของคนอื่นที่มีต่อตนเอง

สำหรับ Mead นั้น แนวคิดของเขาได้กล่าวถึงอิทธิพลของครอบครัวไว้คือ

1. มนุษย์จะไม่มีความเป็นตัวตน จนกระทั่งสังคมสร้างความเป็นตัวตนให้แก่เด็กโดยผ่านทางบิดามารดา และเพื่อน
2. เด็กทั่วไปจะไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเป็นตัวของตัวเอง หรือความสัมพันธ์เกี่ยวกับจิตใจของตนเองจนกว่าจะมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยเริ่มจากบิดามารดา บิดามารดาจะเป็นบูรพจารย์ที่สอนเด็กในสิ่งต่างๆ
3. ผลกระทบของการขัดเกลาเริ่มตั้งแต่เด็ก เพราะบุคลิกภาพของแต่ละคนเกิดจากประสบการณ์ในวัยเด็ก จนสามารถรู้จักว่าตัวเองคือใคร เพราะความเป็นตัวตนนี้ไม่ได้มีมาแต่เกิด (Ronald Fernandez, Leo and others, 1979 : 73) แต่ต้องสร้างโดยผ่านทางครอบครัวเป็นแกนสำคัญ ทั้ง Mead และ Cooley ต่างก็เน้นความสำคัญของการขัดเกลาที่ครอบครัวเป็นผู้หล่อหลอม ควบคุมและวางแบบของความประพฤติให้แก่บุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกฝังค่านิยมให้แก่บุคคล ซึ่งทฤษฎีของทั้งสองท่านเป็นแนวทางให้แก่นักทฤษฎีจำนวนมากที่ทำการศึกษเกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลา และได้เขียนเพิ่มเติมไว้ ดังนี้ คือ (Beldridge, 1975 : 120-128) แนวความคิดเรื่องของการได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม คือ เด็กจะเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆ โดยจะปฏิบัติในแบบของพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับหรือมีการสนองตอบในทางที่ดี ส่วนพฤติกรรมใดที่สังคมไม่ยอมรับ หรือได้รับการลงโทษ เด็กก็จะไม่ประพฤติในสิ่งนั้นต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ พฤติกรรมจึงถูกกำหนดในรูปของการให้รางวัลหรือการลงโทษ เด็กจะเรียนรู้พฤติกรรมเหล่านี้จากสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว โดยเฉพาะบิดา มารดา ว่าอะไรถูกอะไรผิด อีกแนวคิดหนึ่งถือว่าการเรียนรู้ คือการลอกตามตัวแบบต่างๆ ในเรื่องนี้กล่าวว่า การขัดเกลาเกิดจากการที่เด็กเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ ดังนั้น ตัวแบบในครอบครัวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเด็กกล่าวโดยสรุปได้ว่า การที่เด็กหรือบุคคลจะมีคุณค่าของชีวิตเป็นเช่นไรนั้น ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝัง ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับตัวแบบ คือ ผู้ใหญ่ในครอบครัว รวมถึงการลงโทษและการให้รางวัลต่อพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคล

การขัดเกลาทางสังคมของหญิง

เด็กชายและเด็กหญิงนั้นได้รับการปฏิบัติจากบิดามารดาและคนอื่นๆ ในครอบครัวที่แตกต่างกันด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น บิดามารดาอาจจะชื่นชอบลูกชายมากกว่าลูกหญิง โดยเฉพาะลูกคนแรกนั้นพ่อแม่มักจะอยากได้ลูกชาย จากการศึกษาพบว่า ในหลายประเทศพ่อแม่อยากได้ลูกชายมากกว่าลูกหญิง (Dushkin, 1974 : 104) เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้เกิดอคติในการเลี้ยงดูหรืออบรมเด็ก บิดามารดาจะเลี้ยงดูลูกชายแตกต่างกันออกไป หรืออาจเกิดจากสาเหตุที่บิดามารดามีประสบการณ์ในชีวิตที่เห็นความแตกต่างทางสรีระของชายและหญิง ทำให้เลี้ยงดูลูกชายต่างจากลูกหญิง ด้วยสาเหตุบางประการดังกล่าว เด็กหญิงจะได้รับการขัดเกลาและเรียนรู้คุณค่าของวัฒนธรรมบางอย่าง หญิงต้องเรียนรู้บทบาทที่หญิงควรปฏิบัติ ผลจากการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์สังคมพบว่า กระบวนการขัดเกลามุ่งกำหนดหญิงให้มีบทบาทเป็นแม่บ้าน ผู้หญิงถูกอบรมให้รักษาความเป็นลูกผู้หญิงทำงานบ้าน และยอมรับความเป็นผู้นำของชาย (สุพัตธา, 2523 : 64) สำหรับชายแล้ว มักมีโอกาที่จะพัฒนา ทำงาน ศึกษาเล่าเรียน และทำในสิ่งที่ตนทำได้ โดยเฉพาะถ้าเป็นเด็กหญิงในชนชั้นต่ำและชั้นกลางแล้ว ทุกคนสามารถคาดการณ์ได้ในชีวิตข้างหน้าของเธอ แสดงให้เห็นว่า ระบบของสังคมไม่เปิดโอกาสให้หญิงมีทางเลือกมากเท่าผู้ชาย การที่หญิงโดยทั่วไปมีบทบาทที่จำกัดอยู่เพียงการเป็นแม่บ้านนั้น ไม่ใช่เพราะหญิงต้องการแต่เพราะหญิงไม่ได้รับโอกาสหรือมีตัวแบบที่มีบทบาทอื่นๆ แสดงให้เห็น กระบวนการขัดเกลาจึงเปรียบเสมือนระบบของการชี้ช่องทางให้ทำในสิ่งที่สังคมกำหนดไว้ ครอบครัวเช่นนี้พ่อแม่จะบังคับให้ลูกเชื่อฟังคำสั่งสอนของตนเองโดยไม่มี การโต้แย้ง ลูกจะต้องทำตามกฎเกณฑ์และคำสั่งของพ่อแม่ทุกประการ (De mause, 1975 : 85) ในทางตรงกันข้ามครอบครัวที่มีฐานะดีในชนชั้นกลาง จะสอนคุณค่าเกี่ยวกับการเป็นตัวของตัวเองและมักจะถือเอาความคิดเห็นของเด็กเป็นสำคัญ (Kohm, 1963 : 471) ในครอบครัวแบบนี้มักจะถือว่าเพศของลูกไม่มีความสำคัญ ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงต่างก็ถูกอบรมให้มีความเป็นตัวของตัวเองเท่าๆ กัน เช่นเดียวกันขนาดของครอบครัวก็มีอิทธิพลต่อลักษณะที่เป็นแบบฉบับของพ่อแม่ที่มีผลต่อการขัดเกลา ลูก ครอบครัวที่มีลูกมาก มักจะมีพ่อแม่ที่เข้มงวดกดขี่กับลูก โดยมีการลงโทษด้วยการเมียนตีและควบคุมบังคับให้เด็กอยู่ในอำนาจของตนเป็น

ระยะเวลานาน โดยเฉพาะกับเด็กผู้หญิงซึ่งค่อนข้างจะอ่อนแอ จะถูกพ่อแม่บังคับให้ทำตามกฎเกณฑ์ตลอดเวลา นอกจากนี้วัฒนธรรมของสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาที่พ่อแม่ยอมให้ลูกในครอบครัวที่ใหญ่มีอำนาจในการเลี้ยงดูเด็ก เช่น หญิงที่แต่งงานไปอยู่ในครอบครัวของสามี มีมารดาของสามีเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรของตน และมีอิทธิพลในการขัดเกลา ครอบครัวแบบนี้มักจะขัดเกลาเด็กให้เป็นคนที่ทำตามระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งแตกต่างไปจากสังคมที่ไม่มีผู้ใหญ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคอยควบคุม เด็กจะได้รับการขัดเกลาให้เป็นคนมีความเชื่อมั่นในตัวเองเป็นอันดับแรก และในครอบครัวแบบนี้ การลงโทษก็จะเป็นการลงโทษทางด้านจิตใจมากกว่า ซึ่งผลกระทบจะมีต่อลูกผู้หญิงมากกว่าลูกชาย

จากความแตกต่างในกระบวนการขัดเกลาของหญิงและชาย ปลูกฝังให้เกิดค่านิยมที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย กล่าวได้ว่าความแตกต่างนั้นเริ่มตั้งแต่วัยทารกจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ทีเดียว ทั้งนี้แม้สมาชิกในครอบครัวจะเติบโตหรือแยกครอบครัวใหม่แล้วก็ตาม บิดามารดาก็ยังคงติดตามช่วยเหลือแนะนำในหลายด้าน ดังนั้น บิดามารดาและญาติพี่น้องจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการรับเอาค่านิยมของสมาชิกรุ่นต่อมา

กลุ่มตัวแทนผู้ให้การขัดเกลาในระยะต่างๆ

นอกจากครอบครัวซึ่งทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมในระยะแรกที่บุคคลยังเป็นเด็กแล้ว ในระยะต่อมาเด็กต้องได้รับการศึกษาจากโรงเรียน ครู โรงเรียน และกลุ่มเพื่อนนักเรียนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการขัดเกลาในระยะชีวิตเด็กวัยรุ่น ครูและโรงเรียนถือว่าเป็นกลุ่มตัวแทนที่สำคัญมากอีกกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากในปัจจุบันเด็กแต่ละคนต้องใช้เวลาของชีวิตไม่น้อยในระบบการศึกษา และในโรงเรียนเด็กได้มีโอกาสคบกับเพื่อนซึ่งมีอิทธิพลมากพอสมควรต่อค่านิยมของเด็ก ในวัยนี้มักต้องเผชิญกับปัญหาการขัดแย้งระหว่างการยอมรับการขัดเกลาจากครอบครัวและจากเพื่อน อย่างไรก็ตามเราอาจกล่าวได้ว่าในระยะนี้เด็กจะพบกับโลกที่แตกต่างไปจากครอบครัวและเด็กจะได้มีโอกาสได้รู้จักกับเพื่อนต่างเพศบ้าง (ทิตยา, 2527 : 49)

กลุ่มสังคม ที่ค่อนข้างจะเพิ่มทวีอิทธิพลที่มีต่อวัยรุ่นขึ้นมาอย่างมาก ก็คือ สื่อมวลชน ซึ่งสื่อสารความคิดและค่านิยมต่างๆ ที่บุคคลสามารถเรียนรู้และรับเอาไว้ สื่อมวลชนประเภทต่างๆ เช่น

หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นอุปกรณ์สำคัญของการขัดเกลา ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้จัดเสนอสาระทางสื่อมวลชนนั้นอาจกล่าวได้ว่าสื่อมวลชนเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของกระบวนการขัดเกลา โดยเฉพาะเมื่อธุรกิจการค้ามีเจตนาใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการขัดเกลา ปลุกฝังความรู้ ความคิดและค่านิยมแบบใดแบบหนึ่งโดยตรง อิทธิพลของสื่อมวลชนอาจทำให้บุคคลนั้นมีนิสัย ทักษะคิดและความต้องการของชีวิตแตกต่างไปจากที่เคยได้รับการขัดเกลาในครอบครัว

นอกจากอิทธิพลของตัวแทนของการขัดเกลาดังกล่าวข้างต้น เด็กหรือบุคคลยังมีโอกาสได้รับ การขัดเกลาจากกลุ่มอาชีพ และกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ อีก ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงชีวิตของแต่ละคนบุคคลจะได้รับ การขัดเกลาจากตัวแทนเหล่านี้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลาของสังคมไว้ว่า

1. ผู้ใหญ่ที่เป็นคนระเบียบจัด ทำให้เด็กต้องอยู่ภายใต้บรรยากาศที่เรียกว่า “ออกคำสั่ง” จะทำให้เด็กไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ขาดความเชื่อมั่น จะปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น ส่วนเด็กที่ผู้ใหญ่ตามใจหรืออยู่ภายใต้บรรยากาศ “ปล่อยตามเรื่อง” เด็กก็จะทำอะไรโดยขาดหลักการ ทำให้ไม่มีแนวชีวิตที่ยึดถือ ไม่รู้จักคิด หรือรู้คุณค่าของการกระทำต่างๆ สำหรับเด็กที่ทางบ้านเลี้ยงแบบ “ประชาธิปไตย” นั้น จะทำให้เด็กรู้จักตัดสินใจว่าจะอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ทำให้เขาเป็นตัวของตัวเอง เกิดความเชื่อมั่นในการทำตามความคิดเห็น และอยู่ภายใต้คำแนะนำของผู้ใหญ่ (สุชา, 2510 : 5)

2. การขัดเกลาทางสังคมสร้างแบบอย่างอุดมคติของตัวตนขึ้น คือ ตัวตนที่ควรจะเป็นอันประกอบด้วยคุณสมบัติต่างๆ ที่สังคมต้องการ หรืออย่างที่เรารู้จักกันว่า ชายในอุดมคติ และหญิงในอุดมคติ สังคมต้องการให้ชายมีความเข้มแข็ง อดทน เสียสละ เป็นผู้คุ้มครองดูแลหญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ และสังคมก็ต้องการให้หญิงมีความอ่อนหวาน รู้จักขยันในกิจการภายในบ้านเรือน รักนวลสงวนตัวเหล่านี้ เป็นต้น แต่บางครั้งบุคคลก็ไม่สามารถที่จะทำตัวตนให้บรรลุถึงแบบอย่างอุดมคตินี้ได้ และถึงแม้จะได้ส่วนมากก็ไม่ได้สมบูรณ์ตามที่สังคมมุ่งหมายไว้ ถึงอย่างนั้นแบบอย่างอุดมคติก็ช่วยเป็นหลักให้ยึดไว้

3. การที่หญิงหรือชายไม่อาจทำตัวเป็นคนในอุดมคติได้ทุกคนนั้นเป็นเพราะกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั้น มิใช่กระทำได้อย่างราบรื่นตลอดไป เพราะในชีวิตของแต่ละคน ย่อมได้รับการขัดเกลาจากสังคม

หลายกลุ่มด้วยกันในวาระต่างกัน และกลุ่มต่างๆ อาจจะมีระบบคุณค่าที่ยึดถือเป็นหลักของระเบียบของกลุ่มไม่เหมือนกัน ทำให้บุคคลต้องเลือกเอาเองว่าจะยึดถือระบบใดเป็นหลักเหนือกว่าระบบอื่น

4. บางกลุ่มสังคมอาจส่งเสริมให้บุคคลเป็นตัวของตัวเอง ไม่ยอมตามระเบียบส่วนใหญ่อย่างมกมาย

5. การขัดเกลาทางสังคมนั้น ย่อมให้ผลแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล เพราะความสามารถและธรรมชาติของแต่ละคนที่จะรับเอาการสั่งสอนอบรมไว้ได้ไม่เท่ากัน ยิ่งกว่านั้น เมื่อรับไว้แล้ว ก็ยังอาจตีความหมายทำความเข้าใจและปฏิบัติแตกต่างกันได้ แม้ว่ากฎเกณฑ์ระเบียบที่วางไว้จะเป็นอันเดียวกันก็ตาม

แนวความคิดที่สี่ การควบคุมทางสังคมและความคาดหวัง

การควบคุมทางสังคม (social control) ได้แก่ การควบคุมพฤติกรรมหรือการควบคุมการปฏิบัติของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานในสังคมนั้นๆ ความคาดหวัง หมายถึง ความคิดว่าทุกคนในสังคมพึงกระทำให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ที่เป็นอยู่ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับและความเป็นระเบียบของสังคม แม้ว่าสังคม จะมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมไว้เป็นกลไกสำคัญ ที่ทำให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ทำให้สังคมมีระเบียบไม่สับสนวุ่นวายแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งผ่านกระบวนการขัดเกลาที่ขาดประสิทธิภาพ ก่อเกิดปัญหามากมายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นสังคมจึงต้องมีมาตรการที่จะควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ตามความคาดหวังของสังคม เราเรียกมาตรการนั้นว่า ระบบการควบคุมทางสังคม (System of Social control) ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประการ คือ

1. เป็นระบบของกฎระเบียบและค่านิยมที่ต้องยอมรับไปปฏิบัติ และระบบของความเชื่อที่เป็นเหตุผลของกฎระเบียบและค่านิยมดังกล่าว
2. ระบบการให้รางวัล (Rewards) และการลงโทษ (Punishment) เพื่อจูงใจให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่สังคมยอมรับ ในทางสังคมวิทยาเห็นว่าในทางปฏิบัติระบบการควบคุมที่มีประสิทธิภาพที่สุดคือ สิทธิฐานมัดติทางสังคม (Social Sanction) ซึ่งหมายถึง กลไกที่ใช้ในกระบวนการควบคุมทางสังคม

แบ่งเป็นสิทธิอนุมัติเชิงบวก(Positive sanction) และสิทธิอนุมัติเชิงลบ (negative sanction) กล่าวคือ พฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับ หรือที่กลุ่มถือว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงามจะได้รับรางวัลหรือผลตอบแทนโดยสิทธิอนุมัติเชิงบวก เช่น การยกย่องสรรเสริญการเคารพนับถือไปจนถึงการได้เลื่อนชั้น การได้รับรางวัลได้รับเหรียญตราต่างๆ ส่วนพฤติกรรมที่ไม่ได้รับการยอมรับจะได้รับการลงโทษโดยการใช้สิทธิอนุมัติเชิงลบ เช่น ได้รับการปฏิเสธจากคนอื่น ได้รับคำเยาะเย้ย การถูกเหยียดหยาม การถูกถอดถอนจากตำแหน่ง การถูกจำคุก (พงษ์สวัสดิ์, 2527 : 194) กล่าวได้ว่า การควบคุมทางสังคมเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นเพื่อสนองร่วมกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ให้สมาชิกละเว้นจากการแสดงพฤติกรรมซึ่งละเมิดฝ่าฝืนต่อบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้สังคมเป็นระเบียบและสงบสุข กลไกในการควบคุมทางสังคมอาจจำแนกออกเป็น 2 ด้านคือ การควบคุมภายในกับการควบคุมภายนอก การควบคุมภายในหรือการควบคุมตนเองนั้นเป็นสิ่งที่สอดแทรกอยู่ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยบุคคลได้รับการถ่ายทอดในพฤติกรรมที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ จนสามารถควบคุมจิตใจของตนเองให้ปฏิบัติในสิ่งที่สังคมยอมรับว่าถูกต้องอันควรกระทำและเห็นว่าการปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความหมาย การควบคุมภายนอกเป็นการที่สังคมได้ใช้กฎหมายและจารีตประเพณีเข้าควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกเพื่อให้ละเว้นจากการละเมิดและฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม นอกจากนี้การควบคุมทางสังคมอาจจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ การควบคุมทางสังคมแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การควบคุมแบบไม่เป็นทางการ เป็นการที่สมาชิกรับรู้กระบวนการควบคุมทางสังคมโดยไม่จำเป็นต้องมีลายลักษณ์อักษร อันมีปรากฏอยู่ในทุกๆ สังคม เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ในแต่ละสังคมนั้นจะมีบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกันไป สมาชิกจะต้องได้รับการขัดเกลาเรียนรู้บรรทัดฐานนั้นๆ เมื่อบุคคลเป็นสมาชิกของกลุ่มใด กลุ่มตัวแทนของการขัดเกลาจะมีกลไกในการควบคุมให้เขากระทำตามบรรทัดฐานของกลุ่ม เช่น ครอบครัวจะมีบิดามารดาเป็นผู้ตั้งเงื่อนไขให้บุตรประพฤติในสิ่งที่ต้องการ เป็นการควบคุมพฤติกรรมของเด็ก เด็กจะเรียนรู้ว่าเมื่อเขาปฏิบัติตามเขาจะสามารถควบคุมพฤติกรรมการเล่นตอบของบิดามารดาได้ เด็กจะหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่จะยังผลให้ถูกลงโทษ และจะปฏิบัติตามบิดามารดา

เพื่อให้ได้บ้างเห็นจรรยาวัสถ์ที่ตนปรารถนา ในโรงเรียนจะมีครูคอยควบคุมพฤติกรรมของเด็กทั้งด้านการเรียนและความประพฤติ มีการให้รางวัลแก่คนเรียนดี ชยัน มีความประพฤติดี ในขณะที่คนเรียนไม่ดีก็สอบตกเรียนไม่สำเร็จ เป็นต้น นอกจากนี้ ในการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกชน ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม นอกจากจะใช้ระเบียบกฎเกณฑ์แล้วยังใช้ความคาดหวังซึ่งมีลักษณะเป็นแรงผลักดันให้คนเรายอมรับและประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของสังคม ความคาดหวังจึงเป็นการควบคุมที่ไม่เข้มงวดเท่ากับการควบคุมแบบบังคับ สมาชิกของสังคมที่ได้รับการอบรมปณิธิ์มาอย่างสมบูรณ์และถูกต้อง มาตรการควบคุมพฤติกรรมโดยใช้ความคาดหวังในระดับต่างๆ ก็เพียงพอแล้ว

แนวความคิดที่ห้า พฤติกรรมเบี่ยงเบน

โดยทั่วไปพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม จะเป็นไปตามแบบแผนของบรรทัดฐานทางสังคม ทั้งนี้โดยผลจากการขบวนการขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคมอย่างไรก็ตาม ในทุกๆ สังคมจะปรากฏว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคมไม่สามารถทำให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ แม้ว่าสมาชิกเหล่านั้นจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นส่วนใหญ่แล้วก็ตาม ในบางเวลาสมาชิกอาจจะละเมิดกฎเกณฑ์บางประการของสังคม ทั้งที่เป็นความรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ทั้งที่เป็นการกระทำด้วยความระมัดระวังหรือไม่ระมัดระวัง ทั้งที่เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหรือไม่ก็ตาม กล่าวได้ว่าโดยปกติไม่มีสมาชิกคนใดเลยที่ไม่เคยฝ่าฝืนบรรทัดฐานทางสังคม การประพฤติดังกล่าวเรียกว่า พฤติกรรมเบี่ยงเบน

พฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviant Behavior) หมายถึง พฤติกรรมหรือความประพฤติที่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานของกลุ่มหรือของสังคมเป็นส่วนรวม และการฝ่าฝืนบรรทัดฐานดังกล่าวเกินกว่าข้อจำกัด ซึ่งจะต้องได้รับการลงโทษ (Biesanz and Biesznz, 1978 : 106) พฤติกรรมเบี่ยงเบนมีอยู่ในสังคมทุกแห่ง เมืองหรือชนบท ไม่ว่าจะในระดับกลุ่มสังคมขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม การที่จะตัดสินว่าพฤติกรรมของบุคคลเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละ

สังคมในเวลานั้น เช่น การทำแท้ง การคุมกำเนิด การหย่าร้าง การเป็นโสเภณี เป็นพฤติกรรมที่บางสังคมตัดสินว่าเบี่ยงเบน แต่ในบางสังคมกลับสนับสนุนพฤติกรรมดังกล่าวว่าเป็นเรื่องปกติ ดังนั้นพฤติกรรมเบี่ยงเบนจึงกำหนดขึ้นตามบรรทัดฐานของสังคมนั้นเอง การวินิจฉัยความรุนแรงของพฤติกรรมเหล่านี้ย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมตามค่านิยมของสังคมนั้นๆ

พฤติกรรมเบี่ยงเบนมีหลายประเภท ซึ่ง Biesanz ได้แบ่งไว้ถึง 6 ประเภท และการเป็นโสเภณีเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนประเภทที่ละเมิดกฎศีลธรรมของสังคม (Immoral) การจะตัดสินว่าพฤติกรรมใดเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนนั้น โดยทั่วไปพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่สังคมกำหนดไว้ในกฎหมาย จะมีบทลงโทษชัดเจน จะเป็นพฤติกรรมทางอาชญากรรม แต่พฤติกรรมเบี่ยงเบนอื่นๆ ไม่เป็นอาชญากรรมและมีความรุนแรงแตกต่างกัน การตัดสินจึงขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้น รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมนั้น และแม้สังคมจะตัดสินว่าพฤติกรรมนั้นเบี่ยงเบน แต่ก็ไม่ใช่หมายความว่าพฤติกรรมเบี่ยงเบนทุกกรณีจะเป็นปัญหาสังคมจะเป็นต่อเมื่อสมาชิกในสังคมมีความเห็นพ้องต้องกันว่า พฤติกรรมนั้น ๆ เป็นปัญหาที่ต้องป้องกันและแก้ไขมิให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติ ทฤษฎีทางสังคมวิทยา หลายแนวคิดอธิบายมูลเหตุของพฤติกรรมเบี่ยงเบนไว้ต่างๆ เช่น ทฤษฎีภาวะแปลกแยกกล่าวว่า ปกติบุคคลในสังคมย่อมรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยได้รับการยอมรับหรือยกย่องจากสมาชิกคนอื่นๆ บุคคลจะผูกพันต่อค่านิยมของกลุ่มที่สังกัดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่สภาพสังคมในปัจจุบันทำให้คนบางคนอยู่ในภาวะแปลกแยก (Alienation) ตัดขาดตนเองจากค่านิยมของสังคมส่วนใหญ่ไม่ไว้วางใจบุคคลอื่น บุคคลเหล่านี้จึงขาดเป้าหมายและค่านิยมในชีวิต หมดหวังวิตกกังวลโดยทั่วไปจะไม่ยอมรับบรรทัดฐานทางสังคม จนมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน นักสังคมวิทยา Robert K. Merton วิเคราะห์ภาวะการไร้บรรทัดฐาน (Normlessness) ว่าเกิดขึ้นจากการที่บุคคลส่วนใหญ่ไม่สามารถปฏิบัติตามบรรทัดฐานได้อย่างสมบูรณ์ เขาได้แยกบรรทัดฐานทางสังคมออกเป็น 2 ประเด็นคือ บรรทัดฐานที่เป็นเป้าหมายอันเป็นค่านิยมของสังคมส่วนใหญ่ เรียกว่า Cultural Goals เช่น ความมั่งคั่ง การได้รับตำแหน่งหน้าที่เกียรติยศ และบรรทัดฐานที่กำหนดวิธีทางอันพึงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น เรียกว่า Institutionalized Means เช่น ความกตัญญู

ความซื่อสัตย์ ความขยันขันแข็ง เป็นต้น ยิ่งสังคมสร้างเป้าหมายแก่สมาชิกสูงเพียงใด วิธีทางที่สมาชิก จะบรรลุเป้าหมายยังมีจำกัด พฤติกรรมเบี่ยงเบนของบุคคลเกิดจากระบบภายในสังคมที่สร้างค่านิยมทาง วัฒนธรรมและการบรรลุค่านิยมที่เกินกว่าความสามารถของสมาชิกที่จะบรรลุได้ทุกคน สมาชิกจึงแสดง พฤติกรรมที่ละเมิดบรรทัดฐาน ทั้งนี้เพราะระบบโครงสร้างของสังคมที่จำกัดเป้าหมายและวิธีการบรรลุเป้าหมายแก่สมาชิกในสังคม จากแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ของครอบครัวแม่หญิง ไม่ขายตัวที่ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

บทที่ 4

ชุมชนน้ำจิม

ประวัติชุมชน

จากจังหวัดเชียงใหม่ไปตามเส้นทางเชียงใหม่-เชียงใหม่ราย มีเส้นทางสายใหม่แยกตรงบ้านแม่ชะจันตัดผ่านอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ไปถึงอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา เป็นระยะทาง 200 กิโลเมตรจากอำเภอเมืองพะเยาไปตามเส้นทางพะเยา-น่าน เป็นระยะทาง 74 กิโลเมตร ผ่านอำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน ถึงอำเภอปง และจากตลาดของอำเภอปงเดินทางผ่านถนนของหมู่บ้านเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ถึงบ้านน้ำจิม

บ้านน้ำจิมเป็นนามสมมุติของหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา มีลำน้ำแม่ยมไหลผ่านหล่อเลี้ยงไร่นาของชุมชนนี้มาช้านาน (ดูแผนที่ชุมชน) ชาวบ้านใช้น้ำยมหังทั้งทางการเกษตรกรรมและการอุปโภค ชาวบ้านนิยมเรียกลำน้ำนี้ว่า “น้ำจิม” ผู้วิจัยจึงให้นามหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านน้ำจิม” ชุมชนนี้ตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา ห่างจากอำเภอปงไปทางทิศเหนือเป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร บ้านน้ำจิมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่แห่งหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด แต่จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านพอจะสันนิษฐานได้ว่า บ้านน้ำจิมก่อตั้งขึ้นประมาณ ปี พ.ศ 2413 โดยนายแสนหลวง อินตะท่างาม เป็นผู้นำสมัครพรรคพวกประมาณ 10 ครอบครัว เดินทางมาจากเมืองหิน (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดน่าน) เข้ามาทำมาหากินและได้ตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้าน แต่เดิมบริเวณหมู่บ้านเคยเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่มีความยาวมากกินน้ำอย่างชุกชุม หนองน้ำนี้อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เรื่องนี้ได้เล่าสืบต่อเป็นตำนานของหมู่บ้านนี้

ในอดีต บ้านน้ำจิมมีการปกครองตนเองโดยมีแก่บ้านดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อทางราชการได้ขยายบทบาทการปกครองและการเก็บภาษีจึงจัดให้มีระบบการปกครองท้องถิ่น โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองดูแลขึ้นกับตำบลออย อำเภอบ้านม่วง จังหวัดน่าน ต่อมาปี พ.ศ 2516 ได้โอนอำนาจการปกครองมาขึ้นกับตำบลออย อำเภอปง จังหวัดเชียงรายใน ปี พ.ศ 2520 ได้มี พ.ร.บ ยกฐานะอำเภอพะเยาจังหวัดเชียงรายเป็น จังหวัดพะเยา ครั้งหลังสุดมีการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองอีกครั้ง ในปี พ.ศ 2528 จึงได้มาขึ้นกับตำบลนาปรังในปัจจุบัน

ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

ทิศเหนือจรด บ้านป่าแพะ หมู่ที่ 8 ตำบลออย

ทิศใต้ จรด บ้านหมื่น หมู่ที่ 3 ตำบลนาปรัง

ทิศตะวันออกจรด บ้านใหญ่ดอนมูล หมู่ที่ 2 ตำบลควน

ทิศตะวันตกจรด บ้านหนองขวาง หมู่ที่ 10 ตำบลออย

สภาพเศรษฐกิจสังคม

บ้านน้ำจิม ในปัจจุบันเป็นหมู่บ้านหนึ่ง เช่นเดียวกับหมู่บ้านในชนบททั่วไปที่ตกอยู่ภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงทั้งจากรัฐในรูปแบบของการดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่างๆ และของเอกชนในรูปแบบของเศรษฐกิจการค้าระบบทุนนิยมอันส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตและฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน เนื่องจากหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ การคมนาคมไม่สะดวกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝน เจ้าหน้าที่ของรัฐพึงให้ความสนใจในการพัฒนาอย่างจริงจัง

ในปี พ.ศ 2524 โดยจัดตั้งเป็นหมู่บ้านสันติสุข เพื่อป้องกันการแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์¹ ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านเป็นแบบการเกษตรยังชีพ มีครัวเรือนทั้งหมด 120 ครัวเรือน ประชากร 580 คน มีโครงสร้างทางอาชีพคือ ทำนา 100 ครัวเรือน ทำไร่ 110 ครัวเรือน ค้าขาย 6 ครัวเรือน (มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งทำนาและทำไร่ด้วย) การปลูกข้าวจึงเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านน้ำจิม และเป็นการปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัวเสียส่วนใหญ่ ยกเว้นผู้มีที่ดินจำนวนมาก การถือครองครองที่ดินของชาวบ้านมีจำนวนการถือครองมากที่สุด 32 ไร่ จำนวนการถือครองน้อยที่สุด 1 ไร่ มีชาวบ้านประมาณ 8 ครัวเรือน ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองประกอบอาชีพรับจ้างเล็กๆ น้อยๆ อยู่ในหมู่บ้าน จากการสำรวจการถือครองที่ดินของชาวบ้านน้ำจิมพบว่า ผู้มีที่ดิน 20 ไร่ ขึ้นไป มีจำนวน 15 ครัวเรือน มีที่ดิน 6-20 ไร่ จำนวน 35 ครัวเรือน มีที่ดินน้อยกว่า 6 ไร่ มีจำนวน 62 ครัวเรือน อีก 8 ครัวเรือนไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง

¹ สัมภาษณ์ นายวัน ท่างาม อายุ 57 ปี ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2537 ที่บ้านเลขที่ 106 บ้านน้ำจิม ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา.

ตารางที่ 1 อัตราส่วนร้อยละของการถือครองที่ดินของชาวบ้านน้ำจิม

จำนวนที่ดิน (ไร่)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
20 ไร่ขึ้นไป	15	12.50
6 - 20 ไร่	35	29.17
น้อยกว่า 6 ไร่	62	51.66
ไม่มีที่ดิน	8	6.67
รวม	120	100.00

จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าผู้ที่มีดินน้อยกว่า 6 ไร่ มีถึงร้อยละ 51.66 ผู้ที่มีที่ดินตั้งแต่ 6-20 ไร่ ร้อยละ 29.17 และมีที่ดิน 20 ไร่ขึ้นไปมีเพียงร้อยละ 12.50 สิ่งผู้ที่ไม่มียังดินเลยมีร้อยละ 6.67 แสดงว่าส่วนใหญ่ของชาวบ้านมีฐานะปานกลาง ผู้มีฐานะรวยมีที่ดินจำนวนมากมีไม่มากนัก ถึงแม้มีที่ดินไม่มาก ชาวบ้านทุกครัวเรือนทำการเกษตรโดยอาศัยน้ำฝนและจากเหมืองฝาย

บ้านน้ำจิมมีปริมาณน้ำจากเหมืองฝายเพียงพอสำหรับทำการเพาะปลูกข้าวในฤดูฝน และพืชอายุสั้นหลังการเก็บเกี่ยว การปลูกข้าวเป็นสิ่งสำคัญเพราะข้าวเป็นอาหารหลักในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านเพียงไม่กี่รายที่มีรายได้จากการขายข้าว เนื่องจากมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมาก ที่ดินสำหรับทำการเกษตรแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ที่นา ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากที่นา 2 ครั้ง ใน 1 ปี คือใช้ทำนา 1 ครั้ง โดยเริ่มทำนาตอนเช้าพรรษา (ประมาณเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม) เริ่มจากไถนาและหว่านกล้าก่อน พอฝนตกมากก็จะถอนกล้ามาปลูกในนา จะเก็บเกี่ยวประมาณเดือนธันวาคมต่อมกราคม

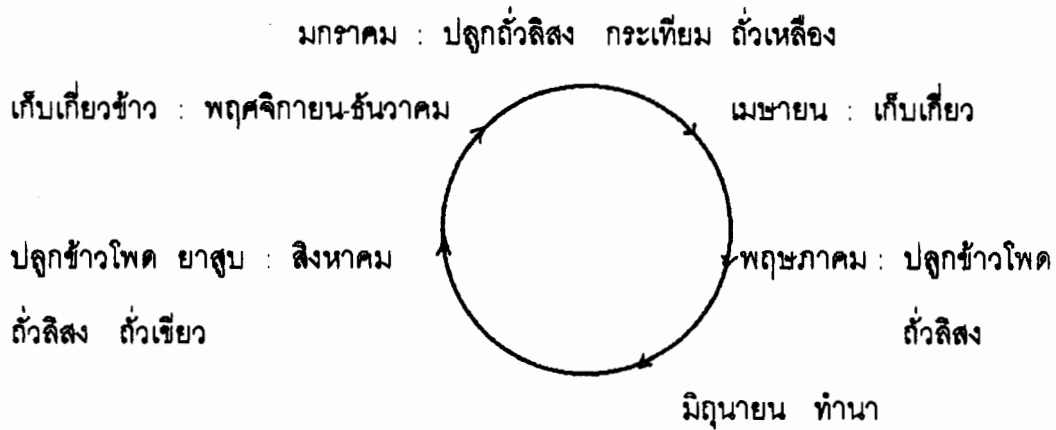
หลังจากนั้นจะปลูกถั่วเหลืองหรือกระเทียมหลังการเก็บเกี่ยวการปลูกกระเทียมจะเก็บประมาณเดือน มีนาคม (ก่อนปีใหม่ไทย) ถั่วเหลืองจะเก็บหลังปีใหม่หรือสงกรานต์

2. ที่ไร่ มีลักษณะดินเป็นดินร่วน อากาศน้ำฝนเป็นหลักในการทำการเกษตร พืชที่ปลูกคือ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วลิสง สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ปีละครั้ง

นอกเหนือจากอากาศน้ำฝนตามธรรมชาติเป็นหลักในการเพาะปลูกแล้ว บ้านน้ำจิม มีแม่น้ำยมไหลผ่านเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการอุปโภคและทำไร่ ทำนา ชาวบ้านได้อาศัยเหมืองฝาย 2 เส้น ใช้ในการเหล่านี้คือ ฝายแก้ว และฝายหนอง

การที่ชุมชนบ้านน้ำจิมอยู่ห่างจากตัวเมืองของจังหวัดพะเยาเป็นระยะทางไกลมาก ทำให้ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนไม่มีโอกาสเข้าไปทำงานในเมืองแบบเข้าไปเย็นกลับได้ เมื่อไม่มีทางเลือกอื่นที่ดีกว่าเพื่อรักษาฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว จึงมีชาวบ้านบางคนบุกป่าสางวนฯ เพื่อปลูกข้าวไร่และพืชอื่นๆ และมีบางคนที่ลักลอบตัดไม้ขายเนื่องจากทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ ใกล้กับพื้นที่ที่เป็นป่าเขา ถึงแม้ว่าจะมีโครงการพัฒนาหลายโครงการของรัฐที่นำเข้าไปในชุมชน เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยเฉพาะโครงการทางด้านสาธารณูปโภคและการผลิต แต่ชาวบ้านในหมู่บ้านจำนวนมากยังอยู่ในสภาพที่ยากจนและโครงสร้างสังคมของหมู่บ้านแทบจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ นอกจากนี้เนื่องจากลักษณะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างจะเป็นแบบพึ่งพาตนเองและการอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกันในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน จากการทำเกษตรแบบยังชีพที่มีขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ การปลูกและการเก็บเกี่ยวที่ต้องการแรงงานนอกครัวเรือนมาเสริม ชาวบ้านยังคงใช้วิธี “เอามือเอาวัน”

วงจรการผลิตของบ้านน้ำจิม

มกราคม	หลังการเก็บเกี่ยวข้าว จะปลุกถั่วลิสง กระเทียม หรือถั่วเหลือง
เมษายน	เก็บเกี่ยวถั่ว กระเทียม
เมษายน-พฤษภาคม	ว่างงานและเทศกาลปีใหม่ (สงกรานต์)
พฤษภาคม	ปลุกข้าวโพด ถั่วลิสง
มิถุนายน-กรกฎาคม	เริ่มทำนา
สิงหาคม	ทำไร่ข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วเขียว ยาสูบ
พฤศจิกายน - มกราคม	เริ่มเกี่ยวข้าวและเกี่ยวจนเสร็จ ขนข้าวเก็บในยุ้งฉาง

แรงงานภาคเกษตร ประกอบด้วย

1. แรงงานครัวเรือน
2. แรงงานแลกเปลี่ยน
3. แรงงานรับจ้าง

แรงงานครัวเรือน เป็นแรงงานของลูกหลานที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันรวมทั้งเขย สะใภ้ทุกคนจะช่วยกันทำงานในที่นาโดยไม่ได้ค่าจ้างตอบแทน ผลผลิตที่ได้กินอยู่ร่วมกัน ส่วนแรงงานแลกเปลี่ยน จะเป็นแรงงานที่ปรากฏเฉพาะในการปลูกข้าวที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ในระยะเวลาอันรวดเร็ว เช่น การดำนา การเก็บเกี่ยว ในขั้นตอนดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานเสริมจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน สำหรับแรงงานรับจ้างนั้น เป็นแรงงานที่มีบทบาทเข้ามาแทนที่แรงงานแลกเปลี่ยน เนื่องจากไม่สามารถหาแรงงานแลกเปลี่ยน มาเสริมได้ตามจำนวนที่ต้องการ อีกทั้งในระยะหลัง ชาวนาส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินขนาดเล็กลง เพราะการแบ่งมรดก ผู้ที่มีที่ดินน้อยจะทำนาเสร็จเร็ว เวลาที่เหลือหลังจากการเอามือเอารำ แล้ว จึงไปรับจ้างผู้ที่มีที่นาจำนวนมาก การจ่ายค่าจ้างเป็นเงินประมาณวันละ 30-50 บาท หรือจ่ายเป็นสิ่งของบ้าง ชาวบ้างตามความต้องการมีแรงงานที่ออกไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้าน ประมาณร้อยละ 10 ของประชากร โดยจะออกไปในช่วงหลังจากการดำนาเสร็จแล้ว ราว เดือนกรกฎาคม-สิงหาคม และจะกลับมาอีกครั้งเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม งานที่ออกไปทำนอกหมู่บ้านมีทั้งรับจ้างในงานเกษตรยังหมู่บ้านใกล้และไกล เช่น อำนวยดอกค้ำได้ และงานรับจ้างในงานก่อสร้างยังเขตเมือง

สำหรับแรงงานในครอบครัวนั้น ชายจะเป็นแรงงานหลักในการผลิต ชายจะไถนา ซึ่งยังคงใช้ควายเทียมคันไถ การถอนกล้า ปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว จักตอกมัดข้าวหลังจากทำไร่นาเสร็จแล้ว ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะเข้าป่าตัดไม้เกี่ยวหญ้าคามาไว้ซ่อมแซมหลังคาที่ผุพัง และไม้ก็นำมาเป็นเชื้อเพลิงในครอบครัว สำหรับหญิงจะเป็นแรงงานช่วยในการผลิต โดยจะช่วยถอนกล้า ดำนา และเกี่ยวข้าว สำหรับงานบ้านจะต้มน้ำเตรียมอาหาร ทำความสะอาดบ้าน บางบ้านหญิงจะปลูกผักสวนครัวเล็กๆ น้อยๆ ไว้ใช้ในครัวเรือน กล่าวได้ว่า ผู้หญิงในครัวเรือนมีสถานภาพที่ดีมาก และมีบทบาททัดเทียมกับผู้ชายในครัวเรือนทีเดียว

สภาพทางสังคมของชาวบ้านน้ำจิม ซึ่งพึ่งพาทรัพยากรภายนอกหมู่บ้านค่อนข้างน้อย ดังนั้นโครงสร้างความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติ จึงมีความสำคัญมาก

ชาวบ้านน้ำจิมมีชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างและความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมที่ค่อนข้างแน่นแฟ้น การอาศัยพึ่งพากันและกันในทุกเรื่องไม่ว่าอาหารการกินหรือเรื่องงานตามประเพณีมีอยู่อย่างสูงมาก ตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้พบ เช่น วันหนึ่งครอบครัวหนึ่งจะต่าน้ำพริก ก็จะเที่ยวเดินตามละแวกบ้านเพื่อหาผักมากับน้ำพริก โดยเดินเก็บเอาตามรั้วบ้านหรือขอจากในสวนครัวของเพื่อนบ้าน ครอบครัวที่ผู้วิจัยพักอาศัยอยู่ด้วย ก็คิดจะรับประทานน้ำพริกแต่คิดเข้าไปว่าเพื่อนบ้านผักของบ้านเราก็ถูกเก็บไปเรียบร้อยแล้ว วันนั้นเราก็ต้องเปลี่ยนรายการอาหารใหม่ โดยไม่รู้สักโกธเคื่องเพื่อนบ้านเลย เพราะเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นเสมอในชุมชน และเนื่องจากการคมนาคมติดต่อกับเมืองพะเยาไม่ค่อยสะดวก ทำให้ชาวบ้านให้ความสนใจต่อบัญหาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาก ทุกคนในหมู่บ้านรู้จักกันเป็นอย่างดีและลึกซึ้งถึงรายละเอียดในชีวิตของแต่ละคนทีเดียว ซึ่งในบางครั้งก็เกิดจากการพูดคุยกันปากต่อปาก หรือการซุบซิบนินทา กันด้วยเรื่องราวที่จริงบ้างไม่จริงบ้าง แต่ทุกคนก็พร้อมจะร่วมมือกันเมื่อมีงานที่ต้องอาศัยแรงกายรวมทั้งกำลังทรัพย์จากชาวบ้าน

การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของชาวบ้านใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่ของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนก็เป็นปัญหาเล็กๆ น้อยๆ ในครัวเรือน และระหว่างญาติพี่น้องที่นานๆ จะเกิดขึ้น วิธีการคือมีการประชุมตกลงกันโดยมีคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่ทุกคนเคารพนับถือ ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย ผู้ใหญ่บ้าน การเจรจาตกลงกันเป็นไปตามธรรมเนียมของหมู่บ้าน มีการตกลงประนีประนอมยอมความกันต่อหน้าผู้อาวุโสและญาติพี่น้อง กล่าวได้ว่า ในชุมชนนี้ไม่เคยมีปัญหาคความขัดแย้งอะไรที่รุนแรงเลย และไม่เคยมีการทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย การลักขโมย จี้ปล้น มานานแล้ว

-
1. พ่ออุ้ยวงศ์ สุนันตะ อายุ 69 ปี ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2537 บ้านเลขที่ 23 บ้านน้ำจิม ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา

ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นและสังคมเมือง

ชุมชนน้ำจิมไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว มีการติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงและไกลอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเส้นทางคมนาคมที่แม้จะเป็นถนนลูกรังขรุขระ แต่ก็กว้างและตัดผ่านหมู่บ้านต่างๆ ที่ทุกคนสามารถจะไปถึงได้ด้วยการเดิน ขี่จักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์ นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เป็นญาติพี่น้องกับชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงด้วยการเป็นชายเป็นสะใภ้หรือญาติโดยตรง ดังนั้น การเดินทางไปมาติดต่อจึงมีอยู่โดยตลอด นอกจากนี้ด้วยระยะทาง 3 กิโลเมตร ไปยังตลาดของอำเภอปง ชาวบ้านที่มีพาหนะประจำครัวเรือน เช่น จักรยานยนต์ และมีเงินค่าน้ำมันเพียงพอก็อาจจะเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ตลาดได้ตลอดเวลา แต่เหตุการณ์เช่นนี้ไม่เกิดขึ้นบ่อยนักในแต่ละครัวเรือน นอกจากนี้เด็กนักเรียนหลายคนในหมู่บ้านที่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาจะขี่จักรยานไปเรียนที่โรงเรียนประจำอำเภอทุกเช้า-เย็น ตลาดของอำเภอปงซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านนาปริง ตำบลนาปริง เป็นตลาดที่ไม่ใหญ่นัก มีสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นครบครัน รวมทั้งบริการด้านธนาคาร วัสดุก่อสร้าง ฯลฯ เพียงพอที่จะทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนแถบนี้ไม่ต้องเดินทางไปยังตัวจังหวัดพะเยาบ่อยครั้งนัก เพราะตัวเมืองพะเยานั้นอยู่ห่างจากอำเภอปงถึง 74 กิโลเมตร ถ้าเดินทางโดยรถยนต์ประจำทางจะเสียค่าโดยสารถึง 20 บาท ชาวบ้านน้ำจิมที่มีกิจการจำเป็นจริงๆ เท่านั้นจะเดินทางไปยังเมืองพะเยา ซึ่งมีธุรกิจและการค้าครบครันเช่นเดียวกับเมืองใหญ่ทั่วไป นอกจากนี้ด้วยการคมนาคมที่เจริญก้าวหน้า ชาวบ้านน้ำจิมจำนวนหนึ่งจะเดินทางไปศึกษาต่อหรือทำงานยังจังหวัดเชียงใหม่ และมีอีกจำนวนหนึ่งที่เดินทางไปยังกรุงเทพมหานครโดยใช้บริการรถทัวร์ ซึ่งจะไปขึ้นได้ที่อำเภอจุน และอำเภอดอกคำใต้ ดังนั้น ชาวบ้านน้ำจิมจึงอยู่ในชุมชนที่เปิดอยู่เสมอสำหรับบุคคลหรือกิจกรรมจากภายนอกจะเดินทางเข้าไปสู่และบุคคลหรือกิจกรรมจากภายในเดินทางออกจากหมู่บ้านไปยังถิ่นอื่นได้ ในเรื่องนี้สิ่งที่จะสัมผัสได้คือ ความสัมพันธ์กับสังคมเมืองโดยผ่านสื่อสารมวลชน

ประชากรและการศึกษา

ประชากรของบ้านน้ำจิมมีทั้งสิ้น ๕๘๐ คน เป็นชาย ๒๙๔ คน หญิง ๒๘๖ คน จำแนกตามอายุได้ดังนี้

อายุต่ำกว่า ๑๓ ปี	ชาย ๙๓ คน	หญิง ๘๘ คน	รวม ๑๘๑ คน
อายุ ๑๓ - ๒๔ ปี	ชาย ๗๐ คน	หญิง ๖๐ คน	รวม ๑๓๐ คน
อายุ ๒๕ - ๓๙ ปี	ชาย ๖๑ คน	หญิง ๖๑ คน	รวม ๑๒๒ คน
อายุ ๔๐ - ๕๙ ปี	ชาย ๑๐ คน	หญิง ๑๕ คน	รวม ๒๕ คน

จะเห็นได้ว่าประชากรหญิงจะมีจำนวนน้อยกว่าประชากรชายในทุกกลุ่มอายุ ยกเว้นกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้นที่มีหญิงมากกว่าชาย

ระดับการศึกษาของชาวบ้านน้ำจิม

ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔	ชาย ๑๓ คน	หญิง ๘ คน	รวม ๒๓ คน
จบประถมศึกษาปีที่ ๔ และ ๖	ชาย ๑๙๑ คน	หญิง ๑๙๘ คน	รวม ๓๘๙ คน
กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น	ชาย ๖ คน	หญิง ๘ คน	รวม ๑๔ คน
กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	ชาย ๖ คน	หญิง ๒ คน	รวม ๘ คน

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับต่ำ ชาวชนหนุ่มสาวผู้โชคดีได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาที่มีจำนวนน้อยมาก และเป็นลูกหลานของผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับสูงทั้งสิ้น

การปกครอง

ปัจจุบันบ้านน้ำจิมอยู่ภายใต้การปกครองส่วนภูมิภาค มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองดูแล

รายนามผู้ใหญ่บ้านบ้านน้ำจิม

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 1	นายแสนหลวงอินดีะ	ทำงาน
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2	นายสอน	อะทะเทพ
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3	นายบุญศรี	ใจเย็น
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4	นายตาคำ	มณีชัย
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5	นายใจ	คำสุข
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 6	นายเสาร์	มณีชัย
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 7	นายวัน	ทำงาน
ผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๘	นายขวัญ	ใจเย็น (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน)

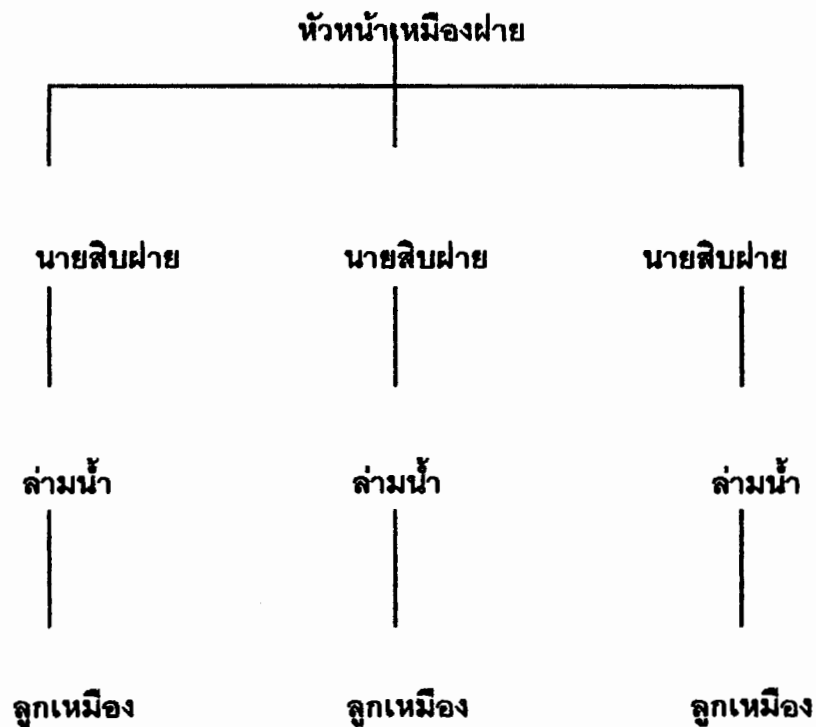
นอกจากนี้บ้านน้ำจิมยังมีคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น ฝ่ายป้องกัน ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายสวัสดิการสังคม ฯลฯ

คณะกรรมการนี้เกิดจากการกำหนดของการปกครองส่วนกลางนั่นเอง แต่ในการทำงาน แล้วทุกคนก็ต้องช่วยกัน

กลุ่มสังคมในหมู่บ้าน

โครงสร้างทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนน้ำจิมมีความกระชับมันและลึกซึ้ง การที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานพอสมควรทำให้สามารถพัฒนากลุ่มและสถาบันที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ของทุกคนได้อย่างดี ชาวบ้านมีการจัดแนวทางการดำเนินชีวิตในชุมชนอย่างดี ชาวบ้านมีการกระทำร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มสงฆ์พระ กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มชลประทาน เป็นต้น ในกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้านมีความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอมีการกำหนดพฤติกรรมและบทบาทไว้อย่างชัดเจน และทุกคนในกลุ่มมีความผูกพันกัน ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกลุ่มองค์กรเหมืองฝาย ซึ่งทำหน้าที่จัดการการใช้น้ำ เป็นองค์กรเก่าแก่ที่อาศัยความร่วมมือของชาวบ้านที่ทำไร่ทำนาสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นกลุ่มทางสังคมพื้นฐานที่มีขอบเขตความสัมพันธ์ เนือความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้าน โครงสร้างโดยทั่วไปขององค์กรเหมืองฝาย ประกอบด้วยชวานา 2 กลุ่ม ที่มีการหน้าที่แตกต่างกัน กลุ่มแรกคือ หัวหน้าเหมืองฝาย ที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นผู้ควบคุมการใช้น้ำ โดยมีนายสิบฝายคอยควบคุมการใช้น้ำในระดับหมู่บ้านต่อจากหัวหน้าเหมืองฝาย หรือ “แกฝาย” กลุ่มที่สอง คือ สมาชิกหรือชวานาผู้ใช้น้ำ เรียกว่า “ลูกเหมือง” ซึ่งมีหน้าที่ดูแลซ่อมแซมเหมืองและฝายเวลาชำรุด โดยมี “สามน้ำ” คือสมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้ส่งข่าวโดยเดินประกาศให้ทราบถึงวันเวลาที่ลูกเหมืองจะต้องมาช่วยกันซ่อมแซมเหมือง หรือมาลอกเหมือง

รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มองค์กรเหมืองฝาย

หัวหน้าเหมืองฝาย (แก่ฝาย) จะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบระบบเหมืองฝายทั้งระบบ ตั้งแต่การประชุม การตีฝาย การดูแลรักษา การแบ่งน้ำ พร้อมทั้งตัดสินใจในกรณีที่มีการผิดสัญญา หรือกรณีพิพาท

นายสิบฝาย ทำหน้าที่คล้าย ๆ แก่ฝาย แต่จะรับผิดชอบในขอบเขตที่แคบกว่า รับผิดชอบเฉพาะในหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากเหมืองฝาย นายสิบฝาย กับผู้ใช้น้ำในกรณีที่มีการประชุมของกลุ่มเหมืองฝาย

ลูกเหมือง ผู้ใช้น้ำหรือสมาชิกของเหมืองฝาย จะมีหน้าที่ดูแลซ่อมแซมฝายเวลา
ชำรุดหรือขุดลอกลำเหมือง

กิจการในเหมืองฝาย

1. การขุดลอกลำเหมือง
2. การแบ่งน้ำเข้ามา
3. การเลี้ยงผีเหมืองฝาย

กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นกลุ่มสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะในครัวเรือนฐานะปานกลางและฐานะยากจน การถอนกล้า การดำนา และการเก็บเกี่ยวเป็นงานที่หนักที่สุดในกระบวนการเพาะปลูกข้าว จึงจำเป็นต้องมีแรงงานจำนวนมากใช้ในการนี้ การแลกเปลี่ยนแรงงานจะมีเฉพาะในการเพาะปลูกข้าวเท่านั้น แต่ละครัวเรือนจะมีกลุ่มของตนเองที่มาช่วยทำงาน และไปช่วยทำงานเป็นการตอบแทน แต่ละครัวเรือนจะมีกลุ่มของตนเองที่มาช่วยทำงาน และไปช่วยทำงานเป็นการตอบแทน แต่ละครัวเรือนจะมีสมาชิกของกลุ่มที่คาบเกี่ยวกับครัวเรือนอื่น ดังนั้นในการหว่านข้าวเพื่อปลูกต้นกล้า แต่ละครัวเรือนจะต้องหว่านให้เว้นระยะเวลาให้ห่างจากครัวเรือนที่จะมาช่วยสองสามวัน เพื่อจะได้ไม่ต้องลงมือปลูกในวันเดียวกัน นอกจากนี้ในครัวเรือนจะมีแรงงานหลายคน ก็จะแบ่งแรงงานไปช่วยกลุ่มร่วมมือได้ทั่วทุกครัวเรือนที่มาช่วย การร่วมมือแลกเปลี่ยนแรงงานทำให้การทำงานหนักเป็นความสนุกสนาน และเสร็จสิ้นอย่างรวดเร็วโดยอาศัยหลักการ “เอาวัน ตอบวัน”¹ ซึ่งทุกคนจะจดจำและไม่ละเลยที่จะไปตอบแทน ครัวเรือนที่ร่ำรวยบางครั้งจะเอาที่ดินให้เขาเช่าและคอยเก็บค่าเช่าเป็นข้าวใส่ยุ้งฉาง

¹เอาวัน ตอบวัน หมายความว่า ครัวเรือนหนึ่งจะต้องตอบแทนแรงงานคืนตามจำนวนวันที่ได้รับจากครัวเรือนอื่นที่ร่วมการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน

ไว้กิน ในขณะที่ครัวเรือนที่ยากจน ซึ่งไม่มีที่ดินและไม่เช่าที่นาของใคร ก็จะไม่ไปร่วมแลกเปลี่ยนแรงงาน แต่จะคอยรับจ้างทำนาให้กับครัวเรือนที่ร่ำรวย และต้องการแรงงานรับจ้าง กล่าวได้ว่ากลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานในบ้านน้ำจิมยังคงดำรงอยู่เช่นในอดีต กลุ่มร่วมมือชนิดนี้เป็นกลุ่มถาวรที่มีความผูกพันกันทางสังคม โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจบริหารจากฝ่ายปกครองของบ้านเมือง เนื่องจากกลุ่มแลกเปลี่ยนมีสมาชิกที่เกี่ยวข้องต้องเป็นญาติพี่น้อง เพื่อน เพื่อนบ้าน ซึ่งจะต้องพึ่งพากันในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญต่าง ๆ เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ

บ้านน้ำจิมท่ามกลางกระแสเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

บ้านน้ำจิมในอดีตนั้น การผลิตทั้งหมดเพื่อใช้เลี้ยงประชาชนในท้องถิ่น ทุก ๆ ครัวเรือนจะเป็นเจ้าของที่ดินที่ปลูกข้าวเอง ที่นาใหม่ ๆ สามารถหาได้เนื่องจากสามารถบุกเบิกที่ตามป่าใกล้กับภูเขาทุกครัวเรือนจะเป็นเจ้าของหรือมีเครื่องมือในการผลิตที่จำเป็นทั้งหมด ครัวเรือนใดที่เกิดขาดแคลนข้าวชั่วคราวก็อาจหายืมได้จากญาติพี่น้อง ชุมชนมีที่ดินส่วนกลางใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ (ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ใช้งาน) ครัวเรือนมีความแตกต่างในเรื่องความมั่งคั่ง แต่โดยทั่วไปความแตกต่างนั้นจะถูกแปรสภาพมาอยู่ในรูปของบารมีและชื่อเสียง โดยการแข่งขันกันในการสร้างบ้านหรือการทำบุญทำทาน ส่วนใหญ่เป็นการแข่งขันกันสร้างชื่อเสียงระหว่างครัวเรือน ซึ่งมีส่งเสริมให้ชุมชนนี้มีวัดทางพุทธศาสนาที่แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน หน่วยการผลิตที่สำคัญ คือ

1. ครัวเรือน สำหรับงานที่ต้องการแรงงานในวงจำกัด

2. ชุมชนหมู่บ้าน เป็นที่ชุมนุมของครัวเรือนต่าง ๆ ที่มาแลกเปลี่ยนแรงงานในรูปของการเอามือเอารำ สำหรับงานที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวและการเกี่ยวข้าว

3. ระบบชลประทาน เป็นการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเจ้าของที่นาซึ่งเป็นเจ้าของระบบชลประทาน และร่วมกันออกแรงงานในการจัดการเหมืองฝาย โดยมีหัวหน้าเหมืองฝายเป็นผู้ดูแล

ประมาณปี พ.ศ.2482 บ้านน้ำจิมเริ่มเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง พัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมสายปาง-เชียงใหม่ บ้านน้ำจิมมีจำนวนประชากรเพิ่มจากเริ่มแรก 10 ครอบครัว เป็น 43 ครอบครัว มีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำไร่ทำนาเพิ่มขึ้น มีการปรับปรุงถนนระหว่างหมู่บ้านที่ติดต่อกับบ้านน้ำจิม ทำให้การไปมาหาสู่ของชาวบ้านต่างหมู่บ้านกว้างขวางขึ้น มีการสมรสระหว่างหนุ่มสาวต่างหมู่บ้านและบางคู่ได้พากันหักล้างถางป่าเพื่อทำมาหากินอยู่ในชุมชนน้ำจิม จนชุมชนขยายตัวออกพร้อมกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ในช่วงนั้นชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านไม่ได้เปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก จนกระทั่งปี พ.ศ.2520 หลังจากมีการปรับปรุงถนนจากหมู่บ้านบริเวณนั้นไปยังอำเภอปาง และเริ่มมีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ขึ้นในชุมชน

การพัฒนาอย่างจริงจังของรัฐเริ่มในปี พ.ศ.2524 เพื่อป้องกันการแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ จนกระทั่งปัญหาด้านนี้จางหายไป การพัฒนาด้านการผลิตและด้านอื่นทยอยเข้าสู่หมู่บ้านน้ำจิม จนทำให้บ้านน้ำจิมเปลี่ยนสภาพจากเรียบง่ายเป็นความคึกคักจากวิถีชีวิตที่เคยปลูกข้าวไว้บริโภค หันมาสนใจการผลิตพืชอื่น แต่ด้วยพื้นที่เกษตรบ้านน้ำจิมในเวลานั้นมีเพียง 1,200 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นน่าน้ำฝน มีพื้นที่ที่เหลือสำหรับปลูกพืชไร่และพืชสวนเพื่อขายเป็นรายได้เสริมน้อยมาก สำหรับครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินมาก มีฐานะดีย่อมสามารถเพาะปลูกพืชอื่น เช่น ข้าวโพด ถั่ว มะม่วง มะขาม ทำให้มีงานทำนอกฤดูการทำนา และมี

รายได้จากการผลิตผลเกษตรไว้ใช้จ่ายในครัวเรือน แต่สำหรับครัวเรือนยากจนที่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีน้อย เริ่มมีปัญหาเกิดขึ้น ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนบริเวณนี้ได้สร้าง คุณค่าใหม่ ได้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะวัดถุนิยม ชาวบ้านที่เคยใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ด้วยข้าว ที่ได้จากนา ผัก ปลาจากทุ่งและแม่น้ำ พี่ช้กตามรั้วบ้านใช้ยังชีพได้ตลอดมา เมื่อความ ต้องการในวัตถุสิ่งของเกิดขึ้น สิ่งที่เคยมีอยู่เก่าก่อนจึงไม่เพียงพอ ชาวบ้านได้ดิ้นรนแสวงหาเงินที่ จะมาซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เริ่มจากเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ไป จนถึงรถจักรยานยนต์ ด้วยวิธีการที่ได้รับการถ่ายทอดปากต่อปากจากญาติพี่น้อง เพื่อน บ้านที่อยู่ต่างชุมชน

วิธีแรกคือ การขายแรงงานของคนวัยหนุ่ม บ้านไหนที่มีลูกชาย หลานชาย อายุ 15-20 ปี จบ การศึกษาภาคบังคับแล้ว ถ้าต้องการเงินก็ให้เขาออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มแรกที่ โรงงานทำกระสอบอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากมีญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้านเคยไปทำอยู่ ก่อน หลังจากนั้นพ่อบ้านบางคนก็รู้สึกที่เงินทองไม่พอใช้ ไม่มีวัตถุสิ่งของเทียมหน้าผู้อื่น ได้เริ่ม ออกจากชุมชนไปทำงานรับจ้างในเมืองใหญ่ ทั้งพะเยา นครราชสีมา และกรุงเทพมหานคร

ในช่วงทศวรรษแรกท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านจำนวนไม่มากนักที่ ออกจากชุมชนไปประกอบอาชีพรับจ้างเป็นแรงงานนอกงานเกษตร หากแต่กระแสบริโภค นิยมเน้นรุนแรงเกินกว่าจะต้านไหว การติดต่อกับโลกภายนอก ไม่ว่าจะโดยการเดินทางไปมา ระหว่างชุมชนกับเมือง การรับข่าวสารจากสื่อมวลชน และระบบการศึกษาจากส่วนกลาง ล้วนแต่ สร้างโลกทัศน์ที่แปลกใหม่ให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะเมื่อได้รู้จักกับวิธีการแสวงหาทรัพย์สินแบบ ใหม่

ถนนและไฟฟ้าที่เข้าสู่ชุมชนทำให้รูปแบบของการดำเนินชีวิตในชุมชนเปลี่ยนแปลง ไปถนนนำไปสู่ตลาดและชุมชนเมืองที่มีสินค้าและบริการที่ทันสมัย รวมทั้งวิถีชีวิตแบบเมือง เมื่อ ชาวบ้านน้ำจิมจะเข้าไปยังตัวเมืองในสมัยก่อนจะลำบากมาก

“สมัยยังบะมีเก็บชุกตีนนะ จะไปไหนก็ต้องเตียวไปแหละไปไหนก็บะได้ไก่อ บะค้อยมี ใครเขาไปไหนกัน จะไปพะเยาต้องนั่งล้อเกวียนไปเป็นเดือนแหละ” (สมัยที่ยังไม่มีรองเท้าใส่ จะไปไหนก็ต้องเดินไป ไปไหนก็ไม่ได้ไกล ไม่ค้อยมีใครเขาไปไหนกันจะไปพะเยาต้องนั่งเกวียนไปเป็นเดือน) ความยากลำบากในการเดินทางทำให้ชาวบ้านไม่เดินทางไปไหน มีการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน วิถีชีวิตเรียบง่ายไม่ต้องดิ้นรน แต่หลังจากทางการตัดถนนจากหมู่บ้านไปสู่ตลาดและตัวจังหวัด ชาวบ้านมีโอกาสดูทางติดต่อกับเมืองง่ายและบ่อยครั้งขึ้น และรับเอาวัฒนธรรมเมืองเข้าสู่วิถีชีวิต

¹ สัมภาษณ์ พ่ออุ้ยสาย จันทิมา อายุ 69 ปี ณ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2539 ที่บ้านเลขที่ 44 บ้านน้ำจิม

ตารางที่ 2 การเดินทางติดต่อกับเมืองและวิธีการเดินทางของชาวบ้านน้ำจิม

การเดินทางติดต่อกับเมือง (อัตราส่วนร้อยละ)		วิธีการเดินทาง (อัตราส่วนร้อยละ)	
ความบ่อยครั้ง	ร้อยละ	พาหนะ	ร้อยละ
ทุกวัน	1.67 (2)	เดิน	0.0 (0)
1 ครั้ง ต่อ 2-3 วัน	20.83 (25)	รถจักรยาน	3.33 (4)
1 ครั้ง ต่อ สัปดาห์	10.83 (13)	รถจักรยานยนต์	35.0 (42)
1 ครั้ง ต่อ เดือน	25.00 (30)	รถยนต์ส่วนตัว	1.67 (2)
2-3 ครั้ง ต่อ เดือน	14.17 (17)	รถยนต์โดยสาร	47.50 (57)
1 ครั้ง ต่อ ปี	1.67 (2)	-	-
2-3 ครั้ง ต่อ ปี	2.50 (3)	ไม่เคยไป	12.50 (15)
2-3 ครั้ง ต่อ ปี	3.33 (4)	-	-
ไม่เคยไป	12.50 (15)	-	-
ไปเมื่อมีธุระ	7.50 (9)	-	-
รวม	100.00 (120)	รวม	100.00 (120)

การเดินทางติดต่อกับเมืองของชาวบ้านน้ำจิมมีบ่อยครั้งภายหลังที่ถนนได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเดินทางไปในเมือง 1 ครั้งต่อเดือน คือ ร้อยละ 25.00 บางคนในระยะเวลา 2-3 วัน จะเดินทางไปเมืองครั้งหนึ่ง ส่วนใหญ่จะใช้รถยนต์โดยสารเป็นพาหนะในการเดินทาง ทั้งนี้เพราะบ้านน้ำจิมอยู่ห่างจากถนนใหญ่ ต้องอาศัยรถจักรยานยนต์เดินทางจากหมู่บ้านมาขึ้นรถประจำทางต่อไปยังเมืองได้

เช่นเดียวกับถนน ไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านน้ำจิมเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการครองชีวิต หันมานิยมความสะดวกสบายขึ้น พยายามแสวงหาเงินเพื่อนำมาซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ทันสมัย ที่นำความสะดวกสบายมาให้ ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าย่อมมีโอกาสมากกว่า ในการเป็นเจ้าของ โทรทัศน์สี เครื่องฉายวิดีโอ สเตอริโอ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เครื่องปั้มน้ำ ฯลฯ จากการสังเกตการณ์และพูดคุยกับชาวบ้านน้ำจิมทราบว่า เมื่อไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านนั้น ทุกคนต่างดีใจ เพราะทำให้กลางวันมีแสงสว่าง ไม่ต้องใช้ตะเกียงที่ต้องคอยซื้อน้ำมันมาเติม ต่อมามีการซื้อวิทยุและโทรทัศน์โดยครัวเรือนที่มีฐานะรวยเริ่มซื้อมาใช้ ซึ่งทำให้คนอื่นพยายามจะซื้อหามาบ้าง แม้จะเป็นโทรทัศน์ขาวดำก็ยังดี ดังนั้นเวลากลางคืนหลังจากการทำงานในไร่นา ในช่วงค่ำคืนที่ชาวบ้านเคยออกมาพบปะพูดคุยกันหรือนั่งข้างกองไฟ คุยกันถึงเรื่องราวเก่า ๆ คนเฒ่าคนแก่จะมานั่งเล่านิทานพื้นบ้าน และคำภีษิตเก่าให้ลูกหลานฟังก็ค่อยจางหายไป ทุกวันนี้เมื่อเลิกทำงานแล้วในตอนเย็นกลับถึงบ้าน ชาวบ้านจะหาอาหารรับประทานแล้วต่างคนต่างอยู่บ้านตนเองเพื่อดูรายการโทรทัศน์ บ้านใครไม่มีโทรทัศน์ก็ไปขอดูจากบ้านอื่นได้ โดยเฉพาะหนุ่มสาวและแม่บ้านจะติดละครโทรทัศน์และรายการเพลงจากวิทยุมากจนขาดไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการรับสื่อจากภายนอกเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อระบบความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้านโดยเฉพาะการใช้เวลาว่างและการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนหนึ่งทำให้การสร้างสรรควัฒนธรรมอันเกิดจากอารมณ์สุนทรีย์ เช่น คำคำว คำเครือ และการสืบทอดวัฒนธรรมทางความคิดได้เสื่อมหายไปในเวลาอันรวดเร็ว

กล่าวได้ว่า ในระยะเวลา 10-20 ปี ที่ผ่านมา ชุมชนบ้านน้ำจิมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยหลายประการดังนี้คือ

1. เทคโนโลยีทางการผลิตที่ทันสมัย จากแนวคิดกาพัฒนาชุมชนชนบทที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ชนบทที่ยากจนและมีปัญหา จังหวัดพะเยาซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงและภูเขาต้องประสบกับปัญหาความแห้งแล้ง ส่งผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจ

ของประชาชนจำนวนมาก อันนำไปสู่การออกไปประกอบอาชีพขายบริการทางเพศของเยาวชนสตรีจำนวนหนึ่ง ดังนั้นจึงมีการเร่งรัดพัฒนาชนบทที่อยู่ในเขตที่มีปัญหานี้ทุกด้าน ด้านหนึ่งคือ การส่งเสริมด้านการผลิตทางการเกษตรโดยถือเป็นนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ส่งตรงไปยังเกษตรกรอำเภอต่าง ๆ ในพื้นที่ ส่งเสริมการปลูกพืชเพิ่มเติมจากการปลูกข้าว โดยให้พืชนั้น ๆ สามารถเพาะปลูกได้นอกฤดูกาลทำนา ดังเช่นถั่วเหลือง ถั่วเขียว ข้าวโพด ฝ้าย กระเทียม หอม ฯลฯ พืชเหล่านี้ได้ผ่านการศึกษาวิจัยให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่และระยะเวลาในการเพาะปลูกบริเวณนี้ ทั้งนี้ต้องใช้ควบคู่กับปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเทคโนโลยีอื่น ๆ¹ เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านยอมรับการเพาะปลูกนอกฤดูกาลทำนากันโดยทั่วไป ทั้งในพื้นที่นา ไร่ และสวน

2. ระบบการศึกษา ปี พ.ศ.2515 โรงเรียนบ้านน้ำจิมสร้างขึ้นข้างวัดน้ำจิม เปิดสอนในระดับประถมศึกษา สอนโดยครู-อาจารย์ที่จบการศึกษาในระดับปริญญา การศึกษาแบบใหม่ที่จัดขึ้นในโรงเรียนระดับประถมศึกษาของทุกหมู่บ้านทำให้เด็กรุ่นใหม่ผ่านกระบวนการขัดเกลาจากหลักสูตร และครู-อาจารย์ ซึ่งให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่มาจากส่วนกลางมากกว่าสอนให้ตระหนักในวัฒนธรรมชุมชนการศึกษาภาคบังคับเป็นระยะเวลา 6 ปี มากพอที่จะทำให้เด็กเติบโตขึ้นโดยมีความคิดที่ทันสมัยแปลกแยกออกจากความคิดของผู้ใหญ่รุ่นเก่า

3. สินค้าอุตสาหกรรม เมื่อมีถนนที่สะดวกสบายติดต่อกับเมืองที่เป็นศูนย์กลางความเจริญ สินค้าทันสมัยจากโรงงานอุตสาหกรรมได้หลั่งไหลสู่ตลาดใกล้ชุมชน ชาวบ้านหันมาใช้สินค้าเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในครัวเรือนต่าง ๆ แทนการใช้สิ่งทีผลิตขึ้นเองในครัวเรือน ทำให้ต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น

¹ สัมภาษณ์ พัฒนาการจังหวัดพะเยา ในวันที่ 17 มิถุนายน 2539 ณ ศาลากลางจังหวัดพะเยา

4. ความสะดวกสบาย ความเจริญและทันสมัยสร้างความสะดวกสบายให้แก่ชาวบ้านตัวอย่างเช่น การมีถนนลาดยางทำให้ชาวบ้านซื้ออาหารจากร้านยนต์ไว้สำหรับเดินทางไปซื้อของที่ตลาดนาปรังที่ห่างจากชุมชน 4 กิโลเมตร หรือไปติดต่อธุระต่าง ๆ ที่อำเภอปงได้สะดวกสบายขึ้น ความสะดวกสบายในการเดินทางจากอำเภอปงไปยังกรุงเทพมหานคร หรือพัทยา โดยใช้บริการรถปรับอากาศที่รับ-ส่งประจำทุกวัน

5. อิทธิพลของสื่อ จากการมีถนนและไฟฟ้าทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ข่าวสารผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ความเข้าใจ และมีวิสัยทัศน์ต่อสังคมทั้งไทยและต่างประเทศ ขณะเดียวกันอาจตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อที่มากับสื่อในทุกรูปแบบ

พัฒนาการของ “แม่หญิงขายตัว” ในชุมชนน้ำจิม

ชุมชนน้ำจิมเป็นชุมชนที่ห่างไกลความเจริญมาช้านาน ได้รับการพัฒนาให้มีทางคมนาคมที่ทันสมัยเมื่อไม่นานมานี้ การติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงใช้การเดินทางด้วยเท้า การติดต่อค้าขายกับชุมชนที่ห่างไกลใช้บรรทุกสินค้าไปกับเกวียน การเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างหญิงสาวและชายหนุ่มต่างถิ่นมีน้อยมากจากคำบอกเล่าของชาวบ้านทั้งรุ่นกลางคนและรุ่นพ่ออัยแม่อัย (คนเฒ่าคนแก่ชายหญิง) เกี่ยวกับแม่หญิงที่มีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายไม่เลือกหน้าจนพัฒนามาเป็นหญิงขายบริการทางเพศนั้น เริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีชายหนุ่มต่างถิ่นที่มีนิสัยเป็นพาล (ปาวคนชั่ว) เข้ามาสู่ชุมชนเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2500

แม่หญิงในชุมชนน้ำจิมเมื่อเริ่มเป็นสาวก็จะมีชายหนุ่มทั้งที่อยู่ในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงมาติดพัน พ่อแม่ของสาวจะเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มได้พูดคุยกับหญิงสาวตามประเพณีการเลือกคู่ของเมืองเหนือ เมื่อทั้งสองฝ่ายอันหมายถึง พ่อ-แม่ ญาติพี่น้องและตัวหนุ่ม-สาว มีความพึงพอใจ ก็จะตกลงใจแต่งงานอยู่กินกันอย่างถูกต้อง ฝ่ายชายจะเป็นผู้เข้ามาอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิง

เพื่อช่วยเป็นแรงงานในงานเกษตรกรรมเมื่อมีลูกที่เติบโตขึ้นก็จะแยกบ้านออกมาอยู่ไม่ไกลจากบ้านเดิมนัก การครองชีวิตของหนุ่ม-สาวจะอยู่ด้วยกันไปจนแก่เฒ่าเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน แต่เมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่หมู่บ้าน มีการไปมาหาสู่ของชายหนุ่มที่อยู่ห่างไกล ได้มีชายหนุ่มที่เคยไปอยู่ในเมืองเดินทางเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับหญิงสาวในชุมชน ชาวบ้านเล่าว่าชายหนุ่มเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างไปจากหนุ่มสาวชาวบ้าน จะแต่งตัวสวยงามแบบคนในเมือง หรือคนกรุงเทพฯ แต่ชาวบ้านก็ยังไม่รู้ว่าเป็นใคร มาจากไหน และการแต่งกายแบบนั้นเป็นคนที่ไหน รู้แต่เพียงว่าชายหนุ่มที่เข้ามานั้นคงจะมาจากชุมชนทางเหนือ เพราะพูดคำท้องถิ่นได้ ผิวขาวไม่ดำคล้ำ แต่คงได้มีโอกาสไปทำงานในเขตเมืองใหญ่และรับวัฒนธรรมติดตัวมา ชายหนุ่มเหล่านี้เมื่อได้รับเงินรายได้ก็นำเอามาใช้จ่ายอวดสาวต่างหมู่บ้านหลายแห่ง เพื่อแสวงหาความสนุกสนานตามวัย หญิงสาวเมื่อได้รับรู้ถึงเรื่องราวของชีวิตความเป็นอยู่และความแปลกใหม่ของสังคมที่ตนเองไม่เคยรู้เห็น ก็ทำให้อยากรู้อยากเห็น ในที่สุดก็มีหญิงสาวที่ใจกล้าพอที่จะเชื่อคำพูดของชายหนุ่มต่างถิ่น และยอมติดตามเขาออกไปจากชุมชน ชายหนุ่มเหล่านี้ชาวบ้านต่างมองว่าเป็นป่าวคนชั่ว เพราะใช้ชีวิตเสเพล ใช้จ่ายเงินอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของผู้ใหญ่ ดังนั้นหญิงสาวที่หลงเชื่อชายหนุ่มพวกนี้ ชาวบ้านจึงมองว่าเป็น “แม่หญิงฮ้าย ใจง่าย ไม่ฮักดี” (ผู้หญิงร้าย ใจง่าย ไม่รักดี) ส่วนใหญ่ของหญิงสาวเหล่านี้มักจะไม่ค่อยมีพ่อแม่ หรือมีพ่อแม่ที่ไม่เอาใจใส่ดูแลปล่อยให้เที่ยวเตร่มากกว่าทำงาน

พ่ออยู่ค้าเล่าว่า หลังจากที่หญิงสาว 2 คนแรกออกไปจากชุมชนไม่นานก็กลับเข้ามาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง พร้อมกับนำเงินทองสิ่งของที่ได้จากการทำงานมาฝาก จากการแต่งกายและบุคลิกลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปบ่งบอกถึงความสำเร็จในการทำงาน ทำให้หญิงสาวคนอื่น ๆ อยากรู้อยากเห็นเช่นนั้นบ้าง “มันแต่งตัวงาม ทาปากแดง แบนคิ้วโก่ง นุ่งเดียวกับตัว ละอ่อนชอบใจ

ตามดูกันเฮ้ ๆ “ (เจ้าหล่อนแต่งตัวสวย ทาปากแดง เขียนคิ้วโก่ง นุ่งกางเกงรัดรูป เด็ก ๆ ขอบใจตามดูกัน) จากนั้นเรื่องราวแปลกใหม่ของท้องถิ่นที่เธอไปอยู่ก็ได้รัลลือกันในหมู่บ้าน ในไม่ช้าก็มีเด็กสาว 3-4 คน ติดตามเธอไปทำงานด้วย หลังรายได้ที่จะทำให้ได้แต่งตัวสวย ๆ ดังสาวรุ่นพี่

จนกระทั่งราวปี พ.ศ.2507 ก็มีสาวใหญ่คนหนึ่งกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาลสงกรานต์ซึ่งเรียกกันว่า วันปีใหม่เมือง เป็นวันที่ทุกคนที่ไปอยู่ถิ่นอื่นจะกลับมารวมกันที่บ้านเกิดเพื่อการทำบุญและคารวะผู้ใหญ่ รวมทั้งการพบปะสังสรรค์กันในหมู่ญาติมิตร โอกาสนี้เป็นการเปิดตัวแสดงความสำเร็จที่ได้ไปทำงานมา มีการชักชวนเด็กสาวให้ไปทำงานด้วยกัน โดยมีเครื่องแต่งกาย ทองรูปพรรณ และเงินมาเป็นเครื่องล่อใจ ซึ่งในที่สุดความจริงก็ปรากฏออกมาว่าหญิงสาวที่ออกไปจากชุมชนก่อนหน้านั้นนั้นต่างก็ไปประกอบอาชีพขายบริการทางเพศจนมีเงินทองกัน ลุงบั้น (อายุ 52 ปี) เล่าว่า “อีจันทร์ฟองลูกอีแก้วบ้านเหนือมันไปเป็นอีตัวได้ดิบได้ดีกลับมาชวนสาว ๆ ในบ้านไปตวยมัน ไผ่บะฮู้ว่ามันเยยะอะหยัง สาวบ้านนี้หลายคนเห็นงามตามกันไปกับมัน” (จันทร์ฟองลูกแม่แก้วบ้านอยู่เหนือวัด ไปขายบริการทางเพศได้ดิบได้ดีกลับมาชวนเด็กสาวไปด้วยกัน ใคร ๆ ไม่รู้ว่าเธอทำอะไร มีเด็กสาวหลายคนตามไปทำงานด้วย) กล่าวได้ว่า แม่จันทร์ฟอง (นามสมมติ) คนนี้เป็นสาวใจแตกมาก่อน ตามชายหนุ่มต่างถิ่นไปจนอยู่กินกัน ในที่สุดสามีก็บังคับให้ขายบริการทางเพศ เมื่อถลำตัวไปแล้วก็ไม่คิดจะกลับใจ ได้ยึดอาชีพนั้นหาเงินได้มากเก็บไว้ เมื่ออายุมากขึ้นจึงคิดจะชักชวนเด็กสาวรุ่นใหม่ออกไปทำงานเยี่ยงตน เพื่อหารายได้จากความเป็นเอเยนต์ค้าหญิง อย่างไรก็ตามก็ดีจากภาพของผู้หญิงที่มีเงินทองจับจ่ายใช้สอย และคำรับรองถึงรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำทำให้เด็กสาวและพ่อ-แม่ ตัดสินใจเลือกอาชีพนี้ สำหรับแม่จันทร์ฟองนั้นราวปี 2535 ก็กลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านแต่งงานกับพ่อหม้ายในหมู่บ้านใกล้เคียง และปลูกบ้านหลังใหญ่อยู่ด้วยกันจนปัจจุบันนี้

หลังจากที่มีเอเยนต์ค้าหญิงที่เป็นชาวบ้านในชุมชนเดียวกันมาชักชวนเด็กสาวออกไปอย่างสม่ำเสมอทุกปี ต่อมาก็มีเอเยนต์จากอำเภออื่นในจังหวัดเดียวกัน (โดยเฉพาะอำเภอ

ดอกคำใต้) เริ่มทยอยเข้ามาหาเด็กสาวรุ่นใหม่ออกไปป้อนตลาดค้าประเวณี ซึ่งตอนนี้ชาวบ้านก็รู้กันทั่วไปแล้วว่า แม่หญิงรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว คนไหนรูปร่างหน้าตาดี หน่อยก็จะถูกเอเยนต์ค้าหญิงเข้าไปติดต่อทาบทามกับพ่อแม่ โดยตกลงจะจ่ายเงินให้ก่อน 10,000-20,000 บาท พ่อ-แม่บางคนอยากได้เงินมากจนต้องบังคับลูกสาวของตนเองซึ่งไม่เต็มใจจะ ไปให้ไปเพื่อแลกกับเงิน แต่เด็กสาวบางคนเสนอตัวเองให้กับเอเยนต์แลกกับเงินให้พ่อ-แม่ ผู้วิจัย ได้พูดคุยกับแม่หญิงขายตัวที่กลับมาเยี่ยมบ้านคนหนึ่งเธอกล่าวว่า “น้องทนดูป๊อกะแม่ตุ๊กแต่ตุ๊ก บะได้ ปอมีทางได้เงินมาง่าย ๆ น้องก็รีบคว่ำเลย บะอยากให้ป๊อกะแม่ต้องไปเที่ยวฮับจ้างเป็นอีก แล้ว เฒ่าแล้ว ตุ๊กมามากปอแล้ว” (น้องทนดูพ่อ-แม่ทุกขี้ไม่ได้ ไม่มีทางได้เงินง่าย ๆ น้องก็รีบคว่ำเลย ไม่อยากให้พ่อ-แม่ต้องไปรับจ้างอีก แก่แล้ว ทุกข์มามากพอแล้ว) เงินที่ได้ก็ใช้จ่ายปลดหนี้สินที่มีอยู่เก่า เงินที่ได้มาหลังจากไปทำงานจะค่อย ๆ เก็บออมไว้เพื่อปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ แทนบ้านที่เป็นกระท้อบหลังเก่า

จากปี พ.ศ.2500 จนถึง ปี 2525 เป็นช่วงเวลาของกาพัฒนาการของการออกไปสู่อาชีพขายบริการทางเพศของแม่หญิงในชุมชนน้ำจิมจากการออกไปกับชายหนุ่มต่างถิ่นโดยไม่มีใครรู้ว่าไปทำอะไร การกลับมาแสดงความสำเร็จ และการชักชวนโดยเอเยนต์ค้าหญิงที่เป็นชาวบ้าน ชุมชนเดียวกัน ไปจนถึงเอเยนต์จากต่างถิ่นได้เริ่มทยอยเข้าสู่ชุมชน ในที่สุดการออกไปขายบริการทางเพศของแม่หญิงบ้านน้ำจิมก็เป็นที่รู้กันทั่ว เพียงแต่ไม่มีชาวบ้านพูดจាកันอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น พ่อหลวงบุญศรี (ผู้ใหญ่บ้าน) เล่าว่า ชาวบ้านที่มีลูกสาวออกไปขายบริการทางเพศจะบอกกับคนที่อยู่ต่างถิ่นหรือคนแปลกหน้าว่า “มันไปเยี่ยะก้านตึกกรุงเทพฯปุ่น” หรือไม่ก็ “มันไปเขียนหนังสือตึกกรุงเทพฯปุ่น” แต่ถ้าเป็นชาวบ้านบ้านเดียวกันหรือญาติกันก็จะทำเฉย ๆ ให้ทุกคนรู้กันเอง เมื่อลูกสาวกลับมาเยี่ยมบ้าน ชาวบ้านก็จะรู้เองจากการแต่งตัวของหญิงสาวแต่ละคน ถ้าไปทำงานหรือไปเรียนมักจะกลับมาเหมือนเดิม คือ รูปร่างหน้าตาปกติ แต่งตัวธรรมดา แต่ถ้าไปขายตัว ก็มักจะสวยงามขึ้นทั้งหน้าตาและการแต่งตัว เมื่อยุคสมัยของการเห่ทองรูปพรรณ

หญิงสาวก็จะมีเครื่องประดับที่เป็นทองเต็มตัวมาอวด รวมทั้งมีมาฝากแม่และญาติด้วย แม่ของแม่หญิงชายตัว (ต่อมาเรียกว่า แม่หญิงหาเงิน และ ไปหาเงิน) จะแต่งตัวสวยและสวมสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ทองคำเส้นใหญ่ เวลาไปวัดหรือไปร่วมงานของเพื่อนบ้าน หรือแม้แต่วเวลาอยู่บ้าน เพื่อแสดงความสำเร็จในอาชีพของลูกสาว

เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 จนถึงปี 2535 จากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า จำนวนแม่หญิงรุ่นใหม่ที่ออกไป หาเงิน มิได้เพิ่มจำนวนขึ้นดังเช่นในชุมชนอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดพะเยาและจากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เคยเข้าไปศึกษาในเขตอื่นพบว่า จำนวนแม่หญิงที่ออกไปขายบริการทางเพศมีมากแทบจะเรียกได้ว่าบ้านเรือนบ้าน และบางชุมชนลูกสาวของผู้ใหญ่บ้านก็ยังไปประกอบอาชีพนี้โดยเป็นที่รู้กันทั่ว นอกจากนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่าบ้านใดที่ลูกสาวไปหาเงิน ก็จะได้ปลูกเรือนใหญ่หลังใหญ่หลังโต จนรำลือว่า ขนาดของบ้านจะใหญ่ขึ้นตามความสวยงามของลูกสาวบ้านนั้น และสถานที่ไปหาเงิน ถ้าลูกสาวใครได้พบกับผู้ซื้อบริการที่เป็นชาวต่างชาติมีทรัพย์สินเงินทองมาก ก็จะส่งเงินมาให้พ่อแม่ปลูกบ้านขนาดใหญ่มาก และยังมีให้ซื้อรถยนต์และที่ดินอีกด้วย ความสำเร็จจากการประกอบอาชีพนี้ได้ปรากฏตัวอย่างเป็นรูปธรรมให้เห็นอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดพะเยา โดยเฉพาะอำเภอดอกคำใต้ อย่างไรก็ตามที่ชุมชนบ้านน้ำจิม ปรากฏการณ์เยี่ยงนี้มิได้เป็นที่ชื่นชมของชาวบ้าน และไม่ประสบผลสำเร็จมากมายนัก บ้านที่มีลูกสาวออกไปหาเงินในยุคแรก (2500-2525) ค่อย ๆ ปรับปรุงสภาพไปอย่างช้า ๆ จากบ้านไม้ไผ่หลังคามุงคาเป็นบ้านปูนหรือไม้ขนาดปานกลางไม้ใหญ่โตหรูหราสัก สำหรับบ้านที่ลูกสาวหายหน้าไปนานโดยไม่ส่งเงินมาให้ทางบ้านเลย บ้านก็จะเก่าแก่ดูซ่อมซ่อเหมือนเดิม บางรายซ้ำร้ายพาเอาลูกที่ไม่มีพ่อแม่มาฝากยายเลี้ยงไว้แล้วตนเองไปทำงานต่อไม่กลับมาเยี่ยมเยียนบ้านเลย แม่ผู้เฒ่าถึงลูกสาวว่า “มันไปหาเงินดีได้ช้อยก็บะฮู้ มันบะเกยส่งเงินมาบ้านเลย ลูกมันก็อยู่กะฮู้ยนี้ บะฮู้บือเป็นไผ่” เด็กคนที่เกิดจากแม่ไปหาเงินคงจะต้องมีปัญหาแน่ เพราะไม่ว่าเขาจะเดินไป

ทางใดชาวบ้านจะหักทลายกันอย่างไม่จำเป็นต้องระวังปากว่า “ฮีนแม่มันไปหาเงิน บะฮู้ไผเป็นบ้อมัน”

อย่างไรก็ตามจากปี พ.ศ.2535 จนถึงปัจจุบัน แม่หญิงหาเงิน ของชุมชนน้ำจิมยังคงไม่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และเด็กหญิงรุ่นใหม่ที่เกิดการศึกษาออกมาต่างมองเห็นภาพความสำเร็จด้านอื่นว่าดีกว่าการที่เอเยนต์จากภายนอกจะเข้าไปติดต่อหาเด็กสาวไปขายบริการนั้นจะไม่ได้เด็กไปมาก อาจจะได้ไป 1-2 คนเท่านั้น ยิ่งข่าวการตายด้วยโรคร้ายที่เกิดจากการไปหาเงินของแม่หญิงบางคนในชุมชนอื่น และผู้ชายที่ไปซื้อบริการทางเพศแล้วติดโรคนั้นมาต้องเสียชีวิตกันไปคนแล้วคนเล่าก็เป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านพากันกลัวแต่สำหรับสาวรุ่นเก่าที่ออกไปหาเงินนานแล้ว ซึ่งมักจะกลับมาเยี่ยมบ้านและส่งเงินมาให้ทางบ้านอย่างสม่ำเสมอก็ยังคงไม่เลิกลาจากอาชีพนี้ ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า สาวหาเงินมีอยู่ 2 ประเภทคือ ประเภทที่ได้เสียกับผู้ชายแล้วไปหาเงินได้พอสมควรก็เลิกอาชีพนี้ เพราะใจไม่ชอบ แต่การที่ต้องไปทำก็เพราะถลำตัวไปแล้ว ส่วนสาวหาเงินประเภทที่ 2 นั้น มีใจคอเด็ดเดี่ยวไม่กลัวโรคร้าย “ไหน ๆ ก็เสียตัวแล้ว หาเงินให้มันนุก ๆ ให้มันกุมเลย” จึงพยายามทำงานหาเงินส่งทางบ้านอย่างเดียว ไม่สนใจการมีลูกมีผัว ต้องการให้พ่อแม่ และตนเองมีฐานะที่มั่นคง สามารถให้อวดชาวบ้านได้ แม้ว่าจะรู้ว่าชาวบ้านจะแอบนินทาลับหลัง

สรุป

บทนี้กล่าวถึงชุมชนกรณีศึกษา ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอปง จังหวัดพะเยา ซึ่งมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมเช่นเดียวกับชุมชนเกษตรกรรมอื่น ๆ มีการเพาะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง มีที่ดินทำกินไม่มากนัก พึ่งพาทรัพยากรนอกชุมชนค่อนข้างน้อย ความสัมพันธ์ภายในชุมชนค่อนข้างแน่นแฟ้น เป็นความสัมพันธ์ในเครือญาติ ที่พึ่งพาอาศัยกันในระบบการผลิตและการดำเนินชีวิต ในอดีตการคมนาคมระหว่างชุมชนกับ

ท้องถิ่นอื่นยากลำบาก ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโดยรัฐทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น ถนนและไฟฟ้า นำเอาความทันสมัยเข้าสู่ชุมชน และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ไม่อาจห้ามได้ซึ่งผลกระทบทั้งดีและไม่ดีต่อชาวบ้าน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาดูในด้านพัฒนาการของการขายบริการทางเพศของแม่หญิงในชุมชนพบว่า ใช้ระยะเวลา 3-4 ทศวรรษ จากการที่มีชายหนุ่มต่างถิ่นเข้าไปพัวพันกับสาวชุมชนจนชักนำออกไปจากหมู่บ้าน และกลับมาในภายหลังด้วยลักษณะที่แปลกใหม่ที่ชักนำให้เด็กสาวอีกหลายคนเลียนแบบ จนในที่สุดอาชีพหาเงิน ก็เป็นที่รู้จักกันในหมู่บ้าน แม้จะไม่มีการบอกเล่ากันอย่างโจ่งแจ้ง ทุกคนในชุมชนก็รู้กันดีว่าบ้านไหนบ้างที่มีลูกสาวหลานสาวไปหาเงิน มีสาวหลายคนที่ประสบความสำเร็จในอาชีพนี้ ทำให้มีฐานะที่ดีขึ้น ทำให้มีเด็กสาวอีกหลายคนติดตามออกไปสู่อาชีพนี้อย่างต่อเนื่องทุกปีภายหลังการเรียนจบชั้นประถมศึกษา อย่างไรก็ตามแม้จะมีผลตอบแทนที่มองเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนและในเวลาอันรวดเร็ว แต่ในช่วงระยะต่อมา เด็กสาวที่ออกไปสู่อาชีพขายบริการทางเพศมิได้เพิ่มจำนวนขึ้นดังเช่น ในชุมชนอำเภอดอกคำใต้ ในปี พ.ศ.2539 ที่ผู้วิจัยได้เดินทางเข้าไปทำการศึกษาอีกครั้งยังพบว่า แม่หญิงขายตัว รุ่นเก่ายังคงกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่มีเด็กสาวรุ่นใหม่เข้าสู่อาชีพนี้แล้ว จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แปลกใหม่และน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

บทที่ 5

การดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัว

ท่ามกลางกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมที่ไหลบ่ามาพร้อมกับความเจริญจากการพัฒนา ชาวบ้านน้ำจิมซึ่งด้อยการศึกษาต่างตกเป็นเหยื่อของอุดมการณ์นั้นหันมาแข่งขันกันทางด้านวัตถุ ต่างพากันหันมานิยมการแต่งกายสวยงาม การประดับประดาด้วยเครื่องทอง รูปพรรณเป็นส่งแสดงความสำเร็จทางเศรษฐกิจที่น่าภาคภูมิใจ การอวดร่ำรวยด้วยการสร้างบ้านหลังใหม่แบบตะวันตกที่ทันสมัยแทนบ้านไม้ซอมซอหลังเก่า กลายเป็นสิ่งแรกที่หลายครอบครัวปรารถนาจะทำ ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าการมีเงินทองมากนั้นทำให้ได้หลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องการมาโดยง่าย และวิธีการไปหาเงิน ของแม่หญิงในชุมชนเป็นวิธีการได้เงินทองมาโดยง่ายกว่าการไปขายแรงงานของชายหนุ่มทุกคนในหมู่บ้าน พ่อแม่ของแม่หญิงขายตัวต่างดูภาคภูมิใจที่จะได้แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสวยงาม ใส่สร้อยทองเต็มตัวไปทำบุญที่วัด และสามารถจะควักเงินร่วมทำบุญได้ครั้งละมาก ๆ ในขณะที่ ครอบครัวยากจนที่ลูกสาวไม่พึงพอใจที่จะไปหาเงิน จะยังอยู่บ้านหลังเก่า ทุกคนในบ้านต่างทำงานหนักในไร่นา และเมื่อลูกสาวตัดสินใจเลือกชายหนุ่มที่นิสัยดีขยันขันแข็งคนหนึ่งเป็นคู่ครอง ครอบครัวก็จะได้แรงงานเพิ่มมาอีก 1 คน หากเป็นครอบครัวที่มีที่ดินทำกินน้อย ลูกเขยและลูกสาวอาจจะออกไปทำงานรับจ้าง เพื่อหารายได้ให้แก่ครอบครัว ถ้ามองดูภาพที่เปรียบเทียบกันระหว่างแม่หญิงหาเงินกับแม่หญิงธรรมดาอย่างผิวเผินจะรู้สึกว่าคุณชีวิตของแม่หญิงหาเงินจะดูดีกว่าแม่หญิงธรรมดาทั้งด้านส่วนตัวและครอบครัว ผู้หญิงสาวย่อมรักสวยรักงาม แต่เมื่อไม่มีเงินก็จำเป็นต้องแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่เก่าไม่ทันสมัย ต้องแต่งกายสกปรกมอมแมมไปทำงานในไร่นา ฐานะของครอบครัวที่ยากจนและมองไม่เห็นทางที่จะได้มาซึ่งเงินทองทำให้ดูด้อยในชุมชน แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งน่าจะมีอะไรที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังที่ทำให้เด็กสาวหน้าตาดี

จากครอบครัวยากจนทนต่อแรงยั่วเย้ารอบด้านอยู่ได้เป็นจำนวนมาก . และเมื่อได้รับการพูดคุยซักถามจะพบว่า พ่อแม่และตัวแม่เองต่างภาคภูมิใจในเรื่องนี้อย่างมาก โดยเฉพาะกับคนแปลกหน้าที่มาจากต่างถิ่น . ในบทนี้จึงขอกล่าวถึงครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวที่ดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และค่านิยมไปหาเงินของแม่หญิงอื่น ๆ อีกจำนวนมาก . เริ่มตั้งแต่กระบวนการขัดเกลาและปัจจัยต่าง ๆ ที่ช่วยตอกย้ำให้แม่หญิงและครอบครัวยึดมั่นในศักดิ์ศรีอย่างมั่นคง

5.1 กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเยาวสตรี

อุดมการณ์ในอดีตสู่ปัจจุบัน

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการระยะยาวที่ทำให้เยาวสตรีชนบทได้เรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง และวิถีชีวิตที่สำคัญ ๆ ที่เธอต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวชุมชนและสังคม อันจะทำให้เยาวสตรีมีความคิดและพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการ กระบวนการขัดเกลามีทั้งการขัดเกลาโดยตรง คือ ผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนเด็กโดยตรงด้วยการบอกว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ โดยมีการลงโทษและให้รางวัลเป็นกลไกบังคับให้เด็กเชื่อฟังและทำตาม การขัดเกลาโดยอ้อม คือ ไม่ได้สอนโดยตรงหรือไม่มีเจตนาที่จะสั่งสอน แต่เยาวสตรีจะเลียนแบบจากพฤติกรรมของผู้ใหญ่ในชีวิตประจำวัน

ในอดีตชุมชนบ้านน้ำจิมมีวิธีการหลายประการในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม อันเป็นกระบวนการที่สังคมถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชนพร้อมทั้งชี้นำแนวทางการ

ประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามที่สังคมเห็นว่าเหมาะสม คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า¹ ในอดีตผู้ใหญ่จะอบรมสั่งสอนเด็กผ่านทางเพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ภาษิตล้านนา วรรณกรรมมุขปาฐะ² รวมทั้งการพูดคุยยกเอาความเชื่อเก่าขึ้นมาสั่งสอน กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเริ่มต้นจากวัยเยาว์จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ใหญ่และคนอื่น ๆ ในสังคมสอนได้ฝังลึกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความนึกคิดซึ่งแสดงออกให้ทราบได้จากการกระทำทางสังคม และทัศนคติของชาวบ้าน ชาวบ้านบ้านน้ำจิมมีโลกทัศน์ ค่านิยม และพฤติกรรมในชีวิตประจำวันคล้ายคลึงกับชนพื้นบ้านล้านนาทั่วไป โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และย่อมถ่ายทอดต่อไปยังบุตรหลานของตน สิ่งต่าง ๆ ที่ปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นเกิดจากความเชื่อของชาวบ้านซึ่งเป็นรากฐานที่มีมาแต่เดิมจากการผสมผสานระหว่างอุดมการณ์พื้นบ้านและอุดมการณ์พุทธ

ปรัชญาของวิถีชีวิตแบบหมู่บ้าน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาธรรมชาติโดยถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อุบัติขึ้นตามธรรมชาติ หากปราศจากธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวมนุษย์ มนุษย์ไม่อยู่ในฐานะที่จะสืบต่อกระบวนการชีวิตของตนเองได้ มนุษย์ต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ยิ่งกว่านั้นมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งที่เป็นผลิตผลของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์เห็นคุณค่าของธรรมชาติ มีความเข้าใจและเชื่อว่าธรรมชาติ

¹ สัมภาษณ์พ่ออุ้ยสาย จันทิมา อายุ 67 ปี พ่่ออุ้ยแสง จันตะ อายุ 63 ปี แม่อุ้ยจัน ใจเย็น อายุ 70 ปี และแม่อุ้ยศรี จันทิมา อายุ 55 ปี ณ บ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา ณ วันที่ 14 มีนาคม ถึง 17 พฤษภาคม 2538

² วรรณกรรมมุขปาฐะ คือ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดกันปากต่อปาก

เหล่านี้มีชีวิตจิตใจเช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ ความเชื่อเช่นนี้เป็นพลังจูงใจให้มองเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวมนุษย์ จึงไม่ทำลายหรือล่วงละเมิดธรรมชาติ กลับยอมรับและให้การพิทักษ์ด้วยความรู้คุณธรรมชาติ ยอมรับในอิทธิพลของธรรมชาติ แต่ชาวบ้านก็ได้เกรงกลัวหรือแลเห็นว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่น่ากลัวน่าเกรงขามมีพิษมีภัย ตรงกันข้ามธรรมชาติอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนที่ให้ความไว้วางใจ มีชีวิต ให้ความอบอุ่น รมเย็น ความปลอดภัย ความไว้วางใจ ความสนิทใจ ความมั่งคั่ง (ไพฑูริย์ เครือแก้ว, 2523 : 22-25) ดังนั้นชาวบ้านจึงตระหนักว่าแม้มนุษย์จะค้นคิดประดิษฐ์สิ่งใดขึ้นมาเพื่อเอาชนะธรรมชาติให้ได้ แต่ก็ในช่วงครั้งชั่วคราว แท้จริงแล้วกฎธรรมชาติยังคงบังคับดาลให้มนุษย์เป็นไปเช่นนั้น มนุษย์อาจจะเก่งเพียงบรรเทาหรือตกแต่งธรรมชาติเท่านั้น แต่มนุษย์ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ โดยเฉพาะในเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย

ขณะที่ชาวบ้านเชื่อในธรรมชาติ ชาวบ้านยังได้รับอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยได้รับอิทธิพลจากนิยายปรัมปราและลัทธิความเชื่อผี อีกทั้งเทพเจ้าต่าง ๆ ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ชาวบ้านเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติที่คอยควบคุมปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ อยู่เบื้องหลัง ในขณะที่เดียวกันความเชื่อบางประการของศาสนาพราหมณ์ยังมีอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องปวงเทพเมื่อผสมผสานกับแนวความคิดดั้งเดิมก็ยิ่งทำให้มั่นใจว่า ธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งสิ่งสถิตย์อยู่ จึงสามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งในทางลบและทางบวก

อุดมการณ์พื้นบ้านที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องลี้ลับมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติเหล่านี้ดำรงอยู่ในชุมชนตลอดมาจากการอดีตถึงปัจจุบัน ดังปรากฏให้เห็นอยู่ในหมู่บ้านจะมีศาลไ้บ้าน หรือเสื่อบ้านตั้งอยู่ข้างวัด ศาลนี้ปลูกสร้างเป็นเรือนไม้หลังเล็ก กว้างยาวประมาณ 1 เมตร หลังคามุง

¹ ล้านนาไทยมีคติชีวิตที่เกี่ยวกับธรรมชาติมากมาย ถือเป็นเรื่องสอนใจประชาชนมาช้านาน

สังกะสี เมื่อเวลาถึงงานบุญหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นที่วัด หรือภายในชุมชน ชาวบ้านก็จะนำ ข้าวตอกดอกไม้ เครื่องบูชาต่าง ๆ มาบูชาที่ศาลนี้ด้วย เพื่อขอให้เจ้าที่เจ้าทางของชุมชนได้ช่วย ปกป้องรักษาชาวบ้านทุกคนให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ทำนาทำไร่ได้ผลดีผลอุดม สำหรับอำนาจ เหนือธรรมชาติที่มีอยู่ประจำบ้านก็คือ หิ้งผีปู่ย่า ที่มีไว้เพื่อดูแลปกป้องรักษาลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข ส่วนผีที่สำคัญอีกผีหนึ่งก็คือ ผีป่า หรือ เจ้าป่า ที่ชาวบ้านเกรงกลัวกันเมื่อยามออกไปหาอาหาร และวัสดุเพื่อปลูกสร้างบ้านในบริเวณแพะ หรือชายป่า และป่าลึก เพราะถ้าทำผิดผีอย่างใดอย่าง หนึ่ง ก็จะต้องป่วยไข้ ดังเช่น ลูกชายของพ่ออุ้ยน้อยตา¹ ป่วยเป็นไข้อยู่ที่บ้านไม่ออกไปทำงาน “วันนี้อ้ายพจนมันเมื่อย แต่วาไปเบ๊ะมา วันนี้ไข้ปวดหัว เลยกินยานอนอยู่บ้าน² วันทุกบ้อหือมัน ไปไหวผีเหยีย จะได้หายไปเหยียะก่านได้” (วันนี้พจนไม่สบาย เมื่อวานไปป่ามา วันนี้เป็นไข้ปวด หัว เลยกินยานอนอยู่บ้าน วันพรุ่งนี้พอให้เขาไปไหวผีชะจะได้หายป่วยไปทำงานได้) แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนอย่างแน่นแฟ้น

นอกจากอุดมการณ์พื้นบ้านที่เป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมในชุมชน ยังมีอีกส่วนหนึ่ง ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดและความเชื่อของชาวบ้านคือ อุดมการณ์พุทธ อุดมการณ์ พุทธที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านโดยเฉพาะในด้านการครองชีวิตนั้น มีอยู่ใน ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ กล่าวได้ว่าสังคมล้านนาได้ยึดเอาพุทธปรัชญาเป็นแม่บทกำหนด อุดมการณ์ และวิธีการดำเนินชีวิตของตนเองในด้านต่าง ๆ มาเนิ่นนานตั้งแต่พุทธศาสนาได้

¹ น้อย คือ ผู้ที่เคยบวชเป็นเณรแล้วสึกออกมา ภาษาพื้นเมืองเหนือจะให้คำนำหน้าชื่อว่า น้อย

² แม้จะเป็นยุคที่การแพทย์แผนปัจจุบันเป็นที่เชื่อถือ แต่ชาวบ้านก็ยังคงเชื่อทั้งผีและยารักษาโรค คือ ทำทั้งสอง วิธีควบคู่กันไป ถ้าไม่หายป่วยเพราะยาก็หายเพราะเลี้ยงผี

เผยแพร่เข้ามายังดินแดนล้านนาไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 แม้ว่าในความเชื่อแบบพุทธชาวบ้านจะมีแนวคิดและความเชื่ออื่น ๆ ประปนอยู่ หากแต่ชาวบ้านยึดมั่นในหลักจริย-ศาสตร์ของพุทธศาสนา 3 ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ความหวังของชาวบ้านต้องการทำความดีในขั้นแรกหวังความสงบสุขในปัจจุบันนี้ก่อน ชาวบ้านจึงดำเนินชีวิตโดยยึดหลักมรอาวาสธรรม¹ ที่ว่าด้วย

1. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน เช่น การที่สามีภรรยาอยู่กินด้วยกันจะต้องไว้ใจและซื่อสัตย์ต่อกัน ต่างคนตั้งใจทำงานปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด และหาเวลาอยู่ร่วมกันเพื่อความสงบสุขของครอบครัว

2. ทมะ รู้จักข่มจิต ข่มตน ในเวลาที่คนในครอบครัวต้องตกอยู่ในสภาพความเครียดทางอารมณ์ ควรรู้จักข่มใจ ข่มอารมณ์ไม่ให้ฟุ้งซ่าน แม้อาจจะมีสิ่งมาเข้ายวนใจ ก็ต้องไม่ปล่อยอารมณ์ให้เอนเอียงไปในทางกระทำผิดทำนองคลองธรรม ต้องเป็นคนหนักแน่น มีความอดทนทางใจ

3. ขันติ ความอดทนต่อความลำบากในการทำงาน ทนต่อความร้อนหนาว ฯลฯ ต้องมีความเพียรพยายามอดทนต่อสิ่งต่อไป เช่น ทำนา ทำงานจักสาน ได้เงินน้อย และเป็นงานหนักจริงอยู่ บางทีเราเห็นว่าอาชีพอื่นสบายกว่า ได้เงินง่ายกว่า อยากจะทำก็เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องถ้าอาชีพนั้นผิดศีลธรรม ถ้าอยากทำงานดีเงินเดือนดี ก็ต้องเรียนหนังสือมาก ๆ งานบางอย่างอย่าถือว่เป็นงานต่ำแต่สุจริต จงพอใจในงานนั้น จงทำงานให้เหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่และการศึกษา

¹ สัมภาษณ์ท่านพระครูโสภณกิตติคุณ เจ้าอาวาสวัดบ้านน้ำจิม ณ วันที่ 22 ตุลาคม 2537 และ พ่ออุ้ยหนานคำ อายุ 86 ปี ณ วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2538 ที่วัดบ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา

4. จาคะ การเสียสละ ซึ่งมีใช้การเสียสละทางวัตถุอย่างเดียว ต้องมีการเสียสละภายในด้วย คือน้ำใจ เรามีสิ่งของอะไร เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง หรือคนรู้จักกันควรจะแบ่งปันกันบ้าง ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น คนเราทุกคนต้องมีการรับและการให้ มนุษย์เรามีความเห็นแก่ตัวมากถ้าไม่รู้จักเสียสละก็จะผูกจิตใจใครได้ สามภรรยาก็ต้องช่วยเหลือกัน เสียสละให้กันบ้าง

หลักการครองเรือนทั้ง 4 ประการ พระครูโสภณกิติคุณ เจ้าอาวาสจะเทศนาสั่งสอนแก่ชาวบ้านน้ำจิม และชุมชนตำบลเดียวอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้แล้ว ยังสั่งสอนหลักทางพุทธศาสนาประการอื่น ๆ ให้แก่ชาวบ้านนำไปปฏิบัติอีก คือ หลักเบญจศีล เบญจธรรมเป็นส่วนประกอบในการดำรงชีวิต เพราะศีลห้า ธรรมห้า เป็นสิ่งแสดงถึงความเป็นมนุษย์เป็นผู้มีจิตใจสูง ถ้ามนุษย์ไม่มีศีลธรรมจิตใจก็ต่ำลงไปอีก

ชาวบ้านยังเชื่อในเรื่องบุญ-กรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและเหนียวแน่นที่สุดในอุดมการณ์ของชาวบ้าน โดยชาวบ้านเข้าใจเรื่องนี้ในแง่ที่กรรมเป็นตัวกำหนดทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทุกคนที่ต้องการมีชีวิตที่ร่ำรวย สุขสบายก็ต้องทำบุญกุศลไว้ให้มาก ๆ ชีวิตในปัจจุบันถ้าได้สร้างสมคุณความดีไว้ก็จะได้เกิดมามีบุญวาสนาในชาติต่อไป ความเชื่อต่อคติธรรมของพุทธศาสนาที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเป็นเรื่องกฎแห่งกรรมผสมผสานกับความเชื่อที่ว่า มนุษย์ปุถุชนยังข้องเกี่ยวกับความสุข ความทุกข์ ลาภยศ สรรเสริญ ดังนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในชีวิตสูงสุดและต่ำสุด มนุษย์ต้องพยายามด้วยตนเอง เพื่อให้ตนเองมีคุณค่าเพิ่มขึ้น ต้องพยายามประกอบคุณงามความดี ทั้งต่อตนเองและต่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อผลในปัจจุบันและในอนาคต

ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นเป็นการผสมผสานกันอยู่เนื่องจากอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีมาเนิ่นนาน ได้สร้างหลักเกณฑ์ทางสังคมขึ้นโดยอาศัยหลักการทางศาสนาและจารีตประเพณีที่ปฏิบัติอยู่ในถิ่นของตนเป็นเครื่องประพฤติปฏิบัติสืบมาโดยมีหลักการวางไว้คือ

1. ค่านิยมเชิงจริยธรรม ชาวบ้านจะรู้ว่าในสังคมของตนนั้นการกระทำแบบใดดี ควรกระทำการกระทำชนิดใดไม่ดีไม่ควรกระทำ

2. ทักษะคติเชิงจริยธรรม ชาวบ้านจะมีแนวคิดและความรู้สึกต่อลักษณะที่น่าชื่นชอบ

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม ชาวบ้านจะมีเหตุผลที่อิงกับความเชื่อถือของตนเองในการเลือกกระทำการต่าง ๆ

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ชาวบ้านจะแสดงพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการ หรือดเว้นแสดงพฤติกรรมฝ่าฝืนค่านิยมของสังคม

จริยธรรมทั้ง 4 ประการมีความสัมพันธ์กันโดยตรง ชาวบ้านจะรู้ว่าสิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ตั้งแต่ระดับเล็กไปจนใหญ่ที่สุด ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความรู้ที่ได้รับมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมตลอดระยะเวลาของชีวิต

ดังนั้น การที่ชาวบ้านจะประพฤติปฏิบัติในสิ่งใด องค์ประกอบของการแสดงพฤติกรรมนั้นจะต้องตั้งอยู่บนเจตนา 2 ระดับคือ

1. ระดับประเพณี ชาวบ้านจะประพฤติปฏิบัติตามประเพณีที่กลุ่มชาวบ้านในชุมชนได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนถือได้ว่าเป็นกฎควบคุมและรักษาระเบียบสังคมไว้ให้สมาชิกในชุมชนได้อยู่กันอย่างร่มเย็น

2. ระดับมโนธรรม ชาวบ้านจะปฏิบัติตามความนึกคิดที่เกิดขึ้นภายในของผู้ปฏิบัติเอง โดยเกิดความสำนึกในหน้าที่และเลือกปฏิบัติโดยอิสระ เมื่อเห็นว่าเป็นสิ่งดีงามตามที่ได้รับ การอบรมขัดเกลา

กล่าวโดยสรุปได้ว่าเยาวชนสตรีและพ่อแม่ของเธอในครอบครัวแต่ละครอบครัวต่างผ่านกระบวนการขัดเกลาที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากอุดมการณ์พื้นบ้านเป็นความเชื่อดั้งเดิมผสาน

กับอุดมการณ์พุทธที่ฝังรากลึกมานานก่อให้เกิดความเชื่อและประเพณีตามความเชื่อมากมาย ซึ่งพอจะยกมาแสดงไว้ในที่นี้ คือ

1. ความเชื่อ

1.1 ความเชื่อทางไสยศาสตร์

- การใช้เวทมนต์คาถา

1.2 ความเชื่อทางโหราศาสตร์

- เชื่อฤกษ์ยาม
- เชื่อโชคชะตา
- เชื่อเรื่องความฝัน

1.3 ความเชื่อในสิ่งเร้นลับ

- เชื่อเรื่องผี และอำนาจของผี
- เชื่อเรื่องซิด¹ และอุบาทว์
- เชื่อเรื่องขวัญ
- เชื่อเรื่องสิ่งที่เป็นมงคลและอัปมงคล

1.4 ความเชื่อทางคติศาสนา

- เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม
- เชื่อเรื่องชาติ-ภพ
- เชื่อเรื่องนรก-สวรรค์

¹ ซิด คือ สิ่งที่ไม่ดีไม่งามเป็นเสนียดจัญไร

2. ประเพณี

2.1 ประเพณีประจำเดือน

- ประเพณีปีไหมเมือง (สงกรานต์)
- ประเพณีดำหัว (คารวะผู้ใหญ่)
- ประเพณีสืบชะตาบ้าน
- ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า
- ประเพณีเข้าพรรษา
- ประเพณีแหกนา (แรกนา)
- ประเพณีออกพรรษา
- ประเพณีตานขันข้าว (ถวายทานสงฆ์)
- ประเพณีนอนวัดจำศีล
- ประเพณีเอามื้อ (ลงแขก)
- ประเพณีตานก๋วยสลาก (สลากภัต)
- ประเพณีสูขวัญข้าว
- ประเพณีตานข้าวใหม่
- ประเพณีปอยหลวง (งานฉลองการสร้างถาวรวัตถุในวัด)
- ประเพณีปอยข้าวสังข์ (ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย)

2.2 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

- ประเพณีกินแขก (แต่งงาน)
- ประเพณีขึ้นบ้านใหม่
- ประเพณีเหียนเหียน (งานศพ)

2.3 ประเพณีพิเศษ

- ประเพณีช้องขวัญ หรือ บายศรีสู่ขวัญ
- ประเพณีสูดก้วย
- ประเพณีตานแตน

วิถีชีวิตและกระบวนการขัดเกลาของครอบครัว

ในเมื่อครอบครัวทุกครอบครัวในชุมชนได้รับการถ่ายทอดอุดมการณ์ในลักษณะผลิตซ้ำที่ก่อเกิดความเชื่อในลักษณะเดียวกันเช่นนี้ ชุมชนบ้านน้ำจิมที่ผู้วิจัยได้พบจึงมีวิถีชีวิตที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนสูง ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติรอบข้าง ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่ต้องการพึ่งพาอาศัยกัน สมาชิกในครัวเรือนให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมและความเชื่อ วิถีชีวิตของชาวบ้านก่อนจะมีความเจริญแบบทันสมัยและการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค เดินทางเข้าสู่ชุมชนเป็นระลอกนั้น มีความเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน ดำรงอยู่ในความเชื่ออย่างไม่แยกส่วน วิถีชีวิตแบบนี้เอื้ออำนวยต่อลักษณะการพึ่งพาตนเองภายในชุมชน ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเมือง ทำให้การดำเนินชีวิตค่อนข้างประหยัดไม่มุ่งสะสมหรือบริโภคนิยมจนเกิดความจำเป็น ให้ความสำคัญในคุณค่าของชีวิตมากกว่าวัตถุ ชาวบ้านจะยกย่องบุคคลในคุณงามความดีมากกว่าฐานะทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ชาวบ้านยังรักอิสรภาพ ความไม่รุนแรง และไม่ต้องการสร้างความรุนแรงขึ้นในชีวิตของตน สิ่งเหล่านี้จะพบเห็นได้จากชาวบ้านในรุ่นอาวุโส (คนเฒ่าคนแก่) และชาวบ้านในวัยกลางคนจะมีบุคลิกลักษณะประนีประนอม พร้อมทั้งจะมีความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกันและกับคนแปลกหน้าจากสังคมภายนอก

ชาวบ้านถือว่าในการดำเนินชีวิตนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยสังคมภายนอกกับบุคคลอื่นโดยการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จะเห็นได้จากการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มีการร่วมมือประสาน

งานกัน พ่ออุ้ยวงศ์ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านกล่าวถึงคติสอนใจที่คนรุ่นเก่าเคยพูดกันเสมอว่า “เยียะคนเดียวเหมือนตาย เยียะหลายคนเหมือนเล่น” หมายความว่าการทำงานสิ่งใด ถ้าทำคนเดียวอาจไม่สำเร็จ แต่อาศัยความร่วมมือร่วมแรงก็กลายเป็นเรื่องเล็กไป ทั้งยังสนุกด้วย แต่ต้องระวังในเรื่องจิตใจไว้ด้วย ดังนั้นเวลาม้งงานชาวบ้านจะมาช่วยกันมากมายด้วยความสมัครใจ ถ้าใครเพิกเฉยก็จะไม่ค่อยมีใครอยากคบค้าด้วย ดังนั้นการเป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จึงเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องอื่น ๆ ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอีกก็คือ เรื่องของการสำนึกในบุญคุณและตอบแทนบุญคุณ (กตัญญูทุกเวทีย์) การรอนบ่นอมเชื้อพึงผู้ใหญ่ การเคารพให้เกียรติกัน ความยำเกรง การเคารพศักดิ์ศรีตามวัยวุฒิและคุณวุฒิ การรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน การไม่ถือโทษโกรธพยาบาทกัน ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ครอบครัวได้อบรมสั่งสอนลูก ๆ ทุกคนอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ครัวเรือนในชุมชนบ้านน้ำจิม จำนวน 120 ครัวเรือน สมาชิกโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 5.10 คน เป็นครัวเรือนแบบเดี่ยว อันประกอบด้วยสามี ภรรยา และลูกที่ยังไม่แต่งงานเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นเป็นครัวเรือนแบบขยายที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา ลูกสาวที่แต่งงานแล้ว สามีของลูกสาว (ลูกเขย) ครัวเรือนที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา ลูกสาว ลูกเขย และลูกของลูกสาวลูกเขย (หลาน) รวมสามรุ่น ครัวเรือนที่ประกอบด้วย ปู่ และหรือ ย่า ตา และหรือ ยาย สามี ภรรยา และลูก และครัวเรือนของพ่อหม้ายหรือแม่หม้ายกับลูก ๆ ครัวเรือนเหล่านี้มีพ่อแม่เป็นบุคคลสำคัญในกระบวนการขัดเกลา นับตั้งแต่สมาชิกใหม่ของครอบครัวถือกำเนิดมาจนกระทั่งเจริญวัยพอที่จะเข้าโรงเรียนได้

ส่วนใหญ่ของคู่สมรสจะทำการสมรสในช่วงอายุ 15-19 ปี หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับ เมื่อเลือกคู่ที่เหมาะสมได้แล้วก็แต่งงาน โดยรับเอาเขยเข้ามาอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิง เพื่อเป็นแรงงานอีกหนึ่งแรงในครัวเรือนที่มีลูกสาว หลังจากนั้น 1-3 ปี เมื่อคู่สมรสใหม่มีบุตรในครอบครัวและเติบโตเพียงพอแล้ว ถ้าครัวเรือนนั้นยังมีบุตรชาย หรือหญิงอยู่ในครอบครัว และ

ครอบครัวใหม่มีความพร้อมด้านการเงินรวมทั้งความรับผิดชอบต่อครอบครัวก็จะแยกตัวออกไป
ปลูกสร้างบ้านหลังใหม่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านพ่อแม่ หรือในที่ดินที่พ่อแม่มอบให้
ครอบครัวใหม่จะเริ่มกระบวนการซัดเกล้านันได้รับสืบทอดมาจากพ่อแม่ของตนเอง ส่งมอบให้
แก่บุตรชายหญิงของตนต่อไป ทั้งนี้พ่อแม่ในครัวเรือนเดิมก็ตกอยู่ในฐานะผู้อาวุโสของครัว
เรือนที่ลูกหลานจะต้องเชื่อฟังจนกระทั่งอายุย่างเข้าสู่วัยชรา ลูกหลานก็จะเรียกว่า พ่อชู้ย แม่ชู้ย¹
หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นพ่อชู้ย แม่ชู้ย จะอยู่ในครัวเรือนที่มีลูกสาว ลูกเขย หรือลูกชายกับลูก
สะใภ้ 1 คู่ รวมทั้งหลาน หรืออาจจะอยู่กันเพียงสองคนโดยมีครอบครัวของลูก ๆ อยู่ใกล้เคียง
ดังนั้นการที่พ่อแม่ในครอบครัวใหม่จะเลี้ยงดูลูกของตนอย่างไรวินั้น ก็ขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของ
พ่อแม่ในครอบครัวเดิมพอสมควร โดยเฉพาะการอบรมสั่งสอนลูกหญิงจะแตกต่างไปจากลูก
ชายอย่างชัดเจนเมื่ออายุเข้าเกณฑ์ภาคบังคับ (6 ปี) สำหรับในวัยเด็กเล็กพ่อแม่จะปล่อยให้เด็ก
เล่นชมนได้ตลอดเวลาทั้งหญิงและชาย ลูกชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อเติบโตพอเดินวิ่งได้ จะเที่ยววิ่ง
เล่นทั่วไปในบริเวณบ้านของตนเองและบ้านใกล้เคียง ด้วยความใกล้ชิดกับธรรมชาติ สภาพชุมชน
อันสงบสุขและปลอดภัยตลอดมา พ่อแม่จึงไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีอันตรายอันเกิดจากคนร้าย
หรือสัตว์ร้ายมาสู่ลูก ๆ ของตน แม้จะเป็นหญิง ดังนั้นก่อนที่เด็กหญิงเล็ก ๆ จะได้เข้าไปเรียนใน
โรงเรียนประจำหมู่บ้าน เธอเหล่านั้นก็ได้รู้จักกับเส้นทางสัญจรไปมาภายในหมู่บ้านทั้งหมด ทั้ง

¹ การเป็นพ่อชู้ย แม่ชู้ยของชาวบ้านนั้นไม่มีกำหนดช่วงอายุที่แน่นอน อาจจะเริ่มตั้งแต่อายุ 50
หรือ 60 ปี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการมีครอบครัวของลูกและการมีหลานในครัวเรือนนั้น

ทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ¹ และชาวบ้านทุกคนก็รู้จักว่าเธอเป็นลูกหลานใคร บ้านอยู่ที่ไหน เด็กชายที่อยู่บ้านใต้² อาจจะหายจากบ้านไปเล่นอยู่กับเด็กหญิงที่อยู่บ้านเหนือ³ โดยพ่อแม่ไม่สนใจหรือห่วงกังวล เด็กทุกคนจะมีเนื้อตัวมอมแมมกลับมาบ้านในตอนเย็นเมื่อรู้สึกหิวข้าว หน้าที่ของพ่อแม่ก็คือ คอยเตือนไม่ให้ลูกไปเล่นไกลนัก จะทำให้ผู้ใหญ่ไม่สามารถสอดส่องดูแลได้ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะไม่ทบทวนทำร้ายลูกของตน เนื่องด้วยความซุกซนหรือเรื่องอื่นใดเลย

สิ่งสำคัญที่สุดที่ได้สังเกตเห็นก็คือ วิธีการเลี้ยงดูขัดเกลาที่พ่อแม่กระทำต่อเด็ก ๆ เป็นการอิสระแก่เด็กในวัยนี้ พ่อแม่มิได้ประคบประหม่อม หรือจับเด็กให้อยู่ในกรอบที่พ่อแม่เป็นผู้กำหนด รวมทั้งการปล่อยเด็กให้อยู่ง่ายกึ่งง่าย ซึ่งบางครั้งทำให้เกิดทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีก็คือ เด็กหญิงจะเติบโตขึ้นเป็นคนรักอิสระภาพ มีความกล้าและเป็นคนร่าเริง ผลเสียก็คือ อาจจะทำให้เป็นคนที่มีขาดระเบียบวินัย ชอบทำอะไรตามใจตนเอง

¹ ทางที่เป็นทางการ หมายถึง เส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านที่ตัดเป็นถนนลูกรังสำหรับให้พาหนะ เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ หรือ ล้อเกวียนเดินทางไปได้ ส่วนใหญ่จะผ่านหน้าบ้านของชาวบ้าน

ทางที่ไม่เป็นทางการ หมายถึง เส้นทางเดินเท้าจากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่ง เป็นทางลัดที่ไม่จำเป็นต้องใช้เส้นทางที่เป็นทางการ ชาวบ้านนิยมใช้เส้นทางลัดนี้มากกว่า ในกรณีที่บ้านบางบ้านของตัวเองให้เป็นทางผ่าน (ในอดีตชาวบ้านไม่นิยมสร้างรั้วบ้าน)

² ลักษณะการแบ่งกลุ่มละแวกบ้านซึ่งชาวบ้านมักเรียกว่า ปีก กลุ่มละแวกบ้านที่อยู่ไปทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เรียกว่า บ้านเหนือ (ปีกเหนือ) กลุ่มที่อยู่ทางใต้ เรียกว่า บ้านใต้ (ปีกใต้)

³ สัมภาษณ์แม่ช้อยนาง กันระอิน อายุ 58 ปี และนางยุพิน เกตุธรรม อายุ 33 ปี ณ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2538 ที่บ้านเลขที่ 126 บ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อเด็กหญิงในครัวเรือนเจริญเติบโตขึ้นถึงวันที่ต้องเข้าศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน อิทธิพลของพ่อแม่ในครัวเรือนชนบทยังมีอยู่ในกระบวนการขัดเกลา โดยเฉพาะการใช้ชีวิต หรือการดำเนินชีวิตในครอบครัวของพ่อแม่จะเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เรียนรู้ ค่าอบรมตักเตือนของพ่อแม่จะเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตของเด็กต่อไป ข้อมูลในตารางต่อไปนี้ได้จากคำตอบของเยาวชนสตรีในชุมชนบ้านน้ำจิม เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยรุ่น

1. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ ในวัยเด็ก

1.1 พ่อ

- ให้จริงใจ ไม่โกหก
- ให้เป็นคนดี
- ให้เรียนเก่ง ๆ
- สอนให้เป็นคนดีช่วยเหลือตัวเอง
- ให้เชื่อฟังพ่อแม่
- อย่าดื้อ
- ถ้าเรียนเก่ง ๆ จะส่งให้เรียนสูง ๆ
- เอาใจใส่ลูกหญิงมากกว่าลูกชาย
- สอนให้เป็นคนดี
- อบรมสั่งสอนตลอด
- ใจดี ไม่ดุ ไม่เข้มงวด
- พ่อสอนมากกว่าแม่
- อบรมแบบธรรมดาทั่วไป

1.2 แม่

- แม่สอนให้เป็นคนดี ไม่ดุด
- แม่ห่วง ไม่ปล่อย สอนให้รักกนวลสงวนตัว
- แม่คอยอบรมดูแลตลอด สอนให้เป็นคนดี
- สอนให้เป็นคนดี มีการเพียรดี
- ไม่ค่อยเข้มงวดเหมือนพ่อ
- เอาใจใส่ มีความใกล้ชิด
- ส่วนใหญ่แม่เป็นคนสั่งสอน
- เป็นลูกผู้หญิงควรรักกนวลสงวนตัว
- สอนให้ช่วยเหลือเพื่อนที่ลำบาก
- เชื้อฟังก่อนแม่
- ให้ช่วยพ่อแม่ทำงาน
- คบผู้ชายอย่าให้สนิทเกินไป
- อย่าทำในสิ่งไม่ดี

2. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เมื่อเข้าสู่วัยสาว เกี่ยวกับความประพฤติและ

การวางตัว

- ไม่ให้คบผู้ชาย
- ไม่ให้เที่ยวบ่อย
- ไม่ให้เที่ยวกับผู้ชาย
- ทำตัวให้ดี
- กิริยาดี ๆ มีมารยาท

- ต้องสุภาพเรียบร้อย
- ไม่ควรเที่ยวชุกชน
- ให้มีมารยาทต่อเพศตรงข้าม
- ทำตัวให้ดี ไม่เที่ยวกลางคืน
- พ่อหวง
- ห้ามจับมือถือแขนกับเพื่อนชาย

3. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เรื่องการเลือกคู่

- ให้เลือกคู่ครองที่เป็นคนดี
- ตามใจลูก ให้เลือกคนดี
- ให้เลือกคนดี ที่พ่อแม่เห็นชอบ
- เลือกคนดี ไม่เล่นการพนัน
- เลือกคนมีงานทำ เลี้ยงดูเรา
- เลือกคนมีความรับผิดชอบ
- ให้เลือกคนดี ขยัน อดทน รักครอบครัว
- ให้เลือกคนขยันทำมาหากิน
- ให้เลือกคนทำงานดี ไม่คดโกง

4. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เรื่องการทำงาน

- ให้อุปการะพ่อแม่เป็นตัวอย่าง
- ตั้งใจทำงานให้ดี
- ช่วยพ่อแม่ทำนา

- พ่อ และหรือแม่ เลือกลงให้
- ช่วยพ่อแม่ ทำมาหากิน ทำดี ๆ
- ให้ขยันทำงาน หาเงินมาก ๆ
- ให้ทำอาชีพเสริม
- ให้ทำอาชีพเต็ม
- ให้รู้หน้าที่
- ให้ทำงานที่ชอบ

5. การเรียนรู้และปรับตัวของเยาวสตรีเมื่อเข้าสู่วัยสาว

- ก็ไม่มีอะไรมาก ปล่อยตามธรรมชาติ
- เรียนรู้ด้วยตนเองและดูพี่สาว
- ช่วยพ่อแม่ทำงานมากขึ้น
- พ่อแม่สอนให้มีกิริยามารยาทดี
- ไม่ไปเที่ยวนอกบ้าน
- เป็นเด็กชน พ่อเป็นสาวรู้สึกเป็นผู้ใหญ่
- เรียนรู้ในเรื่องการแต่งกาย
- ปรับตัวเข้ากับเพื่อนชาย
- ทำตัวให้เรียบร้อยขึ้น เวลาเพื่อนต่างเพศมาพบ มักพามาที่บ้าน

จากคำตอบของเยาวสตรีกลุ่มตัวอย่างถึงเรื่องการอบรมขัดเกลาของพ่อแม่

เยาวสตรีต่างได้รับการขัดเกลาจากพ่อแม่ ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ สอนให้เป็นคนดี ไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยตรง หรือโดยอ้อม สำหรับพ่อส่วนใหญ่จะไม่มี การลงโทษที่รุนแรงหรือ

บังคับจิตใจลูก การเป็นคนดีก็คือ ต้องเป็นคนว่าง่าย ไม่ดื้อ เชื่อฟังพ่อแม่ เรียนเก่ง ฯลฯ แม่ของเยาวสตรีก็สอนให้ลูกเป็นคนดี โดยเฉพาะในเรื่องรักษานวลสงวนตัว เชื่อฟังพ่อแม่ ช่วยพ่อแม่ทำงาน ฯลฯ สังเกตได้ว่าทั้งพ่อและแม่ของเยาวสตรีต่างให้ความเอาใจใส่ดูแลลูกหญิงมากกว่าลูกชายเมื่อเจริญวัยเข้าสู่วัยสาว

ในเรื่องของการเรียนรู้และการปรับตัวเมื่อเข้าสู่วัยสาวนั้น เยาวสตรีจะเรียนด้วยตนเอง พี่สาวเพื่อน หรือพ่อแม่สอนให้รู้ รวมทั้งเรียนรู้จากสังคมและสื่อมวลชน ทั้งนี้การอบรมสั่งสอนของบิดา-มารดา เมื่อเข้าสู่วัยสาวในเรื่องการวางตัว พ่อแม่มักจะสอนเกี่ยวกับการระมัดระวังการคบกับเพศตรงข้าม และการเที่ยวเตร่ ความห่วงใยในลูกเมื่อเข้าสู่วัยสาวมีมากกว่าลูกชายในเรื่องการเที่ยว การวางตัว กิริยามารยาท ส่วนในเรื่องของการเลือกคู่ เยาวสตรีในบ้านน้ำจิม มักจะมอบความไว้วางใจให้แก่พ่อแม่ในการพิจารณาหาคู่ครองให้ตน ถ้าผู้ชายที่ตนชอบไม่เป็นที่พึงใจของพ่อแม่ก็มักจะไม่ตกลงปลงใจด้วย ส่วนพ่อแม่จะตามใจลูกให้ลูกเลือกคนดี ชยันท่ามาหากินเป็นคู่ครอง การกล่าวว่ พ่อแม่ตามใจลูกในเรื่องการเลือกคู่นั้นแท้จริงแล้วพ่อแม่ก็ได้ปลูกฝังความรู้สึกเชื่อฟังพ่อแม่ไว้แต่วัยเยาว์แล้ว การที่ลูกจะเลือกคู่โดยไม่ปรึกษาหรือให้พ่อแม่พิจารณาด้วยนั้นคงเป็นไปได้ยาก ในเรื่องของการงานเยาวสตรีได้รับการอบรมให้ทำงานให้ดีโดยดูพ่อแม่เป็นตัวอย่าง ชยันและช่วยพ่อแม่ทำงาน

นอกจากเยาวสตรีจะเล่าถึงการขัดเกลาอบรมของพ่อแม่ในครอบครัวของตนเองแล้ว พ่อแม่ของเยาวสตรีในสองชุมชนก็ได้เล่าถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรชาย-หญิงของตนเองไว้ ซึ่งพอจะประมวลออกมาได้ดังต่อไปนี้

1. การอบรมสั่งสอนของพ่อ-แม่ เรื่องความประพฤติทั่วไป

- อบรมตามประเพณี
- อย่าดื้อ
- ผู้หญิงให้ทำการบ้านการเรือน

- ให้เป็นคนดี
- ไม่ให้คบกับชายชู้ไมย
- ไม่ได้อบรมมาก ให้เรียนรู้เอง
- ไม่ให้เกเร
- ไม่ให้ทำผิด
- ให้เป็นคนดีช่วยพ่อแม่ทำงาน
- ลูกหญิงไม่ให้ไปหาเงินข้างนอก (ค้าประเวณี)

2. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เรื่องการคบเพื่อน

- ให้อิสระในการคบเพื่อน
- ลูกหญิงไม่ให้คบเพื่อนต่างเพศ
- ไม่ปล่อย
- ให้อิสระบ้างบางครั้ง
- ให้คบได้ ไม่ห้าม
- ไม่ให้คบเพื่อนไม่ดี ติดยาเสพติด
- ให้คบคนดี คบเพื่อนที่ดี
- ลูกหญิงไม่ให้คบเพื่อนที่ไปค้าประเวณี
- ให้คบคนดี เรียนเก่ง
- ลูกหญิงให้คบแต่เพื่อนหญิง

3. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เรื่องการเที่ยวเตร่

- ห้ามเที่ยวมาก
- ไม่ไปตีกับใคร เกเร
- ห้ามเที่ยวกลางคืน
- อย่าชุกชน
- ไม่ให้เที่ยวกลางคืน
- ห้ามบ้าง ปลอ่ยบ้าง
- ถ้าไปงานสำคัญจะพาลูกไปเอง
- ให้เที่ยว
- ลูกหญิงไปไกล ๆ ไม่ให้ไป
- จะเคร่งครัดกับลูกหญิงมากกว่าเพราะจะถูกนิินทา
- ให้เที่ยวเป็นเวลา
- เที่ยวให้รู้จักกาลเทศะ
- ให้ไปพอสมควร
- ลูกหญิงให้ไปกับแม่

4. การอบรมสั่งสอนของ พ่อ - แม่ เรื่องการเลือกคู่ และ เลือกอาชีพ
การเลือกคู่

- เลือกเอง ไม่บังคับ
- เลือกคนที่ดี
- เลือกคนที่ดี ขยัน
- ให้เลือกเอง แต่จะคอยดู

การเลือกอาชีพ

- ให้ลูกเลือกเอง
- ให้อิสระ
- ไม่ให้ไปทำงานไกล
- ให้ทำการเกษตร
- ตามความสามารถของลูก แต่อย่าเป็นอาชีพทำนา

พ่อ-แม่ของเยาวสตรีในชุมชนบ้านน้ำจิม มีการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนลูกชาย-หญิง อย่างเท่าเทียมกันในเรื่องอาหาร เสื้อผ้า การรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย รวมไปถึงการศึกษาที่จะให้ลูกทุกคนได้รับการศึกษาภาคบังคับ ถ้าใครฐานะดีก็ส่งให้ลูกได้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาต่อไป สำหรับการอบรมสั่งสอนนั้นพ่อแม่ส่วนใหญ่จะอบรมลูกตามขนบธรรมเนียมประเพณี ให้ลูกเป็นคนดีเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ จะเห็นได้ว่าพ่อแม่ไม่ค่อยใช้วิธีการลงโทษที่รุนแรงต่อลูกทั้งชายและหญิง บางครอบครัวมีการดี บางครอบครัวไม่ดี การคบเพื่อนและการเที่ยวเตร่พ่อแม่จะให้ความสำคัญกับลูกพอสมควรโดยเน้นที่การคบคนดีเป็นเพื่อน และในการเลือกคู่ เลือกอาชีพพ่อแม่ทุกคนต่างตามใจลูก ให้ลูกเป็นผู้เลือกเองทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม ลูก ๆ จะถือเอาพ่อแม่เป็นใหญ่ในการจะตัดสินใจทำอะไร เพราะการที่ลูกได้รับการเลี้ยงดูอย่างใกล้ชิดในครอบครัว ครอบครัวของชาวบ้านน้ำจิมเป็นครอบครัวเกษตรกรที่พ่อแม่ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในไร่-นา และดูแลลูกอยู่กับบ้าน ไม่ต้องเดินทางออกไปทำงานไกลบ้าน ลูก ๆ จึงได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดภายใต้กระบวนการขัดเกลาแบบเรียบง่ายของครอบครัว

กล่าวได้ว่าเยาวสตรีชนบทในชุมชนน้ำจิมผ่านกระบวนการขัดเกลาที่ไม่เคร่งครัดเต็มไปด้วยความอบอุ่น ความรัก และความเอื้ออาทรของพ่อแม่ พ่อแม่ไม่ได้ใช้วิธีการพ่่าสอนลูกด้วยการพูดจามากมายนัก เพียงอาศัยสภาพแวดล้อมที่ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียม

ประเพณีของชุมชนอีกทั้งระบบเครือญาติ ผู้อาวุโสพื้นฐานของความเชื่อที่ยึดถืออยู่ในชุมชนและ
ครัวเรือนมานานช่วยเสริมให้กระบวนการขัดเกลามีพลังสมบูรณ์

อิทธิพลของเครือญาติและผู้อาวุโส

ชุมชนบ้านน้ำจิมภายใต้บริบทของล้านนาไทยที่ยึดถือให้ความสำคัญกับระบบ
เครือญาติและผู้อาวุโส เช่นนี้ เยาวสตรีทุกคนย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงไปจากกระบวนการขัดเกล่าของ
เครือญาติและผู้อาวุโสของชุมชนได้ ในชุมชนน้ำจิมมีสายตระกูลใหญ่ ๆ ที่เป็นตระกูลเก่าแก่ของ
ชุมชน 6 ตระกูล คือ

1. ตระกูลสอนใจ
2. ตระกูลใจกว้าง
3. ตระกูลใจเย็น
4. ตระกูลมณีชัย
5. ตระกูลอะทะเทพ
6. ตระกูลท่างาม

ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ สายตระกูลเป็นสิ่งที่คอยควบคุมความ
ประพฤติของทุกคนรวมทั้งเยาวสตรีให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณีอันดีงาม เป็นสิ่งที่ได้รับ
การอบรมขัดเกลามาตั้งแต่เป็นเด็ก รวมทั้งความเชื่อที่มีต่อผู้อาวุโสของชุมชน การจะทำอะไร
ก็ตามถ้าเป็นเรื่องสำคัญ เช่น การเลือกคู่ การจะเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้าน การจะไป
ประกวดความงาม เป็นต้น ต้องอยู่ภายใต้ความเห็นชอบของญาติผู้ใหญ่ รวมทั้งผู้อาวุโส
ของหมู่บ้าน ต้องมีการปรึกษาหารือกันเพื่อจัดการทำให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีที่เชื่อถือกัน
มานาน ความเคารพยำเกรงต่อผู้อาวุโสนั้นเป็นค่านิยมสำคัญของชาวบ้านอยู่แล้ว เยาวสตรี

ส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของญาติและผู้อาวุโสมากกว่าจะตั้ง หักแต่ว่าเรื่องส่วน
ใหญ่ที่ญาติและผู้อาวุโสอบรมสั่งสอนนั้น มักจะเป็นเรื่องของประเพณีตามความเชื่อเก่า ๆ ที่
ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมานานแล้วเท่านั้น มิได้ก้าวก้าวเข้าไปในเทคโนโลยีและนวัตกรรมตาม
ยุคสมัยที่เกิดขึ้นใหม่เลย

ระบบการศึกษากับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

กระบวนการขัดเกลาที่ต่อเนื่องจากสถาบันดังกล่าวมาแล้วข้างต้น คือ โรงเรียน
เยาวชนสตรีเรียนรู้คุณค่าในการดำรงชีวิตจากครู เพื่อนนักเรียน และโรงเรียน เวลาเดียวกับการ
เรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน ซึ่งจุดนี้เองที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมที่เด็กจะต้องเลือกรับ และจุดนี้เอง
ที่ทำให้เด็กในวัยนี้ต้องเผชิญปัญหาความขัดแย้งในการยอมรับการขัดเกลาจากครอบครัว เครือ
ญาติ ผู้อาวุโส กับโรงเรียน

สำหรับบ้านน้ำจิม มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านชื่อ โรงเรียนบ้านน้ำจิม ประวัติโดย
ย่อของโรงเรียนมีอยู่ว่า โรงเรียนนี้สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2479 โดยมีนายอินสอน อะทะเทพ บริจาคที่ดินให้
จำนวน 1 ไร่ 3 งาน ชาวบ้านได้สร้างอาคารเรียนชั่วคราวให้ 1 หลัง กว้าง 6 x 12 เมตร 2 ห้อง
เรียน แยกนักเรียนมาจากบ้านฝายแก้ว มีนักเรียน 53 คน ครู 1 คน ปี พ.ศ.2491 ครูใหญ่
ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านได้ซื้ออาคารเรียนหลังเก่าสร้างหลังใหม่มุงด้วยคา ปี พ.ศ.2497
ชาวบ้านจาก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองขวาง บ้านป่าแพะ บ้านน้ำจิม ได้สร้างอาคารเรียนใหม่
กว้าง 6 x 16 เมตร ทำได้เฉพาะปูพื้นและหลังคา ยังขาดฝา จนถึงปี พ.ศ.2499 จึงได้รับ
งบประมาณจากทางราชการ อนุมัติเงิน กศส. ได้ต่ออาคารเรียนออกไปอีกกว้าง 6 x 24 เมตร
แบ่งออกเป็น 3 ห้องเรียน ปี พ.ศ.2514 ได้ซื้อที่ดินเพิ่มอีกรวมมีเนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน ปี พ.ศ.2516

ได้ซื้อเพิ่มรวมเนื้อที่ 3 ไร่ 87 ตารางวา ต่อมาได้งบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนถาวรขนาด 4 ห้องเรียน ปี พ.ศ.2526 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารอเนกประสงค์ 1 หลัง ปัจจุบันโรงเรียนบ้านน้ำจิมมีครูทั้งหมด 9 คน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6 รวมทั้งสิ้น 120 คน ปี พ.ศ.2530 ได้ทดลองเปิดชั้นเรียนเด็กเล็กก่อนวัยเรียน รับเด็กจากชุมชนมาเรียน 20 คน

หลักสูตรการสอนของโรงเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มุ่งประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มี 5 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทักษะเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ประกอบด้วยภาษาไทยและคณิตศาสตร์
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา และสร้างนิสัย
4. กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ

นักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนบ้านน้ำจิม ตั้งแต่เริ่มแรกก่อตั้งขึ้นจนปัจจุบันต่างจบการศึกษาออกไป ในระยะแรกการศึกษาภาคบังคับมีถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เรียนจบหรือไม่จบ ก็จะออกจากโรงเรียนไปทำไร่ทำนา และแต่งงานมีครอบครัว การเรียนไม่เคร่งครัดนัก ส่วนใหญ่จะอ่านออกเขียนได้และไม่ได้นำความรู้ไปใช้อะไรมากนัก หลังจากการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาภาคบังคับให้ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว นักเรียนมีการแข่งขันกันในการเรียนและความฉลาดตามเป้าหมายของโรงเรียน การประเมินผลมิได้มุ่งเน้นจริยธรรมและวัฒนธรรมประเพณี

ตารางที่ 3 สถิติการเข้าเรียน การจบการศึกษาและการเรียนต่อของนักเรียนโรงเรียนบ้านน้ำจิม
ปี พ.ศ.2528 - 2535

ปี พ.ศ.	จำนวนนักเรียนเข้าเรียน			จำนวนนักเรียนจบการศึกษา			นักเรียนเรียนต่อ		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
2528	21	22	43	13	28	41	-	1	1
2529	9	12	21	18	18	36	-	-	-
2530	17	8	15	11	7	18	2	2	4
2531	8	12	20	8	12	20	3	4	7
2532	3	7	10	17	21	38	2	7	9
2533	11	4	15	12	9	21	4	1	5
2534	7	9	16	8	7	15	4	1	5
2535	5	14	9	-	-	-	1	3	4

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 มีนักเรียนชายหญิงเข้าเรียนในโรงเรียนนี้ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ จะเห็นได้ว่าจำนวนนักเรียนเข้าเรียนสูงสุดอยู่ในปี พ.ศ.2528 เท่านั้น เนื่องจากการวางแผนครอบครัวที่ได้ผลทำให้ชาวบ้านมีลูกน้อยลง ส่วนนักเรียนที่จบการศึกษาจะมีมากในบางปี บางปีมีจำนวนน้อย และจะมีนักเรียนจำนวนหนึ่งที่ออกจากการศึกษากลางคันด้วยสาเหตุหลายประการ หลังจากจบการศึกษาแล้วนักเรียนในครอบครัวฐานะร่ำรวยและปานกลางบางคน มีโอกาสศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา

จากการศึกษาในอดีตที่ให้บุตรได้รับอบรมจากวัดด้วยการบวชเรียนจนสึกออกมาเป็นหนานเป็นน้อย¹ ได้เปลี่ยนเป็นการศึกษาในโรงเรียนตามหลักสูตรที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรที่สอนประสบการณ์แบบเมืองให้แก่เด็กนักเรียนทั้งหมด กระบวนการขัดเกลาในโรงเรียนประกอบด้วยครูผู้สอนซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาจากระบบการศึกษาในเมืองที่ขัดเกลาให้มีค่านิยมและทัศนคติรวมทั้งวิถีชีวิตแบบเมืองครูทุกคนถึงแม้จะเป็นผู้ที่มีภูมิฐานะอยู่ในจังหวัดภาคเหนือ แต่ไม่มีที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านน้ำจิม หรือหมู่บ้านใกล้เคียง ครูจะอยู่ในเขตเมืองและเดินทางด้วยพาหนะส่วนตัวแบบไปเข้าเย็นกลับมาทำงาน ครูไม่เคยใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับชาวบ้านอยู่ในชุมชน ไม่เคยคลุกคลีหรือร่วมกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน ยกเว้นการจัดงานของโรงเรียนที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้าน ปรัชญาการดำเนินชีวิตของครู-อาจารย์ ในโรงเรียนแตกต่างไปจากชาวบ้านที่มองเห็นครูเป็นข้าราชการที่มีเกียรติ มีความรู้สูง เป็นเจ้าคนนายคนที่ไม่ต้องมาทำงานหนักอย่างพวกเขา ดังนั้นสิ่งที่เด็กนักเรียนได้รับจากครูก็คือลักษณะการดำเนินชีวิตและความคิดที่แตกต่างไปจากพ่อแม่ญาติพี่น้องของเขา ตัวอย่าง เช่น การแต่งกาย

¹ หนาน ใช้เรียกชายที่บวชเป็นพระแล้วสึกออกมา

² น้อย ใช้เรียกชายที่บวชเป็นเณรแล้วสึกออกมา

การพูด การมองโลก เป็นต้น อิทธิพลของครูอาจารย์มีต่อเด็กนักเรียนมาก เนื่องจากเด็กได้รับการขัดเกลาให้เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ โดยเฉพาะครู-อาจารย์นอกจากนั้นหลักสูตรการเรียนการสอนในชั้นเรียนมิได้สอนให้เด็กมีความคิดเป็นของตนเองหรือมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชน หลักสูตรได้นำความคิดของเด็กให้หลุดออกไปจากชุมชนของตนเองมากกว่าจะทำให้เด็กอยากจะเป็นชาวไร่ชาวนาอยู่ที่บ้าน การที่เด็กใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลา 6 ปี นั้นโรงเรียนได้แยกเด็กไปจากงานในไร่มาเป็นระยะเวลาานพอที่จะทำให้เด็กไม่อยากทำนา หรือลืมวิธีการทำนา เด็กสาวชื่อพรรณิ อายุ 15 ปี จบการศึกษาจากโรงเรียนนี้เล่าว่า เมื่อยังเด็กเธอเล่นซุกซนมากกว่าจะทำงาน เพราะเป็นน้องคนเล็ก เมื่อโตพอที่จะเข้าโรงเรียนแล้ว พ่อแม่ก็ไม่ค่อยกล้าใช้เธอให้ไปทำงานในนา เพราะเกรงว่าจะทำให้เธอเสียการเรียน นอกจากเวลาปิดภาคเรียน จะให้ช่วยเก็บถั่วเหลืองบ้าง เก็บผัก หรือขุดจิ้งจก¹ ไปทำอาหารบ้างเธอไม่ชอบทำนามากน้อย ส่วนนางสาวนิยม อายุ 16 ปี พ่อแม่ตั้งใจจะให้เรียนมากที่สุดถ้าเข้ามหาวิทยาลัยได้ก็จะให้เรียน หรือก็ให้เรียนวิทยาลัยเทคนิคที่จังหวัดพะเยา ดังนั้นพ่อแม่จะทำงานในไร่คนเดียวปล่อยให้ลูกสาวสนใจกับการเรียนมาก ๆ พ่อแม่ไม่ยอมให้นิยมลำบากอย่างพ่ออย่างแม่ เรียนมาก ๆ จะได้ไปทำงานในเมืองสบาย ๆ และพี่สาวของบัวผัดก็ได้ไปทำงานในห้างสรรพสินค้าที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเรื่องที่พ่อแม่ภูมิใจที่ลูกสาวจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้แต่งตัวสวยทำงานในห้องที่ติดเครื่องทำความเย็น พ่อแม่บัวผัดบอกชาวบ้านว่า เรียนมากก็มากจะให้ไปทำไร่ทำนาได้อย่างไร²

¹ จิ้งจก แมลงชนิดหนึ่งในตระกูลเดียวกับจิ้งหรีด ชาวบ้านนิยมมาทอดเป็นอาหาร

² สัมภาษณ์แม่ศรี อายุ 47 ปี ณ วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2537 ณ บ้านเลขที่ 70 บ้านน้ำจิม อําเภอบาง จังหวัดพะเยา

นอกจากครู โรงเรียน และเพื่อนนักเรียนจะปลุกฝังค่านิยมแบบใหม่เกี่ยวกับการศึกษา การประกอบอาชีพ ให้แก่เยาวชนสตรีและพ่อแม่แล้ว ครูและโรงเรียนยังได้สนับสนุนและเป็นผู้นำเอากิจกรรมที่ทันสมัยแบบเมืองแพร่กระจายเข้าไปยังชุมชน ตัวอย่างเช่น การจัดงานปีใหม่ งานคริสมาส มีการกินเลี้ยงแลกเปลี่ยนของขวัญที่ห่อกระดาษและผูกริบบิ้นสีสวย การจัดงานประจำปีของโรงเรียนที่ตอนกลางวันมีการละเล่นของเด็กนักเรียน การเดินร่ำตามจังหวัดระยองของนักเรียนในชั้นปีต่าง ๆ ตอนกลางคืนจัดให้มีเฮค โดยให้นักเรียนสาวหน้าตาดีนั่งกระโปรงสั้น ๆ แบบสาวรำวงมาคอยบริการหนุ่มจากหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อเก็บเงินให้กับโรงเรียน ครูและโรงเรียนไม่เคยสอนให้เด็กเข้าใจลึกซึ้งถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านอันดลามาละเอียดย่อน จนคนรุ่นใหม่แทบจะลืมเลือนไปว่า เสียงระลือ ซอ ซึง¹ เป็นอย่างไร หรือ การพ้อนเล็บนั่งดงามเพียงใด ด้วยไม่มีเยาวชนสตรีคนใด หรือแม้แต่แม่บ้านคนใดที่เคยได้รับการฝึกในนาฏศิลป์ประจำท้องถิ่นเลย

นอกจากโรงเรียนและหลักสูตรจะเป็นเป้าหมายหลอมวัฒนธรรมแบบใหม่ให้นักเรียนแล้วการที่เด็กนักเรียนได้รับรู้วัฒนธรรมวัยรุ่นจากกลุ่มเพื่อนต่างชุมชน และชุมชนเดียวกันก็ทำให้เด็กไหลไปตามกระแสความทันสมัย จนบางครั้งไม่เชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนของครู ครูนิดยาเล่าว่า มีเด็กนักเรียนบางคนตอนเป็นเด็กเรียบร้อยน่ารัก พอโตเป็นสาวไปคบเพื่อนไม่ดีหนีพ่อแม่ไปเป็นสาวเสิร์ฟ ซึ่งหนีไม่พ้นการขายบริการทางเพศ ครูไปตักเตือนก็โดนว่า ทำให้ครูไม่อยากจะเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของนักเรียนบางคน แต่ก็ยังมีเด็กบางคนที่ครูประทับใจมาก นอกจากขยันเรียนหนังสือแล้ว กลับไปบ้านยังช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านในวันหยุดและช่วงปิดเทอม ช่วยพ่อแม่ทำสวนทำนา บางคนเมื่อจบ ป. 6 พ่อแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียนต่อก็ยังคงอยู่ช่วยพ่อแม่ทำนา เด็กเหล่านี้ครูรู้จักนิสัยดี ผู้วิจัยจะนำเรื่องของเธอมาเล่าในรายละเอียดต่อไป

¹ เครื่องดนตรีพื้นบ้านของทางภาคเหนือ

อิทธิพลใหม่จากสื่อมวลชน

หลังจากที่ไฟฟ้าได้เข้าสู่หมู่บ้านน้ำจิม ในปี พ.ศ.2527 แล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือ สื่อสารมวลชนชนิดใหม่ที่ทำให้ความเพลิดเพลินสนุกสนานแก่ชาวบ้าน นั่นคือ วิทยุ และโทรทัศน์ ชาวบ้านในทุกชุมชนต่างพากันซื้อหามาไว้ประจำบ้าน สำหรับชาวบ้านน้ำจิมการมีโทรทัศน์สียังคงมีในครัวเรือนที่มีฐานะร่ำรวย และสมาชิกในครัวเรือนยากจนได้อาศัยดูจากเพื่อนบ้านได้ สำหรับการฟังวิทยุ ชาวบ้านชอบฟังเพลงในจังหวะที่ถูกใจวัยรุ่นยุคใหม่ ตื่นเช้ามีดบ้านข้าง ๆ จะเปิดสเตอริโอเพลงจังหวะเร้าร้อนกระแทกกระทั้นดังลั่นไปทั่ว เพื่อให้เพื่อนบ้านได้ฟังด้วย แต่ที่จริงเป็นการแสดงให้เห็นเพื่อนบ้านทราบว่าเขามีเครื่องเสียงแบบนี้ที่น้อยคนในหมู่บ้านจะมีไม่ซ้ำ ไม่นานชายหนุ่มบ้านถัดไปก็พยายามไปหาเงินด้วยการทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ และซื้อเครื่องเสียงแบบนี้มาเปิดแข่งกันบ้าง เช่นเดียวกับฮ้ายพร¹ ที่ไปทำงานถึงสิงคโปร์ เมื่อกลับมาได้นำเอาโทรทัศน์สีมาเปิดให้เพื่อนบ้านชมกันเต็มบ้านจากการชักถามพ่อแม่ของเยาวสตรี และตัวเยาวสตรีเองเกี่ยวกับแหล่งข่าวสารที่มีในบ้านชอบรับจากแหล่งใด และชอบรายการอะไร

ปรากฏผลในตารางต่อไปนี้

¹ คำว่า “ฮ้าย” ใช้เรียกชาวบ้านที่เป็นชายหนุ่ม

ตารางที่ 4 การรับข่าวสารจากสื่อสารมวลชนของบิดา - มารดาเยาวชนสตรี

การรับข่าวสาร	บ้านน้ำจิม (ร้อยละ)	
แหล่งข่าวสารที่มีในบ้าน		
โทรทัศน์	53.57	(15)
วิทยุ	25.00	(7)
หนังสือพิมพ์	7.14	(2)
ไม่มี	14.29	(4)
รวม	100.00	(28)
ข่าวสารที่รับฟังบ่อยจากสื่อ-		
ข่าวบ้านเมืองและเศรษฐกิจ		
โทรทัศน์	71.43	(20)
วิทยุ	21.43	(6)
หนังสือพิมพ์	7.14	(2)
รวม	100.00	(28)
ข่าวการเกษตร		
โทรทัศน์	35.71	(10)
วิทยุ	57.14	(16)
หนังสือพิมพ์	7.14	(2)
รวม	100.00	(28)
ข่าวการพัฒนาชนบท		
โทรทัศน์	46.43	(13)
วิทยุ	46.43	(13)
หนังสือพิมพ์	7.14	(2)
รวม	100.00	(28)

ตารางที่ 5 การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของเยาวสตรี

การรับข่าวสาร	บ้านน้ำจิม (ร้อยละ)	
แหล่งข่าวสารที่มีในบ้าน		
โทรทัศน์	71.43	(20)
วิทยุ	17.86	(5)
หนังสือพิมพ์	11.71	(3)
รวม	100.00	(28)
แหล่งที่ชอบรับ		
โทรทัศน์	71.43	(20)
วิทยุ	25.00	(5)
หนังสือพิมพ์	4.57	(1)
รวม	100.00	(28)

กล่าวได้ว่า ทั้งพ่อ - แม่ ของเยาวสตรี และเยาวสตรีรับข่าวสารจากโทรทัศน์มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากแหล่งข่าวสารที่มีในบ้านก็เป็นโทรทัศน์ซึ่งครัวเรือนส่วนใหญ่พยายามซื้อหามาได้เป็นของตน และรายการที่เยาวสตรีส่วนใหญ่ชอบก็คือ รายการเพลง รองลงมาคือ ข่าว ภาพยนตร์และละคร

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนน้ำจิม

ร้านขว้างกระป๋องกับการแ้วสาวของป่าวยุคใหม่

ปรากฏการณ์สังคมที่เลียนแบบร้านยิงเป้าตามงานวัด คือ ร้านขว้างกระป๋องที่มีในบ้านน้ำจิม ร้านขว้างกระป๋อง คือ ร้านเกมส์การละเล่นที่ใช้ลูกบอลขว้างกระป๋องนมั่นเอง สำหรับเด็กสาวที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ถือว่าเป็นสาวแล้วและมีเวลาว่างมากเมื่อไม่ได้เรียนต่อ ในช่วงว่างงานคือฤดูร้อนเป็นเวลาที่เหมาะสม และช่วงที่เหมาะสมที่สุดสำหรับตั้งร้านก็คือใกล้เทศกาลปีใหม่ หรือสงกรานต์ที่ทุกคนจะต้องเที่ยวเตร่สนุกสนาน ดังนั้นเด็กสาวจำนวนหนึ่งที่ต้องการจะหารายได้เป็นของตัวเองเอาไว้ซื้อเสื้อผ้าของใช้ที่อยากได้ในช่วงเทศกาลปีใหม่ ก็จะนำเอาวิธีการของร้านขว้างกระป๋องมาใช้เพื่อหารายได้ เด็กสาว 2 คน หรือ 3 คน ที่เป็นเพื่อนรักกัน จะนำเอาเงินทุน (อาจขอยืมพ่อ-แม่) มารวมกันเพื่อซื้อของเข้าร้าน โดยมีการตกลงกันว่าจะใช้บ้านของใครเป็นที่ตั้งร้าน หรืออาจใช้ที่ว่างที่ใดที่หนึ่งที่ผู้ใหญ่อนุญาตให้ตั้งก็ได้ ทั้งนี้พ่อแม่ของหุ้นส่วน(เด็กสาวผู้ร่วมหุ้น) เห็นดีด้วยและพร้อมจะช่วยเหลือ การตั้งร้านขว้างกระป๋องก็จะเริ่มขึ้นโดยใช้เวลาในการก่อสร้างไม่นานนัก พ่ออาจจะไปหาไม้ไผ่หรือแผงไม้เก่า ๆ มาให้ปลูกสร้าง หลังคาคลุมด้วยผ้าฟางหรือผ้าพลาสติก มีโต๊ะเล็ก ๆ หนึ่งตัวตั้งเครื่องตีมน้ำอัดลม สุรา ขวดเล็ก บุหรี่ และของขบเคี้ยว มีเก้าอี้ 3-4 ตัว ไว้ให้ลูกค้านั่ง และในคืนนั้นเด็กสาวเจ้าของร้านก็เริ่มทำงานของเธอได้ เมื่อมีกระป๋องนมเก่า ๆ ตั้งซ้อนกันเป็นรูปสามเหลี่ยม กับลูกบอลลูกขนาดใหญ่กว่าลูกเทนนิส 3 ลูก ก่อนเวลา 2 ทุ่ม เด็กสาวจะแต่งตัวในเสื้อผ้าชุดสวยที่เธอมีอยู่ นั่งคอยอยู่หน้าร้านที่เปิดไฟสว่าง บางร้านอาจมีการป้าเป้า และสอยดาวด้วย เมื่อได้เวลาขายหนุ่มจากหมู่บ้านต่าง ๆ ก็จะเดินทางมาด้วยจักรยานยนต์มาเลือกแวะตามร้าน ที่มีอยู่ในหมู่บ้านนี้ 8 ร้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของชายหนุ่มและจำนวนเงินในกระเป๋ามาของเขาด้วย เมื่อ

ชายหนุ่มมาถึงร้าน ถ้ายังไม่มีใครอยู่ในร้านก็จะเข้าไปนั่งพูดคุยกับสาวเจ้าของร้านก่อน เมื่อพอใจก็เริ่มเกมส์การละเล่นด้วยการซื้อลูกบอล 3 ลูกในราคา 1 บาท ถ้าสามารถขวางประปองล้มลงทั้งหมดด้วยบอลลูกแรกเขาจะได้สุรา 1 แบน ถ้าล้มลงด้วยลูกที่สองจะได้น้ำอัดลม 1 ขวด ถ้าลูกที่สามจะได้บุหรื 1 มวน ถ้าไม่ล้มเลยก็ได้ฮอล์ 1 เม็ด ส่วนบอลที่ซื้อต่อไปก็ไม่มีสิทธิ์ในรางวัลใหญ่คือสุรา และน้ำอัดลมอีกแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่ชายหนุ่มก็ได้แต่ฮอล์ไปเท่านั้น ร้านขวางกระปองเป็นกิจการได้เงินดีที่สดุ¹ ความสนุกของเกมส์ขวางกระปองที่ชายหนุ่มฟังพอใจก็คือการได้พูดคุยกับสาวเจ้าของร้าน ได้เล่นเกมส์และได้แสดงให้ชายหนุ่มจากหมู่บ้านอื่นได้เห็นถึงความสามารถในการมีเงินใช้จ่าย การแสดงให้สาวได้เห็นถึงความเป็นผู้ชายที่มีอิสรภาพในการเที่ยวเตร่ชายหนุ่มจะเล่นเกมสนี้หลายร้านเท่าที่เขาพอใจ เพื่อรู้จักกับสาวเจ้าของร้านทุกคนจนกระทั่งร้านปิดประมาณ เวลา 2 ยาม หรือตีหนึ่ง เมื่อเขาชอบใครมากที่สุดก็จะไปที่ร้านนั้นบ่อย ๆ ดังนั้นด้วยเวลาไม่นาน เด็กสาวหุ่นส่วนก็มีเงินกำไรมาแบ่งกันพร้อมด้วยเงินทุนที่จะคืนพ่อแม่หรือญาติพี่น้องและการปิดลงของร้านขวางกระปองก่อนเทศกาลปีใหม่ที่ทุกคนจะต้องไปจับจ่ายซื้อของเตรียมไว้เพื่องานนี้ ซึ่งจะเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 10 เมษายน ไปสิ้นสุดการเฉลิมฉลองแบบชาวบ้านเอาในวันที่ 20 เมษายน เงินกำไรที่ได้จากกิจการนี้ เด็กสาวจะนำไปซื้อเสื้อผ้าเครื่องประดับที่อยากได้ เพื่อใช้แต่งเที่ยวเตร่ในช่วงเทศกาลปีใหม่นี้เอง ถือว่าเป็นเงินที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเองไม่ต้องรบกวนพ่อแม่

¹ ในอดีตเด็กสาวที่ต้องการรายได้พิเศษนิยมตั้งร้านขายส้มตำ หรือร้านน้ำแข็งไส ที่หน้าบ้านที่อยู่ริมถนน แต่ได้กำไรรน้อย

ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการ “แฉ้วสาว” ในช่วงเทศกาล นำมาซึ่งการรู้จักชอบพอของหนุ่มสาว ถ้าพึงพอใจกันจริง ๆ ก็จะมาติดต่อกันที่บ้าน ภายหลังได้ ถ้าชายหนุ่มที่มาจากต่างหมู่บ้านพึงพอใจในสาวบ้านนี้ พ่อแม่ญาติพี่น้องของสาวก็จะสืบดูถึงความประพฤติและฐานะของชายหนุ่มเพื่อประกอบการตัดสินใจของลูกสาว การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเกี่ยวพาราสีที่นำไปสู่การเลือกคู่ก็มีได้ทำให้ค่านิยมในการเลือกคู่เปลี่ยนแปลงไป เพราะชายในอุดมคติและหญิงในอุดมคติก็คือ คนดี ขยันทำมาหากิน เหมือนยุคสมัยก่อนนั่นเอง

รำวงและเทศที่บ้านน้ำจิม

ในช่วงใกล้เทศกาลสงกรานต์ หมู่บ้านต่าง ๆ จะคึกคักไปด้วยงานรื่นเริงที่ชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านจัดขึ้นโดยแจ้งวัตถุประสงค์ว่าเพื่อรวบรวมเงินรายได้มอบให้แก่วัดใช้ในการปฏิสังขรณ์ หรือสร้างพระอุโบสถ กุฏิ ฯลฯ หรืองานผ้าป่าสามัคคีที่มีดนตรี มวย รำวง หรือ เสด ความสนุกรื่นเริงเป็นผลพลอยได้ที่หนุ่มสาวพึงพอใจ งานแบบนี้จะทยอยจัดไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ไม่จัดในวันเดียวกันเพื่อเฉลี่ยให้ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงได้ไปเที่ยวโดยทั่วถึง และเพราะผู้ที่ดำเนินธุรกิจด้านบันเทิงนี้มีอยู่ไม่มากพอที่จะจัดหลายแห่งในเวลาเดียวกัน

รูปแบบของความบันเทิงที่เรียกว่า รำวง และเทศนั้น เป็นความบันเทิงสำหรับเยาวชนและเยาวชนสตรีมากกว่าคนในวัยอื่น ผู้ที่รับเหมาในธุรกิจนี้จะมีอุปกรณ์ทุกอย่างพร้อม และกำหนดราคาค่าเช่าต่อจำนวนวันที่ทางหมู่บ้านต้องการจัด เงินที่ได้จ่ายให้เจ้าของธุรกิจ ที่เหลือก็จะเป็นของกรรมการวัด หรือมอบให้วัด ความแตกต่างของรำวงและเทศนั้นอยู่ที่การใช้วงดนตรีและการใช้เทปบันทึกเสียงรวมทั้งเพลงที่ใช้ ให้ลูกค้ำรำหรือเต้น รำวงจะใช้วงดนตรีและ

นักร้องร้องเพลงสด ๆ ให้ลูกค้าที่มาซื้อบัตรและเลือกนางรำขึ้นไปรำ (เดินกันไปตามแบบดั้น) เพลง ส่วนใหญ่เป็นเพลงทั้งลูกทุ่งและสตริงที่มีจังหวะสนุกสนาน ส่วนเรคนั้นจะมีเวทีที่ประดับด้วย แสงสีพราวแพรว วับแวบแบบเดียวกับดิสโก้เธคในเมือง ใช้การเปิดเพลงจากเทปบันทึกเสียงโดย ดีเจ เพลงก็เป็นจังหวะเร้าใจ ชายหนุ่มซื้อบัตรราคา 5 บาท เลือกสาวขึ้นไปดั้นได้ 2 เพลง ในขณะที่รำวงซื้อบัตรราคา 1 บาท เดินไปเรื่อย ๆ และเมื่อเปิดไฟ 1 ครั้ง สาวคู่เดินก็จะฉีกบัตรทิ้ง 1 ครั้ง ทั้งนี้ทั้งรำวงและเรคก็เป็นรูปแบบใหม่ของความบันเทิงเริงรมณ์ที่ชนบททางไกลได้รับโดยตรงจากเมืองใหญ่โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการกลั่นกรองใด ๆ ทั้งสิ้น ความสนุกสนานที่กล่าวได้ว่า มันสะใจ เป็นที่ประทับใจคนหนุ่มสาว ที่ก่อเกิดค่านิยมไม่หวังเนื้อหอมตัวของหญิงสาว และการ เทียวเตร่กลางคืนของหญิงสาวใจแตกบางคน เพราะบนเวทีรำวงและเรคนั้น ก็พร้อมจะเปิดต้อนรับเยาวสตรีที่ซื้อบัตรขึ้นไปดั้นได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้มิเกิดขึ้นในบ้านน้ำจิมหลายปีแล้ว สำหรับรำวงในรูปแบบเก่าคือ รำด้วยกลองและเครื่องดนตรีไม้ที่ขึ้นนั้นมีมานาน 10-15 ปีแล้ว แต่การดั้นในเรคกลางแจ้งนั้นเพิ่งเริ่มเข้าสู่บ้านน้ำจิมเมื่อ 2-3 ปี มานี้เอง และในปีนี้อะไรก็ได้ถูกจัด ขึ้นกลางสนามโรงเรียนบ้านน้ำจิม 1 ครั้ง และจัดขึ้นอีก 1 ครั้งภายใต้ร่มโพธิ์ข้างวัดบ้านน้ำจิมนั่นเอง ในครั้งแรกจัดขึ้นที่โรงเรียนนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อหาเงินเข้าโรงเรียนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยนำเอาเด็กสาวในหมู่บ้านที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนที่มีรูปร่างหน้าตาดี มีความกล้าพอเป็นสาว คู่ดั้นของชายหนุ่มที่มาซื้อบัตร การทำเช่นนี้ทำให้โรงเรียนมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะใช้เพียง อุปกรณ์แสงสีเสียงและดีเจของผู้รับเหมาจัดเรคเท่านั้น เด็กสาวที่นำมาเป็นสาวคู่ดั้นจะต้องแต่ง กายเหมือนกันคือ นุ่งกระโปรงบานสั้นเหนือเข่า ใส่ถุงเท้ารองเท้าผ้าใบ เสื้อยืดคอกลม เด็ก สาวที่ไปศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษาจะปฏิเสธการกระทำเช่นนี้ โดยอ้างว่า ยังเป็นเด็ก เดียว เสียการเรียนและครูก็จะดูด้วย¹ คงมีแต่เด็กสาวที่ไม่กล้าปฏิเสธคำขอร้องของครู มีใจกล้า

¹ สัมภาษณ์นายนิคม จันทิมา อายุ 25 ปี นายนพ ใจเย็น อายุ 30 ปี และนางสาวจันทร์เป็ง จันทิมา อายุ 18 ปี วันที่ 20 มีนาคม 2538 ณ บ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา

และชอบสนุก จำนวน 15 คน นั่งคอยให้ชายหนุ่มซื้อบัตรขึ้นมาเลือกเป็นคู่คืน ซึ่งในการคืนก็ไม่มี การถูกเนื้อต้องตัวใด ๆ และไฟก็จะปิดมิด คงใช้ไฟหลากสีหมุนอยู่เหนือเวทีเท่านั้น ครั้งที่สองที่จัด ขึ้น โดยกลุ่มหนุ่มสาวบ้านน้ำจิมใช้เด็กสาวในหมู่บ้านในชุดแต่งกายชุดเดิม แต่เงินรายได้แบ่งให้วัด ส่วนหนึ่งและให้กลุ่มหนุ่มสาวเก็บไว้ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนหนึ่ง

ปรากฏการณ์ร้านชว้างกระป๋องและงานบันเทิงเรีงมย์ด้วยเรคกลางสนามโรงเรียน และข้างวัดเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงอิทธิพลของความบันเทิงเรีงมย์รูปแบบใหม่ที่เข้าสู่ชุมชนชนบทภาคเหนือ พร้อมกับกระแสความทันสมัยของอุดมการณ์บริโภคนิยม เป็นปรากฏการณ์ที่ ทำลายความคิดและสร้างความงุนงงให้แก่ชาวบ้านกลุ่มหัวเก่าอย่างมาก สำหรับร้านชว้าง กระป๋องนั้นพ่อแม่และคนเฒ่าคนแก่ต่างให้ความเห็นว่า “อีน้องอีนางมันไค้ได้เงินไปซื้อเตี๋ยซื้อ เลื่อใหม่ มันเยยะก่าหาเงินเองก้อดีละ” (เด็กผู้หญิงอยากได้เงินไปซื้อกางเกงซื้อเลื่อใหม่ ทำงานหาเงินเองก็ดี) การที่ป่าวหรือชายหนุ่มต่างหมู่บ้านพากันชิมอเตอรืไซค์ตระเวนจับสาวร้าน ชว้างกระป๋องก็เป็นการปรับเปลี่ยนการ “แอ้วสาว” แบบเก่ามาสู่แบบใหม่ที่ทันสมัยและทันสมัยวัยรุ่น ยุคใหม่ จากเดิมที่ป่าวจะเดินไปตามบ้านสาว ตอนเย็นสาว ๆ จะนั่งทำงานที่บริเวณบ้านไม่ว่า จะทอผ้าหรือแกะกระเทียมรอคอยให้ชายหนุ่มมาพูดคุย กลายมาเป็นสาวที่นั่งคอยอยู่ที่ร้านชว้าง กระป๋อง อย่างไรก็ตามก็ดี สาวหลายคนก็ไม่พอใจที่จะจัดตั้งร้านชว้างกระป๋อง เพราะอายุ ใจไม่ กล้าพอ ไม่รู้จะคุยอะไรกับลูกค้าที่มากันหลาย ๆ คน ดังนั้น สาวร้านชว้างกระป๋องหลาย คนที่รูปร่างหน้าตาดีและถูกป่าวชักชวนกันออกไปทำงานนอกชุมชน บางคนก็กลายเป็นสาวหา เงินในที่สุด กล่าวได้ว่า ร้านชว้างกระป๋องเป็นกิจกรรมชั่วคราวที่แม่ญิงในชุมชนจัดทำเพื่อหา เงินไว้ใช้ในชวงเทศกาลเท่านั้น อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกันเพื่อการ เลือคู่ต่อไป กิจกรรมนี้มีข้อดีแปรสำคัญของการนำแม่ญิงไปสู่การขายบริการทางเพศแต่อย่างไร เพราะขึ้นอยู่กับว่าแม่ญิงจะเลือกคบหรือพึงพอใจกับชายหนุ่มคนไหนมากกว่า ถ้าเป็นชายหนุ่มที่มี วัตถุประสงค์ซ่อนเร้นเพื่อนำสาวไปสู่การขายบริการทางเพศและเสียคนในที่สุด ส่วนการจัดเรค

ขึ้นในบริเวณโรงเรียนและวัดนั้นเป็นความเห็นชอบของครูและชาวบ้าน เพราะคิดว่าเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดใจวัยรุ่นจากชุมชนต่าง ๆ โดยรอบบ้านน้ำจิมให้มาเที่ยว เป็นกิจกรรมที่หาเงินได้ง่ายโดยไม่ต้องเหนื่อยแรงผู้ใหญ่ กิจกรรมเช่นนี้ทำให้เด็กวัยรุ่นจำนวนมากพากันหลงไหลในความสนุกสนาน โดยไม่สนใจว่าจะสิ้นเปลืองเงินทองสักเท่าไร นำไปสู่ค่านิยมสุรุ่ยสุร่ายซึ่งผู้ใหญ่หลายคนไม่ชอบ แต่เมื่อบ่นว่าวัยรุ่นบางคนก็บอกว่า เขาเป็นคนหาเงินมาได้เอง เขาก็อยากจะใช้เพื่อความสนุกสนานแก่ตนเองบ้าง ทั้งนี้เมื่อได้รับการสนับสนุนจากผู้จัดกิจกรรมที่เป็นครูและพ่อแม่ของเด็ก การไปเที่ยวดินหรือเป็นสาวเผลอเสียเองก็ไม่ใช่ว่าเรื่องเสียหายอะไร

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในกระบวนการขัดเกลาของเยาวชนสตรีบ้านน้ำจิม โดยครอบครัว เครือญาติผู้อาวุโส สังคมและวัด เรื่อยมาจนถึงโรงเรียนและสื่อมวลชนได้หล่อหลอมให้เยาวชนสตรีมีความเชื่อ ความคิดโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตแบบแม่ญิงล้านนาที่มีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไป ตามแต่ว่าในช่วงชีวิตของแต่ละคนจะรับเอาอิทธิพลของตัวแทนใดไว้มาก และสนิทแน่นเพียงใด ทั้งนี้จากกล่าวได้ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นในชุมชน คือ ระบบการศึกษาแบบใหม่และสื่อมวลชนที่นำข่าวสารยุคใหม่ เทคโนโลยีใหม่ส่งผลทำลายขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน อุดมการณ์วัตรนิยมและบริโภคนิยมได้ค่อย ๆ เคลื่อนตัวเข้าสู่ชุมชนที่ต้องตัดสินใจเลือกวิถีดำเนินชีวิตให้กับลูกหลานของตน ระบบการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง โดยสร้างพื้นฐานของความคิด ความเชื่อแบบใหม่ให้กับเด็ก จนลบลืมคุณค่าดั้งเดิมที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมา

5.2 การควบคุมทางสังคมและความคาดหวังของสังคม

สถาบันครอบครัวกับการควบคุมทางสังคม

สถาบันครอบครัวซึ่งทำหน้าที่ผลิตสมาชิกใหม่ ให้การอบรมเลี้ยงดู และภายใต้กระบวนการขัดเกลาครอบครัวได้ถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่สมาชิก ในขณะที่เดียวกันได้คอยควบคุมให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม และในบรรดาบรรทัดฐานมากมายที่มีอยู่นั้น ครอบครัวได้ยอมรับสืบทอดบรรทัดฐานทางเพศมาสู่ผู้หญิงในครอบครัวทุกคน เนื่องจากการมีเพศสัมพันธ์ทำให้เกิดบุตร จึงต้องมีบรรทัดฐานเกี่ยวกับเรื่องเพศเพื่อเป็นหลักประกันในการเลี้ยงดูขัดเกลาบุตร ในเรื่องนี้คูสิมานได้อ้างไว้ในนางงามตุ๊กกระจก (2531) ถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเพศซึ่งมีอิทธิพลกำหนดความสัมพันธ์ทางบทบาทระหว่างเพศชายและเพศหญิงให้แตกต่างกัน และจากการที่บรรทัดฐานในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงอยู่ภายใต้สถาบันครอบครัว ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่เสียหาย และจะได้รับการประณามจากสังคม ข้อห้ามสำคัญในเรื่องทางเพศของผู้หญิงได้รับการพิจารณาในรูปของกิจกรรมทางเพศ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัวทั้งสิ้น ข้อห้ามหลักที่ผู้หญิงไม่พึงปฏิบัติมีที่เกี่ยวกับเยาวสตรีคือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน การมีเพศสัมพันธ์นอกระบบแต่งงาน การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายมากกว่าหนึ่งคน บรรทัดฐานเกี่ยวกับเรื่องเพศจึงมิได้ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิง ทั้งนี้ถือว่าการมีเพศสัมพันธ์เป็นความที่จำเป็นที่ต้องมี และอนุญาตให้ผู้ชายในฐานะมีความต้องการทางธรรมชาติมากกว่า ความเชื่อที่สรุปรวมได้ว่า ผู้ชายเป็นมนุษย์เพศที่เหนือกว่าผู้หญิงเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์และบทบาทของเพศหญิงและชาย สังคมที่ยึดมั่นความเชื่อที่ว่า เรื่องเพศของผู้หญิงดำรงอยู่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้ชายดังกล่าวนั้น ย่อมประเมินพฤติกรรมทางเพศซึ่งค่อนข้างมีลักษณะเป็นข้อห้ามที่สำคัญ และการละเมิดการควบคุมทางสังคมนี้จะนำมาซึ่งการประณามและการต่อต้านอย่างรุนแรง

หากเราจะพิจารณาดูว่า ลักษณะครอบครัวโดยเฉพาะครอบครัวในชนบทที่ชายเป็นใหญ่ และใช้บรรทัดฐานทางเพศในการจัดสรรสิทธิและพันธะผูกพันกับผู้หญิงที่มีคุณค่าเพื่อดำรงรักษาระบบ และสถาบันครอบครัวไว้ได้ ผู้หญิงที่มีคุณค่าหรือผู้หญิงดี คือ ผู้หญิงที่ปฏิบัติตามตามบรรทัดฐานทางเพศ รักษาพรหมจรรย์จนถึงเวลาแต่งงาน อันจะทำให้คุณค่าของผู้หญิงสูงขึ้น บรรทัดฐานที่ให้แนวทางในการกำหนดบทบาทผู้หญิงจึงมีลักษณะเข้มงวด หญิงที่ดีจะต้องกระทำบทบาทของการเป็นแม่บ้านและเป็นภรรยาที่ดี ผู้หญิงถูกขัดเกลาให้รู้จักระมัดระวังควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบประเพณีมากกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะเรื่องพฤติกรรมทางเพศว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องน่าอาย ผู้หญิงต้องสำรวม รวมทั้งให้ความสำคัญอย่างมากต่อการรักษาความบริสุทธิ์ของหญิงสาวไว้ อันเป็นเครื่องวัดถึงคุณค่าของผู้หญิง จะเห็นได้ว่า แม้สังคมไทยจะพัฒนาและมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่อิทธิพลของบรรทัดฐานทางเพศที่ได้รับการถ่ายทอดมายังเหนียวแน่น ผู้หญิงไม่สามารถรอดพ้นจากอิทธิพลของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่เข้มข้มเอาบรรทัดฐานทางเพศนี้เข้าไปเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติ บรรทัดฐานดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันภายใต้สถาบันครอบครัว โดยที่บรรทัดฐานเกี่ยวกับความเป็นแม่ได้ให้บทบาทพื้นฐานของผู้หญิงเพื่อทำหน้าที่สืบทอดสังคมต่อไป บรรทัดฐานนี้จำกัดสิทธิ อิสระภาพทางเลือก และโอกาสของผู้หญิง ส่วนบรรทัดฐานเกี่ยวกับเรื่องเพศจะเป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงให้อยู่ภายใต้สถาบันครอบครัว

สำหรับเยาวชนสตรีในชุมชนน้ำจิมยอมตอกอยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางเพศเช่นเดียวกับผู้หญิงไทยโดยทั่วไป พ่อ-แม่ และผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนให้ลูกสาวตระหนักและยอมรับในสถานภาพของตนเองเมื่อเริ่มเป็นสาว ในช่วงที่ยังเป็นเด็กพ่อแม่ก็จะไม่เข้มงวดกวดขันในการประพฤติปฏิบัติและเที่ยวเตร่ จนเมื่อเป็นสาวมีบ่าวมาข้องแวะ บรรทัดฐานทางเพศที่ควบคุมเด็กสาวอยู่ก็จะแสดงบทบาทอย่างเต็มที่ โดยมีบทลงโทษที่เข้มงวดเพราะจารีตของชาวชนบทยังมีระดับของการบังคับควบคุมสูงกว่าของชาวเมือง ทั้งนี้ นอกจากการควบคุมของสถาบันครอบครัวที่ทำให้แม่หญิง

ล้านนาต้องยินยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางเพศแล้ว แม้หญิงทุกคนยังตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์
ความเชื่อเรื่อง ผีป๋วย่า อีกด้วย

ฝึกกับการควบคุมทางสังคม

ในเรื่องผีป๋วย่านี้มีผู้ศึกษาไว้กล่าวว่า ผีป๋วย่า คือ ความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้
หญิงมีหน้าที่เหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของ
บรรพบุรุษ แสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติผู้อาวุโสว่าเป็นอำนาจทั้งหมดที่ถูกต้องชอบ
ธรรม (Turton, 1992 : 218)

จากความหมายข้างต้น มีงานวิจัยหลายชิ้นที่อธิบายบทบาทหน้าที่ของผีป๋วย่าไว้
พอรวบรวมได้ดังนี้ (นิวัตร สุวรรณพัฒนา, 2540 : 8-13)

1. ความเชื่อเรื่องผีป๋วย่า เป็นกลไกในการควบคุมแรงงานหรือที่ดินของครอบครัว เป็นความคิดของ
นักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่มองว่าผีป๋วย่าเป็นภาพสะท้อนของกลไกในการควบคุมที่ดินของครอบครัว
เพื่อป้องกันไม่ให้ที่ดินของครอบครัวกระจัดกระจายหรือตกไปในมือของผู้อื่น จึงสร้างกลไกการควบ
คุมผ่านแบบแผนการสืบทอดที่ดินให้แก่ลูกสาว โดยการอนุญาตให้หรือไม่ให้ลูกสาวบางคน
แต่งงาน อีกทั้งไม่อนุญาตให้ลูกสาวแต่งงานกับผู้ชายบางคนที่ยากจน นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่ง
(Turton และ Mougne 1972 และ 1981) มองว่า ผีป๋วย่าเป็นการสร้างกลไกในการควบคุมแรงงาน
ผ่านทาง การแต่งงานของลูกสาว เพราะมีกฎที่เข้มงวดคอยควบคุมพฤติกรรมทางเพศก่อนแต่งงาน
เพื่อรับประกันความมั่นใจว่า ลูกสาวจะหาแรงงานให้แก่ครอบครัวได้ นอกจากนี้ยังมองว่า
ภายใต้ได้กลไกของผีป๋วย่าในเรื่องการแต่งงาน พ่อแม่จะมั่นใจได้ว่าได้ใช้ลูกสาวเพื่อสร้างฐานะใหม่
ทางสังคมและขยายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของครอบครัว ขณะที่ นิวัตร (2540) มองว่า การ

แต่งงานของลูกสาวที่เอาลูกเขยเข้ามาเป็นแรงงานในบ้านนั้น เท่ากับเป็นการนำเอาแรงงานชายเข้ามาช่วยภาระงานและเสริมอำนาจให้พ่อตา สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการจัดวางกลไกเพื่อการจัดการแรงงานหญิงชายที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการแบ่งงานกันทำตามเพศและอายุ

2. ความเชื่อเรื่องผีบุญผีบาปที่ในการควบคุมเรื่องทางเพศของผู้หญิงหรือของผู้ชาย ทั้ง Turton และ Mougne เสนอว่า การมีกฎระเบียบในการควบคุมเรื่องทางเพศของลูกสาว ที่อยู่ในวัยแต่งงานและมีบทลงโทษอย่างเข้มงวด รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมเพื่อการแต่งงาน ภายใต้กลไกทางอุดมการณ์เรื่องผีบุญผีบาป เป็นไปเพื่อรับประกันว่า การแต่งงานของลูกสาวจะสามารถนำมาซึ่งแรงงานที่ดี ขยันขันแข็ง หรือชื่อเสียงและความมั่นคงของครอบครัว แต่ Hale แย้งว่า ผีบุญผีบาปเป็นกลไกที่เน้นไปที่เรื่อง การควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้ชาย เพราะผู้ชายต้องรับผิดชอบเป็นผู้ชดใช้จ่ายค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมในการขอขมาผี แสดงว่าผีบรรพบุรุษให้วิธีการควบคุมเรื่องทางเพศของผู้ชาย ขณะที่นักวัดมีความเห็นว่า กลไกของผีบุญผีบาปเป็นไปเพื่อการจัดสิทธิในการดูแลในเรื่องการเจริญพันธุ์ของผู้หญิง ดูได้จากคำตอบแทนที่ให้แก่ครอบครัวฝ่ายหญิงในการแต่งงาน ถือเป็นวิธีที่ผู้ชายใช้ซื้อสิทธิ์ที่จะมีส่วนในภาวะการเจริญพันธุ์ของผู้หญิง อันเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญต่อการผลิตซ้ำทางแรงงาน เพื่อการเสริมสร้างฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ดังนั้นจำเป็นต้องมีการสร้างกลไกในการควบคุมเรื่องทางเพศและภาวะเจริญพันธุ์ของผู้หญิง ผ่านทางความเชื่อในเรื่องผีบุญผีบาป

3. ความเชื่อเรื่องผีบุญผีบาป กับบทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน เป็นการกล่าวถึงบทบาททางเพศระหว่างหญิงชายที่สัมพันธ์กับความมีอาวุโสในการจัดการเรื่องการแต่งงานที่ถือเป็นกลไกสำคัญควบคู่ไปกับกลไกในการจัดการเรื่องทางเพศ อันถือเป็นหัวใจสำคัญของกลไกทางอุดมการณ์นี้ Potter (2526) และ Chayan (1984) ได้อ้างอิง บทบาทของพ่อแม่และญาติทาง

ฝ่ายหญิงที่มักจะคอยตรวจสอบถึงฐานะทางครอบครัวของชายหนุ่มที่แวะมาหาลูกสาวด้วยความระมัดระวัง ในช่วงของการเกี่ยวพาราสิต้าพ่อแม่เพียงพอใจก็มักจะไม่ขัดขวาง แต่ถ้าไม่ชอบจะบอกลูกสาวให้เลิกติดต่อ หากลูกสาวและชายหนุ่มไม่เชื่อฟัง ก็จะใช้วิธีการเรียกรังค้ำใส่ผีแพง ๆ ทำให้ฝ่ายชายไม่สามารถหามาจ่ายได้ แสดงให้เห็นว่า พ่อแม่ได้นำเอากลไกของผีญ่ามาใช้เป็นวิธีการในการคัดเลือกลูกเขยตามความต้องการของตน โดยใช้เรื่องทางเพศและร่างกายของลูกสาวเป็นเหมือนทรัพยากรที่มีค่าในการแลกเปลี่ยน

4. ความเชื่อเรื่องผีญ่า กับบทบาทหญิงชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจบนความมีอาวุโสและเพศ จากงานของ Potter J. M. (2526) และ Potter S. H. (1977) กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในระบบครอบครัว เครือญาติทางภาคเหนือบนความเชื่อเรื่องผีญ่านี้ว่า กำหนดอยู่บนลักษณะปฏิบัติตามวิธีของการสืบเชื้อสายทางฝ่ายหญิงที่สำคัญสามประการคือ 1. อำนาจที่เป็นทางการจะเป็นของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง โดยที่การสืบทอดอำนาจอย่างเป็นทางการในครอบครัวเป็นการสืบทอดจากการแต่งงาน และอำนาจในครอบครัวจะผ่านจากพ่อตาไปสู่ลูกเขย 2. การนับถือเรื่องความมีอาวุโส นับว่ามีความสำคัญมาก 3. การสืบทอดความสัมพันธ์ทางสายตระกูลส่งผ่านทางผู้หญิงในครอบครัวที่มีสายเลือดเดียวกัน จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

สำหรับชุมชนบ้านน้ำจิมนั้น ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณ ความเชื่อนี้สืบทอดต่อมานานจนปัจจุบัน ผีที่ชาวบ้านเชื่อก่อนนี้มีอยู่หลายระดับ คือ

1. ผีเจ้า เป็นผีระดับเจ้านายที่คอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน เช่น เจ้าช่อมือเหล็ก เจ้าร้อยขอ เป็นต้น ขณะที่บ้านน้ำจิมมีการเลี้ยงผีญ่าอยู่นั้น เจ้าร้อยขอได้มาเข้าทรงม้าชี่¹ ที่มาจากต่างหมู่บ้าน

¹ ม้าชี่ คือ คนทรง

บ้าน บอกว่าติดตามผีปู่ย่ามาขณะที่เจ้าร้อยขอเข้าทรงนั้น ผีปู่ย่าซึ่งเข้าทรงอยู่ก่อนจะลุกขึ้นต้อนรับ กราบไหว้และเชิญเจ้าร้อยขอขึ้นนั่งในที่สูงกว่าตน แสดงให้เห็นฐานะที่แตกต่างกันของผีเจ้าร้อยขอจะมาร่วมการพิจารณาโทษลูกหลานที่ประพฤติน่าไม่ดี รวมทั้งมารักษาโรคภัยไข้เจ็บของลูกหลาน ชาวบ้านจะเอาน้ำใส่ขวดให้เจ้าร้อยขอเสกเป่าเพื่อนำมาดื่ม เชื่อกันว่าจะหายจากโรคหรือไม่ก็จะเป่าหัวลูกหลานให้แข็งแรง

2. ผีระดับตำบล เป็นผีที่คอยปกป้องคุ้มครองในตำบล ถ้าจะเลี้ยงผีทุกบ้านก็จะนำเอาไก่มาบ้านละ 1 ตัวเพื่อร่วมกันเลี้ยงผี บางที่เรียกผีประจำเมือง

3. ผีเจ้าบ้าน หรือ เลี้ยงบ้าน เป็นผีระดับหมู่บ้านที่คอยดูแลควบคุมชาวบ้านในหมู่บ้าน ปกป้องรักษาลูกหลาน จะมีหอผีตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้าน หรือมุมใดมุมหนึ่งของหมู่บ้าน เมื่อในหมู่บ้านจะทำพิธีอะไรก็ต้องบอกเจ้าบ้านหรือถ้ามีคนต่างถิ่นจะเข้ามาพักอาศัยในหมู่บ้าน ก็ต้องบอกเจ้าบ้าน ผีเจ้าบ้านจะคอยดูแลชาวบ้านให้มีความสุขสบาย มีความสำเร็จในการทำงาน ถ้าใครทำไม่ดี ก็จะถูกผีลงโทษให้ได้รับอันตราย

4. ผีเสื่อวัด จะมีหอผีอยู่ในวัด เรียกว่า หอผีเจ้าวัด มีหน้าที่ดูแลคุ้มครองชาวบ้านเช่นกัน เวลามีประเพณีทางศาสนาที่ชาวบ้านมาทำบุญที่วัดก็จะมาไหว้ที่หอนี้ทุกครั้ง

5. ผีรักษานา หรือ ผีข้าวแขก เป็นผีที่คอยรักษาผลประโยชน์อันเกิดจากที่นา การปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารจะได้ผลอุดมสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อทำพิธีเลี้ยงผีข้าวแขกเสียก่อน

6. ฝัฝาย เป็นฝัฝที่ดูแลรักษาน้ำ และรักษาคนที่ทำงานในเมืองฝายให้อยู่ดีกินดีไม่ให้เจ็บไข้ จะมีการเลี้ยงฝัฝายทุกปีหลังจากการซ่อมแซมฝายแล้ว นั่นคือ เมื่อชาวบ้านทุกคนที่ใช้น้ำในเมืองฝายไปหาไม้มาช่วยกันซ่อมแซมฝายแล้ว จะทำพิธีเลี้ยงฝัฝายเพื่อให้ฝัฝดูแลรักษาฝาย เชื่อกันว่าถ้าไม่เลี้ยงฝัฝ ไม้ที่มาซ่อมทำฝายจะหักลายน้ไปหมด ฝายก็จะชำรุดใช้การไม่ได้ ปัจจุบันฝายในบ้านหนองน้ำจิมเป็นฝายคอนกรีต 1 ฝาย ฝายไม้ 1 ฝาย

7. ฝัฝเครือญาติ หรือ ฝัฝบรรพบุรุษ เรียกกันว่า ฝัฝปู่ย่า เป็นฝัฝของสายเครือญาติ ซึ่งทุกคนที่เป็นญาติกันจะต้องเคารพนับถือ บางสายตระกูลมีถึง 300-400 ครอบครัวที่นับถือฝัฝเดียวกัน เนื่องจากฝัฝปู่ย่ามีความสำคัญต่อความประพฤติของเยาวสตรีในชุมชน จึงขอกกล่าวไว้ในรายละเอียดดังนี้

ฝัฝปู่ย่านั้นชาวบ้านถือกันว่าเป็นฝัฝหรือวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นฝัฝประจำครอบครัวหรือสายตระกูล โดยการนับเครือญาติทางฝายหญิงเป็นการสืบทอดญาติทางฝายแม่ หรือ มาตุพงศ์ ฝัฝปู่ย่าจะคอยปกป้องรักษาสมาชิกในมาตุพงศ์เมื่อผู้ที่อยู่ในความคุ้มครองนับถือ กราบไหว้เช่นสรวงบูชาอย่างดีสม่ำเสมอ รวมตลอดทั้งมีการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณี ถ้าทำเช่นนั้นฝัฝปู่ย่าจะบันดาลให้เกิดความสุขสบาย วิญญาณจะให้ความคุ้มครองสมาชิกในมาตุพงศ์จากความล้มเหลวในชีวิต ปีศาจชั่วร้าย โรคภัยไข้เจ็บ และความตาย (ที่เกิดจากผีชั่วร้าย) และวิญญาณนี้ยังสามารถที่จะทำให้สมาชิกในมาตุพงศ์เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเดือดร้อนต่าง ๆ ได้เหมือนกันหากสมาชิกประพฤติไม่ดีงามและไม่บูชา ดังนั้นหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในบ้าน ชาวบ้านจะไปดูหมอเมื่อ¹ เมื่อหมอบอกว่ามี “ผิดฝัฝ” อาจจะเป็นลูกหลานคนใดคนหนึ่งที่ทำผิดก็ต้องทำพิธีเลี้ยงฝัฝเพื่อขอขมาลาโทษ

¹ หมอเมื่อ หมายถึงความถึง หมอพื้นบ้านผู้ทำหน้าที่ทำนายเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้านตามวิธีพื้นบ้าน

โดยปกติการเลี้ยงผีปู่ย่าจะกระทำทุกปี โดยสมาชิกในมาตุพงศ์ ในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า จะมีผู้ดำเนินการหรือผู้ควบคุมพิธี เรียกว่า “เก้าผี” เป็นผู้หญิงที่มีอาวุโสสูงสุดของมาตุพงศ์เป็นผู้ทำพิธีติดต่อกับผีปู่ย่า ก่อนวันทำพิธีเก้าผีต้องไปบอกกล่าวถึงวันทำพิธีกับเครือญาติ ทุกคนที่นับถือผีเดียวกัน เพื่อนำเงินสิ่งของที่จะใช้ในพิธีมารวมกัน ในวันพิธีทุกคนจะมาช่วยย้งบ้านเก้าซึ่งเป็นบ้านที่สังคีตย์ของวิญญาณผีปู่ย่าเก้าผีจะทำพิธีอัญเชิญผีปู่ย่าเพื่อมาคุ้มครองสมาชิกทุกคน เชิญวิญญาณมารับของเซ่นไหว้ และบอกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกของมาตุพงศ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างปี เมื่อวิญญาณของผีปู่ย่าเข้าสิงในร่าง “ม้าสี” ที่ได้ถูกหมายหัวไว้แล้ว¹ ก็เริ่มการพูดคุยซักถามเรื่องราวของลูกหลาน การพิจารณาโทษผู้กระทำผิดและจบลงด้วยการพ้อนผี ซึ่งลูกหลานสามารถจะเข้าร่วมพ้อนกับผีปู่ย่าได้ บางครั้งมีการรำดาบที่สนุกสนานและหวาดเสียว เมื่อเสร็จพิธีผีปู่ย่าจากไปแล้ว ก็นำอาหารของผีปู่ย่ามาเลี้ยงกันในกลุ่มผู้มาร่วมงาน

นอกจากการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีแล้ว ยังมีเลี้ยงตามเหตุการณ์พิเศษ เช่น

- กรณีคนในครอบครัวเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ
- กรณีผัดผี²
- กรณีมีการแต่งงาน หรือ เลิกร้าง หรือ คนที่เลิกร้างกันไปจะกลับมาคืนดีอยู่กัน

ใหม่

- กรณีหญิงสาวสมาชิกมาตุพงศ์ จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ก่อนไปต้องบอกผีปู่ย่าให้ช่วยคุ้มครอง เมื่อกลับมาบ้านต้องทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอขมา

¹ สัมภาษณ์ แม่เขียว ชัยมณี ณ วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2538 ที่บ้านน้ำจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา

² การผัดผี หมายถึง กรณีที่หญิงสาวปล่อยให้ชายหนุ่มถูกเนื้อต้องตัว หรือการเอาหญิงชายเข้ามานอนในบ้านโดยไม่ได้แต่งงานตามประเพณี หรือมีการดับไฟเวลาคุยกันตอนกลางคืน ถ้ากระทำจะผัดผี ต้องทำพิธีเลี้ยงผีโดยฝ่ายหญิงเป็นผู้ทำพิธี ชายเป็นคนออกเงินค่าเสียผีและเลี้ยงผี

การนับถือผีปู่ย่า ถือเป็นกฎเกณฑ์ของชุมชนและสายตระกูลที่บุคคลจะต้องปฏิบัติตามถือว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบการควบคุมทางสังคมต่อหญิงสาวในตระกูล โดยมีผีคอยควบคุมความประพฤติของผู้หญิงให้ปฏิบัติให้ถูกต้องแม้จะไม่มีผู้ใหญ่คอยดูแล ถ้าประพฤติตัวไม่เหมาะสมถึงพ่อแม่ไม่รู้ ผีก็ยังมีและจะบันดาลให้คนในครอบครัวรู้โดยมาพบปะกันในพิธีเลี้ยงผี มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน ได้รู้ว่าลูกหลานคนไหนทำอะไรที่ไหนบ้าง เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น นอกจากนี้ด้วยระบบความสัมพันธ์เช่นนี้เกี่ยวพันกันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยเฉพาะในกระบวนการแก้ปัญหา ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านต่อระบบเครือญาตินี้จะแสดงออกมาในรูปของการให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ปฏิบัติตามญาติผู้ใหญ่ เมื่อมีปัญหาในครอบครัวก็จะเชิญคนเฒ่าคนแก่มารับฟังปัญหา เพื่อขอคำแนะนำและนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจ

นอกจากนี้หากมีครอบครัวใดที่ต้องย้ายครัวเรือนไปอยู่ยังหมู่บ้านที่ห่างไกลมากจนไม่อาจมาร่วมงานเลี้ยงผีได้ ก็สามารถจะเชิญผีปู่ย่าจากบ้านเก่าผีไปอยู่ที่ใหม่ได้ เรียก “แยกผี” ตัวอย่างของแม่นวลซึ่งเป็นคนที่มาจากบ้านป่อสร้าง สันกำแพง ได้เชิญผีปู่ยามาอยู่ที่นี้ (บ้านน้ำจิม) และจะเลี้ยงผีเพียง

2 ครอบครัว คือ ครอบครัวของน้องสาวมาร่วมด้วย การเลี้ยงจะเลี้ยงตอนสงกรานต์ ทำพิธีบอกผีปู่ย่าว่า “ขอให้หมั่นมาเยือน มาผอมมากอย ลูกหลานอยู่ไกล ไปบะถึง ขอเลี้ยงที่นี่ ขอดูแลให้ลูก

1 สัมภาษณ์ แม่นวล ดวงอภัย อายุ 65 ปี ณ วันที่ 8 มีนาคม 2538 ที่บ้านเลขที่ 11 บ้านน้ำจิม อำเภอบาง จังหวัดพะเยา

หลานอยู่ดีมีสุข” (ขอให้มาเยี่ยมบ่อย ๆ มาดูแลลูกหลาน, อยู่ไกล ไปไม่ถึง ขอเลี้ยงที่นี่ ขอดูแลลูกหลานมีความสุขสบาย) แม่นวลเล่าว่า ฝันย่าจะไม่ทำคนทำผิดผีที่เป็นคนอื่น แต่จะทำกับคนในครอบครัวอาจเป็นพ่อแม่ หรือ พี่น้อง เพราะไม่ดูแลลูกของตน แต่จะไม่ทำอันตรายถึงชีวิต เมื่อทำพิธีเลี้ยงผีแล้วก็จะหายป่วย แต่สมัยนี้คนไม่ค่อยเชื่อเรื่องฝันย่ากันเท่าไร เรียกว่า “ผีจับบะเป้ คนทำผิดผีมันนั๊ก” (ผีดูแลไม่ไหว คนทำผิดผีมีมาก)

ในเรื่องของผีกับการควบคุมทางสังคมนั้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า ผีแต่ละระดับจะมีคำว่าผิดผีอยู่ การผิดผีนั้นเป็นกฎระเบียบ เป็นตัวควบคุมตัวกำหนดความสัมพันธ์ของคนกับคน ช่วยให้สามารถดำรงความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนไว้ให้ราบรื่นสงบสุข ส่วนผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีฝาย จะเป็นกฎระเบียบที่ทำให้เกิดความสมดุลย์และรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่คู่กับคน กฎระเบียบที่เกิดจากผี จะก่อเกิดเอกภาพ ความสามัคคี การพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งจำเป็นยิ่งในการครองชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะความเชื่อในฝันย่า มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว รวมทั้งการอบรมขัดเกลาเยาวชนสตรีในครัวเรือน การไหว้ฝันย่าเป็นการสร้างพลังทางจิต ทำให้ชีวิตในสายตระกูลเชื่อมโยงและเชื่อถือกัน

ฝันย่าจึงมิใช่มาตรการควบคุมทางสังคมเช่นเดียวกับกฎหมายที่จ้องคอยลงโทษผู้กระทำความผิดฝันย่ามิได้คอยจับผิดลูกหลาน แต่เชื่อมโยงความรัก ความห่วงใยของพ่อแม่ ฝันย่า ตายายที่มีต่อลูกหลาน ไม่อยากให้ลูกหลานทำผิดไปจากคำอบรมสั่งสอน แม้ทำผิดก็พร้อมจะให้อภัยเพียงการขอขมา เมื่อลูกหลานจะไปไหนห่างไกล ไปทำดีหรือทำชั่ว กลับมาก็จะมีพิธีสู่ขวัญ เช่น ไหว้ฝันย่าเพื่อบอกกล่าว ในทำนองที่ว่าลูกจะดีหรือเลว พ่อแม่ก็พร้อมจะอภัย สิ่งสำคัญคือขอให้ผีคุ้มครองปกป้องจากอันตราย ตัวอย่างเช่น เวลาที่ฝันย่ามาเข้าทรง “ม้าขี่” จะเรียกลูกหลานบางคนที่ทำผิดไม่เชื่อฟังคำของผู้ใหญ่มาพิจารณาโทษ โดยจะถามกันไปมาว่า “จะเอาสั้นหรือเอายาว”¹

¹ เอาสั้น หมายถึงความถึง ทำให้เจ็บป่วย

เอายาว หมายถึงความถึง ทำให้ตาย

ผีจะคุ้ยปรึษาหาหรือเมื่อลูกหลานขอก็มักจะบอกว่า เอาสั้นก็แล้วกัน

5.3 ศักดิ์ศรีแม่หญิงล้านนาอันเกิดจากครอบครัวและชุมชน

ถ้าหากจะให้แม่หญิงบ้านน้ำจิมเป็นตัวแทนของผู้หญิงเหนือที่มักถูกประนามหรือดูหมิ่นดูแคลนจากสังคมภายนอกว่า “แม่หญิงขายตัว” การดำรงอยู่ของแม่หญิงบ้านน้ำจิมในวันนี้ที่จำนวน “แม่หญิงไปขายตัว” ลดลงทุกปี จนในที่สุดไม่มีเด็กสาวรุ่นใหม่ออกไปประกอบอาชีพนี้ในปี พ.ศ.2538 นั้น¹ จะพอยืนยันถึงศักดิ์ศรีของผู้หญิงไทยที่ยังไม่ถูกทำลายไปโดยเด็กสาวจากภาคเหนือจำนวนหนึ่งได้หรือไม่

ถ้าพิจารณาคำว่า ศักดิ์ศรี ในแง่มุมของการที่มนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ระหว่างตนเองกับวัตถุบางอย่าง เกิดเป็น “อาณาเขตของศักดิ์ศรี” (honor sphere) ขึ้น มีหลายสิ่งทีมนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ วัตถุมีค่า จะเห็นได้ว่า

¹ ข้อมูลจากการสำรวจทุกครัวเรือนในชุมชน การพูดคุยกับผู้นำชุมชนผู้ให้ข่าวและชาวบ้านจำนวนมากยืนยันข้อมูลที่ว่าในปีนี้ (2538) ไม่มีเด็กสาวที่จบการศึกษาภาคบังคับออกไปสู่ธุรกิจบริการทางเพศเลย ชาวบ้านมักจะแสรังเป็นไม่สนใจในเรื่องนี้เมื่ออยู่ต่อหน้าครอบครัวของเด็กสาวที่ไปขายบริการทางเพศ แต่ลับหลังจะมีการซุบซิบนินทาและอดไม่ได้ที่จะบอกกล่าวกับคนอื่น (รวมทั้งผู้วิจัยและผู้ช่วยฯ) ซึ่งเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเพียงชั่วครั้งชั่วคราวว่า บ้านนั้นมีลูกสาวไป บ้านนี้มีลูกสาวไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้วิจัยและผู้ช่วยฯ ได้พักอาศัยอยู่ในชุมชนจนเป็นที่คุ้นเคยและไว้วางใจของชาวบ้าน และเพราะการปกปิดเรื่องราวที่น่าสนใจเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เมื่อมีคนจากภายนอกชุมชนเข้ามาชั่วคราว และซักถามชาวบ้านจึงอยากบอกเพื่อระบายความอัดอั้นใจ

สำหรับชุมชนชนบทภาคเหนือถือว่า สิ่งปลูกสร้างและพระพุทธรูปที่อยู่ในวัดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ครั้นเรือนจะต้องรวมแรงรวมกำลังศรัทธาสร้างให้สง่ามั่นคงเพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและกิจกรรม ทั้งทางศาสนาและของชุมชน โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป ฯลฯ จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งศักดิ์ศรีของชุมชนชาวพุทธ สำหรับบ้านน้ำจิมในอดีตมีพระวิหารขนาดเล็กที่ก่อสร้างอย่างเรียบง่าย หลังคาทำด้วยไม้แป้น ซึ่งต่อมาขนาดของพระวิหารไม่เพียงพอที่จะบรรจุชาวบ้านและความเก่าแก่ของพระวิหารทำให้ดูไม่สวยงามสง่าเพียงพอสำหรับยอดคนต่างถิ่น จึงถูกทุบทำลายและก่อสร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2533 โดยเงินจากการทอดผ้าป่าของชาวบ้านในหมู่บ้านร่วมกับผ้าป่าจากชาวบ้านที่ไปทำงานต่างถิ่นและนำพาเพื่อนมาร่วมทำบุญ มีการจัดงานทอดกฐินและผ้าป่าของคณะศรัทธาต่าง ๆ หลายครั้งหลายหนจนกระทั่งได้พระวิหารใหม่ที่ใหญ่พอสวยงาม อีกทั้งพระพุทธรูปองค์ใหม่ 2 องค์ การทำบุญแก่พระพุทธศาสนาคือวัดและพระของชุมชนนั้น ชาวบ้านทุกครัวเรือนถือว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะยังอยู่ในชุมชนหรือออกไปทำงานนอกชุมชน เพราะวัดเป็นหน้าเป็นตาของชุมชน วัดบ้านน้ำจิมจะตั้งอยู่ริมถนนอันเป็นทางที่ชาวบ้านจากชุมชนอื่น ๆ จะผ่านไปมา หน้าวัดหันออกสู่ถนน ทั้งนี้ ในความเป็นจริงแล้วชาวบ้านน้ำจิมไม่ใช่คนที่มั่งคั่งร่ำรวย ครั้นเรือนส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางและยากจน แต่ละครั้นเรือนไม่มีที่ดินมากนัก ในอดีตมีการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ และด้วยการอาศัยพึ่งพากันภายในกลุ่มเครือญาติทำให้ชุมชนดำรงอยู่และสืบต่อมาด้วยความพอเพียงในทรัพยากร จนกระทั่งสังคมเกษตรกรไทยได้ยอมรับระบบเกษตรเพื่อการค้าเข้ามาใช้ ชุมชนบ้านน้ำจิมจึงพบว่า การมีที่ดินขนาดใหญ่เป็นความจำเป็นต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน แต่ชาวบ้านน้ำจิมก็ไม่อาจจะขยายผืนนาของตนออกไปได้อีกแล้ว ดังนั้นด้วยฐานะที่ไม่ร่ำรวยชาวบ้านไม่อาจจะสร้างถาวรวัตถุไว้เพื่อเป็นหน้าตาหรือศักดิ์ศรีของชุมชนได้ดีเท่าที่ควร เพราะการมีโบสถ์วิหารและองค์พระประธานที่สวยงามใหญ่โตเป็นที่ชื่นหน้าตาชาวบ้านนั้นเป็นแนวคิดมาจากชุมชนพุทธในเมืองหลวงที่แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนไม่นานมานี้เอง

วิหารเก่าแก่ของวัดบ้านน้ำจิมจึงถูกทุบทำลายลงและชาวบ้านก็ประชุมกันทุกเมื่อ เชื้อวัน เพื่อหาทางสร้างวิหารใหม่ให้เหมือนวัดใหญ่ที่อยู่ในอำเภอ เพราะท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านน้ำจิมซึ่งบวชมานานแล้วได้รับตำแหน่งเป็นถึงเจ้าคณะตำบล เงินที่นำมาใช้ในการก่อสร้างวิหารใหม่นั้น ชาวบ้านจะพยายามรวบรวมเงินกันครัวเรือนละเล็กละน้อย ทุกครั้งที่ม้งานประเพณีทางศาสนาพร้อมกับเงินที่คณะผ้าป่าและภิกษุให้นำมาทอดที่วัด จนในที่สุดก็ได้พระวิหารหลังใหม่และพระพุทธรูปปูนปั้น 1 องค์ พระพุทธรูปทองเหลือง 1 องค์ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกสบายใจและภาคภูมิใจในความอดทนของกลุ่มชาวบ้านที่พยายามเจียดเงินที่ตนเองมีอยู่เล็กน้อยนำมาให้วัด แม้ว่าชาวบ้านบางครั้งเรือนไม่มีเงินก็ได้นำเอาผลผลิตจากไร่นาของตนเองมามอบให้วัดรวบรวมไปขายได้เงินมาสร้างพระวิหาร การร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านเพื่อศักดิ์ศรีของชุมชนเช่นนี้จึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการที่แม่หญิงชายตัวจะนำเงินที่ได้มาจากการทำงานของเธอรวมในกองทุนด้วย ไม่ว่าจะเป็นการนำกองผ้าป่าจากกรุงเทพฯ หรือพยายามทอดที่วัดหรือฝากเงินให้พ่อแม่นำมาถวายเจ้าอาวาส “ตุ้ลุงบะว่าอะหยัง ไผ่ไปอยู่ดีไต่มีเงินมีตองก็เอามาฮอมจ้วยกัน วัดเฮาจะได้เป็นหน้าเป็นตา ซิ่นอ๊กซิ่นใจ” (หลวงพ่เจ้าอาวาสไม่ว่าอะไร ใครไปอยู่ที่ไหน มีเงินมีทองก็เอามาช่วยกัน วัดเราจะเป็นหน้าเป็นตา ซิ่นนอกซิ่นใจ) ช้วยคำ ผู้อาวุโสของชุมชนเล่าให้ฟัง ดังนั้นวัดอันประกอบด้วยวิหารอันสวยงามมีพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวบ้านจึงเป็นวัดที่มีค่า ตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรีของชุมชนบ้านน้ำจิมนั่นเอง

ศักดิ์ศรีของครัวเรือนในบ้านน้ำจิมที่ผูกพันกับวัดที่มีค่า คือบ้าน เพราะบ้านคือสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวชั่วลูกชั่วหลาน แม้ว่าในอดีตที่ความทันสมัยยังไม่ลูกกลมเข้าสู่บ้านน้ำจิม บ้านขนาดไม่ใหญ่โตที่สร้างด้วยไม้ไผ่หรือไม้กระดาน มุงหลังคาด้วยคานหรือสังกะสีก็เป็นสิ่งมีค่าและแสดงศักดิ์ศรีของครัวเรือนที่สามารถสร้างขึ้นมาจากน้ำพักน้ำแรงและจากวัสดุที่ต้องหามาได้ด้วยตนเอง และเมื่อความเจริญเกิดขึ้นทั่วไป ชาวบ้านน้ำจิมก็ต่างพยายามดิ้นรนที่จะสร้างบ้านเรือนขนาดใหญ่ที่ทันสมัย จากการเลียนแบบบ้านจึงเป็นสิ่งแรกที่ครัวเรือน

ใช้จ่ายเพื่อรักษาหน้าตาหรือศักดิ์ศรีของครอบครัว แต่ครัวเรือนที่จะมีบ้านขนาดใหญ่ต้องเป็นครัวเรือนที่มีที่ดินจำนวนมาก เพราะการมีที่ดินจำนวนมากทำให้มีผลผลิตจำนวนมากเพียงพอสำหรับเป็นอาหารตลอดปี และเหลือขาย ครัวเรือนในบ้านน้ำจิมที่มีที่ดินขนาดใหญ่จะเป็นครัวเรือน “รวย” ทั้งสิ้น ขณะที่ครัวเรือน “ยากจน” จะเป็นครัวเรือนที่มีที่ดินเพียง 1-3 ไร่ ไปจนถึงไม่มีที่ดินเลย ที่ดินจำนวนมากนำมาซึ่งฐานะที่มั่งคั่ง บ้านขนาดใหญ่และความน่าเคารพยกย่อง เพราะไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ ทั้งได้ทำบุญด้วยเงินและข้าวของจำนวนมากเกินหน้าเกินตาผู้อื่น ในเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากบ้านเป็นวัตถุมีค่าที่แสดงศักดิ์ศรีของครัวเรือน ดังนั้น เมื่อแม่หญิงในครัวเรือนออกไปหาเงินจนถูกประณามจากสังคมว่าเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของแม่หญิงล้านนา สิ่งแรกที่แม่หญิงเหล่านี้กระทำเมื่อได้เงินก้อนแรกก็คือส่งเงินให้พ่อแม่ปลูกบ้านหลังใหม่ ขนาดและแบบของบ้านนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่แต่ละคนจะได้รับ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่ยืนยันต่อประเด็นบ้านคือวัตถุมีค่าที่แสดงศักดิ์ศรีของครัวเรือนอีกก็คือ ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อมีเงินที่ได้จากการขายผลผลิตหรือขายแรงงานก็จะพยายามซื้อวัสดุก่อสร้าง เช่น ไม้ ปูน กระเบื้องสะสมไว้ จนในที่สุดก็จะได้บ้านหลังใหม่ที่ใหญ่และทันสมัยกว่าเดิม บ้านเป็นวัตถุมีค่าที่ชาวบ้านถือว่าจะต้องพยายามสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นหน้าเป็นตาแก่สมาชิกในครัวเรือนเพื่อแสดงฐานะ และสิ่งสำคัญก็เพื่อแสดงความสำเร็จในการทำงานของสมาชิกในครัวเรือน

สิ่งที่มนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีอีกสิ่งหนึ่งคือ วงศ์ตระกูล อันเป็นที่รวมของกลุ่มเครือญาติ ผู้ที่อยู่ในกลุ่มตระกูลเดียวกันจะได้รับการบอกเล่าในกระบวนการขัดเกลาให้รู้ถึงกลุ่มเครือญาติของตนเอง โดยเฉพาะวงศ์ตระกูลที่เป็นตระกูลใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในชนชั้นสูงก็จะตอกย้ำให้ลูกหลานที่เป็นสมาชิกสืบต่อวงศ์ตระกูลได้ตระหนักถึงเกียรติยศ และศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลในชุมชนบ้านน้ำจิมมีตระกูลใหญ่ที่สืบเชื้อสายมาตั้งแต่ครั้งตั้งหมู่บ้านนี้ 6 ตระกูลด้วยกัน ต่างมีครอบครัวและสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในละแวกเดียวกัน ผู้ที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกันจะผูกพันคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คอยดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกัน

กล่าวได้ว่ากลุ่มเครือญาติเป็นพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนแรงงานในงานเกษตร และความช่วยเหลือ
 เกื้อกูลในด้านอื่น ๆ ซึ่งครอบคลุมความสัมพันธ์ทางสังคมแทบทั้งหมด ในเรื่องของศักดิ์ศรีที่ขึ้นอยู่กับ
 วงศ์ตระกูลนี้ ชาวบ้านน้ำจิมต่างมีทัศนคติตรงกันว่า “เป็นเรื่องของเกียรติทั้งของตนเองและวงศ์
 ตระกูล” การมีศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลเกิดจากการรักตนเอง รักวงศ์ตระกูล เมื่อบุคคลมีศักดิ์ศรีก็
 จะรู้สึกว่ามีเกียรติและหยิ่งทะนงตนได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องรักษาศักดิ์ศรีของตนเองและวงศ์
 ตระกูลไว้ พูดได้ว่า ไม่มีศักดิ์ศรี คือไม่มีชื่อเสียง คนก็หมดความเชื่อถือ

ศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลอันเกิดจากกระบวนการขัดเกลา

เมื่อกล่าวถึงกระบวนการขัดเกลาของครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ที่ทำให้
 แม่ญิงบ้านน้ำจิมดำรงรักษาศักดิ์ศรีแม่ญิงล้านนาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นนั้น จากคำบอกเล่าของ
 ชาวบ้านและการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสนิทสนมกับชาวบ้านน้ำจิมเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ทราบว่า
 มีแม่ญิงจำนวนหนึ่งเดินทางออกไปหาเงินที่กรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่นในภาคเหนือรวมทั้งต่าง
 ประเทศ โดยทยอยเดินทางออกตามกันไปทุกปีนับตั้งแต่แม่ญิงหาเงินรุ่นแรกกลับมาเยือนบ้าน
 และนำพาให้แม่ญิงคนอื่น ๆ ติดตามออกไปเรื่อย ๆ ทุกปีนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับการยอมรับ
 ทางพฤตินัยในระยะแรกเท่านั้น กระบวนการต่อสู้ในมิติทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในครอบครัว
 ยากจนที่ต้องเผชิญกับกระแสวัตถุนิยมนั้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดการกับทรัพยากรบุคคล
 หรือทรัพยากรอื่น ๆ ในครัวเรือน หรือการตัดสินใจออกไปสู่อาชีพขายบริการทางเพศของแม่ญิงจะ
 ด้วยตนเองหรือการบังคับของพ่อแม่ก็ตาม ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่อไปนี้คือ

1. แม่ญิงที่ตัดสินใจไป “หาเงิน” นั้นอยู่ในครอบครัวฐานะ “ยากจน” เมื่อเปรียบ
 เทียบกับครอบครัวอื่นในชุมชนเดียวกันและชุมชนใกล้เคียง

2. แม่ญิงนั้นมีพ่อแม่ที่ไม่มีการศึกษา หรือ การศึกษาต่ำ ทำให้ขาดความเชื่อมั่น ขาดความกระตือรือร้น มีลักษณะอ่อนด้อยในชุมชน

3. เธอเป็นที่สาวคนโตของครอบครัวที่มีน้องหลายคน และได้แลเห็นความทุกข์ยากของพ่อแม่ในการออกไปรับจ้างทำงานทุกชนิด เพื่อหาเลี้ยงปากท้องสมาชิกในครอบครัว เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกินหรือเพาะปลูกไม่พอกิน

4. เธอเป็นคนที่ถูกล้อเลียน หรือถูกล้อได้กล้าเสีย

5. มีการอภิจรรย์ยาในกลุ่มเยาวชนสตรี ทำให้เกิดการแข่งขันในการหารายได้ให้ครอบครัว

6. เป็นครัวเรือนที่ไม่ได้อยู่ในสายตระกูล 6 ตระกูลสำคัญของชุมชนดังกล่าวข้างต้น

ทั้งนี้สามารถเปรียบเทียบกับเงื่อนไขของครอบครัวในฐานะเดียวกัน แต่แม่ญิงไม่ออกไปขายบริการทางเพศได้ดังนี้

1. เป็นครอบครัวที่มีพ่อ-แม่ หรือหัวหน้าครอบครัวและภรรยา รวมทั้งญาติพี่น้องที่ขยันขันแข็ง กระตือรือร้นในการทำงาน

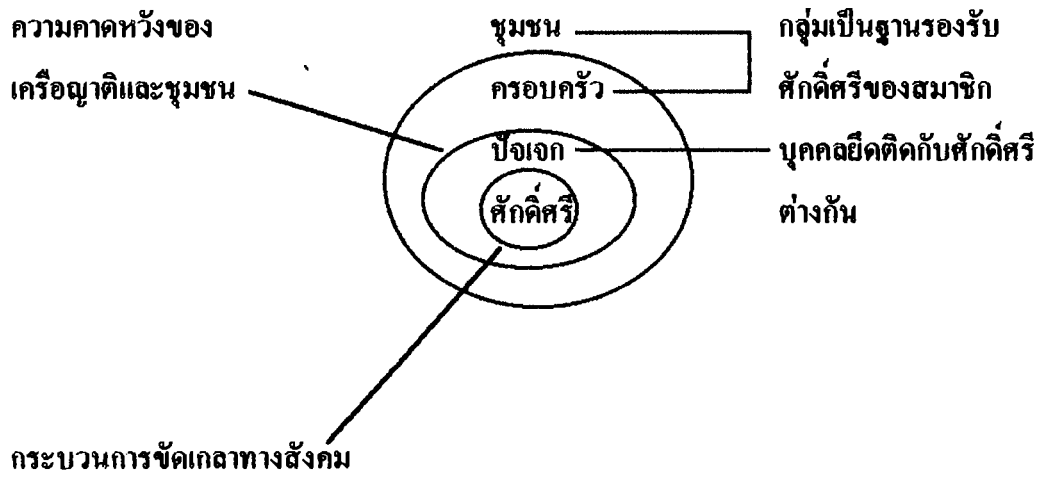
2. เป็นครอบครัวที่อบอุ่น ทุกคนรักและเอาใจใส่พร้อมจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3. มีเครือญาติที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เพราะคุณธรรมความดีที่ประกอบมานานเป็นผู้นำที่ดี หรือเป็นปัญญาชนชาวบ้าน (สายตระกูลสำคัญ)

4. มีกระบวนการขัดเกลาของครอบครัวที่เข้มงวด

กล่าวได้ว่าเงื่อนไขดังกล่าวของแม่ญิงทั้งสองฝ่ายนั้นมิได้อยู่ที่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว แต่อยู่ที่บรรยากาศภายในครอบครัว กระบวนการขัดเกลาของครอบครัว ค่านิยมของพ่อ-แม่ และเครือญาติ ที่สำคัญคือ ศักดิ์ศรีที่ยึดอยู่กับวงศ์ตระกูล (ดูแผนภูมิ)

แผนภูมิแสดงอาณาเขตของศักดิ์ศรี

จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แม่หญิงไม่ออกไปหาเงินนั้น เป็นเพราะเธออยู่ในสายตระกูลสำคัญ 6 ตระกูลนั่นเอง ดังนั้นจะต้องมีกลไกที่มีพลังอย่างยิ่งซ่อนอยู่ในกระบวนการขัดเกลาภายในครอบครัวของสายตระกูลทั้งหมดนี้ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอยกกรณีศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างชีวิตของแม่หญิงที่ไปหาเงินกับแม่หญิงที่ไม่ไปหาเงินที่อยู่ในสายตระกูลสำคัญของชุมชน

จากการสังเกตการณ์ในหมู่บ้าน มีช่วงเวลาของเทศกาลตามประเพณี 2-3 ครั้งที่มาชิกในครัวเรือนที่ไปทำงานนอกชุมชนจะกลับมาเยี่ยมบ้าน ยกเว้นการกลับมาเยี่ยมในกรณีพิเศษ เช่น งานศพ หรืองานแต่งงานญาติ เทศกาลสำคัญ คือ เทศกาลงานก๋วยสลากหรือ กินสลาก ในเดือน 12 เหนือ หรือเดือน 10 ไทยตรงกับเดือนกันยายน เทศกาลปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ ตรงกับวันที่ 12-16 เมษายน ของทุกปี ทุกคนแม้จะอยู่ไกลไกลแค่ไหนจะต้องกลับบ้าน มาชิกของชุมชนจะทยอยกลับมาตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน เป็นต้นไป ขึ้นอยู่กับงานที่ไปทำ ประมาณวันที่ 9-10 เมษายน หมู่บ้านจะคึกคักเต็มไปด้วยสีสันของเสื้อผ้าที่สวยงาม เสียงพูดคุยหัวเราะเฮฮาระหว่างสมาชิกที่กลับมาเยือนกับญาติพี่น้องดังไปทั่ว คละเคล้ากับเสียงเพลงลูกทุ่งลูกกรุง ที่ดังจากสเตอริโอ หนุ่มสาวที่กลับมาเยี่ยมบ้านจะนำเอาเสื้อผ้าชุดที่ทันสมัยและสวยที่สุดมาใส่อดกันแม้จะเป็นเวลาอยู่ในบ้าน ต่างเดินไปมาตามถนนพบปะพูดคุยกับญาติและเพื่อนบ้านด้วยกิจกรรมายาทแปลกไปจากชาวบ้านทั่วไปจนเป็นที่สะดุดตา ในบรรดาหนุ่มสาวที่ไปรับเอาวัฒนธรรมมาจากเมืองใหญ่นั้น สาวหาเงินจะมีลักษณะเด่นยิ่งกว่าใคร ด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ดูหรูหราผิดไปจากคนอื่น ทรงผมสมัยนิยม ที่สำคัญคือ สาวหาเงินจะทำมุขให้โด่งทุกคน หน้าตาผิวพรรณจะดูสวยงามกว่าเดิม บางคนมีเพื่อนชาวต่างชาติมิตรชาวตาสีฟ้าติดสอยห้อยตามมาพักที่บ้านให้ชาวบ้านแตกตื่นมาดูกันทั้งวัน

ย้ายอยู่กับบ้านหลังใหม่และน้อง ๆ

ย้ายองอายุ 20 ปี มีพี่ชาย 1 คน อายุ 22 ปี มีน้องสาวและชายอีก 3 คน กำลังเรียนอยู่ที่โรงเรียนบ้านน้ำจิม เดิมพ่อแม่ยากจนไม่มีที่ดินมากนัก บ้านที่ย้ายองเติบโตเป็นตบ่น้อย (กระท่อม) เกาแก่ย้ายองตัดสินใจไปทำงานที่ใคร ๆ รังเกียจแต่ได้เงินจำนวนมากมาอย่างรวดเร็ว โดยติดต่อกับเอ (เอเยนต์ส่งสาว) ที่อยู่อำเภอดอกคำใต้ ตั้งแต่เธออายุ 15 ปี จากเด็กสาวหน้าตาธรรมดาที่ทำงานหนักและยากจนเธอใช้เวลาหาเงิน 2 ปี ก็ทำให้พ่อแม่ซื้อบ้านหลังเก่าปลูกหลังใหม่เป็นบ้านสองชั้น สะสมเงินค่อย ๆ ทะยอยเอาให้พ่อแม่ใช้ เวลาอีก 1 ปี บ้านก็เสร็จเรียบร้อย ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน ที่ออกแบบและทาสีที่สวยงามกว่าบ้านอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ต่อมาย้ายองซื้อจักรยานยนต์ให้น้องสาวใช้ รวมทั้งโทรศัพท์มือถือในครอบครัว กลับมาบ้านครั้งหลังสุดตอนสงกรานต์ ย้ายองแต่งตัวด้วยชุดสวยสุด แต่จมูกใหม่ของย้ายองยังไม่หายดียังเป็นรอยเขียวช้ำอยู่รอบ ๆ ตา ย้ายองบอกว่าสาว ๆ ที่ไปหาเงินนิยมทำจมูกใหม่ให้โค้งสวย เพราะสาว ๆ ทางเหนือมีจมูกที่ไม่โค้งเป็นสัน บางคนก็ขอเงินจากเจ้าของสำนักทำจมูกก่อน แล้วหาเงินใช้ภายหลัง การทำจมูกให้โค้งใช้เงิน 3,000-7,000 บาท ย้ายองเล่าว่าเมื่อจบจากโรงเรียนนั้น ยังไม่เคยคิดเรื่องไปหาเงิน เพราะชีวิตในวัยเรียนเธอไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับผู้ชาย เวลาว่างจากการเรียนเธอจะช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ส่วนพี่ชายคนโตช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ นา บางทีพี่ก็ไปรับจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ จนต้องขาดเรียนเช่นเดียวกับย้ายองที่บางทีมาเลี้ยงน้องและช่วยพ่อแม่ทำงาน เมื่อย้ายองตัดสินใจไปหาเงิน พ่อแม่ก็ห้ามไม่ยอมให้ไปแต่ย้ายองบอกว่าถ้าไม่ไปเราก็จะจนกันอย่างนี้ตลอดไป และเมื่อเธอทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคนในครอบครัวดีขึ้น ทุกคนก็รู้ว่าเธอไม่ได้ทำเพื่อตัวเอง เธอรู้ว่าพ่อแม่อายุชราแล้ว แต่ชาวบ้านก็ไม่เคยช่วยอะไรได้เมื่อครอบครัวจนและทุกข์ยาก ตั้งแต่ชาวบ้านรู้ว่าเธอไปหาเงิน (ชาวบ้านมักรู้เรื่องของทุก ๆ ครอบครัวดีเสมอ) พ่อกับแม่ก็ไม่ค่อยอยากพูดคุยกับใคร นอกจากเพื่อนบ้านและญาติสนิท ไม่มีใครคุยกับคนในครอบครัวเรื่องการไปทำงาน

ของเธอ แต่เธอรู้อาทุกคนจะคุยลับหลัง เธอจะพยายามทำงานอีก 1 ปี ให้มีทุนไว้ทำการค้าสัก 1 ก่อน น้องสาวของเธอ นั้น เธอไม่ต้องการให้ไปทำงานเหมือนเธอ อยากให้อยู่ช่วยพ่อแม่ที่บ้านดีกว่า การที่สาวบางคนที่มีบ้านนี้ไปหาเงินแล้วไม่ค่อยได้เงินส่งมาทางบ้านมากนัก ไม่ใช่เพราะหน้าตาม ไม่สวยเพียงอย่างเดียว แต่เพราะไม่ฉลาดในการหาเงินและเก็บเงิน สำหรับเธอนั้นชอบหาเงิน กับชาวต่างประเทศ เช่น ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ได้เงินดีกว่าหากับคนไทย และยังได้ไปเที่ยวต่างประเทศ ส่วนเรื่องโรคเอดส์นั้น ล่ายองบอกว่าไม่รู้จะกลัวไปทำไม ไหน ๆ เธอก็ทำเพื่อเงินแล้ว

สนีย์กับพ่อซีเมา

สนีย์อายุ 17 ปี เป็นพี่สาวคนโตในครอบครัวที่ยากจน ที่มีพ่อชอบดื่มเหล้า เมื่อ สนีย์ จบการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 ครอบครัวของเธอยากจนมาก พ่อแม่ น้อง และพี่ชายอยู่ในบ้าน หลังเล็ก ๆ ที่คับแคบ ซ่อมซ่อม เธอและน้อง ๆ ไม่เคยมีเสื้อผ้าสวย ๆ ใส่ และอาหารดี ๆ รับประทาน ทั้งเธอและน้อง ๆ เรียนบ้างไม่เรียนบ้าง และก็ไม่เคยทำอะไรทำนา มีพี่ชายคนโตคนเดียวที่ ทำได้ ที่ดินที่พ่อแม่มีอยู่นิดหน่อย (เธอไม่ทราบเพราะไม่สนใจ) ได้ใช้ปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เพียงพอ เมื่ออายุ 15 ปี ด้วยความมีผิวพรรณและรูปร่างหน้าตาดี (เป็นธรรมชาติ ของเด็กสาวในจังหวัดภาคเหนือที่จะมีรูปร่างหน้าตาและผิวพรรณดี) จึงมีเอมาจากข้างนอกมาติด ต่อเธอเพื่อให้เธอไปหาเงินที่กรุงเทพฯ เธอเองก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร แต่อยากได้เงินสองหมื่น บาท ที่จะให้แม่ไว้ปลูกบ้านหลังใหม่ สนีย์ตัดสินใจไปทันทีที่รู้ก่อนไปจะได้รับเงินสด ๆ ถึงมือแม่ โดยมีสัญญาว่าสนีย์จะต้องไปทำงานใช้น้ำอยู่กับพ่อเลี้ยงที่กรุงเทพฯ 1 ปี หลังจากหมดสัญญา 1 ปี สนีย์ก็เปลี่ยนที่ทำงานใหม่ และทำงานส่งเงินมาให้แม่ปลูกบ้านเรื่อย ๆ ค่อย ๆ ทำไปตอนนี้ยังไม่ เสร็จดี จ่ายเงินไปเจ็ดหมื่นบ้านแล้ว เมื่อเราถามสนีย์ว่าอยากเลิกอาชีพนี้หรือเปล่า สนีย์ตอบว่าก็ อยากเลิกแล้วกลับมาอยู่บ้านเหมือนกัน แต่ตอนนี้เลิกไม่ได้เพราะบ้านยังไม่เสร็จ นอกจากนี้เธอ

จะทำอะไรเมื่อมาอยู่บ้าน ทำไร่ทำงานก็ไม่เคยทำและทำไม่เป็น อยากรเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้า หรือช่างเสริมสวย คิดว่าจะทำงานนี้อีกสัก 2-3 ปี พอบ้านเสร็จจะเก็บเงินไว้ทำทุนต่อไป อาชีพนี้ไม่มีใครชอบมีแต่คนดูถูก แต่พอมีเงินทุกคนก็มาทำดีด้วย ผู้ชายที่มาเที่ยวสวนใหญ่ก็เป็นคนดี ไม่มีการทารุณ มีน้อยมากที่จะไม่ดี ตอนนี้สุนีย์ทำงานอยู่ที่วงเวียนใหญ่ ที่ลูกค้าสวนใหญ่เป็นคนไทย ไม่ใช่ชาวต่างประเทศ แต่บางทีก็มีเพื่อนมาชวนไปรับแขกต่างประเทศเหมือนกัน สำหรับบ้านของสุนีย์ตอนที่กลับมาเยี่ยมครั้งหลังสุดนี้ พ่อแม่และน้องยังคงอยู่ในบ้านหลังเก่า ส่วนพี่ชายแต่งงานเอาเมียมาอยู่ชั้นบนของบ้านหลังใหม่ที่ยังไม่มีหน้าตาเลย ทุกอย่างยังไม่เสร็จดี ยังคงต้องหาเงินอีกจำนวนหนึ่ง สำหรับพ่อของเธอก็ยังคงดื่มเหล้าแล้วเดินไปมาอยู่แถวหมู่บ้านนี้ แม่ก็ยังคงมีท่าทางอมทุกข์ น้อง ๆ มีเสื้อผ้าดี ๆ ใส่บ้าง โดยเฉพาะน้องสาวซึ่งกำลังโตเป็นสาวในปีนี สุนีย์ไม่ต้องการให้น้องสาวไปทำงานแบบเดียวกับเธอ ไม่รู้เพราะอะไรแต่ไม่ยอมให้ไป อยากรให้อยู่ช่วยพ่อแม่อยู่ที่บ้าน และแต่งงานกับผู้ชายดี ๆ ที่มาชอบ ช่วงสงกรานต์ที่สุนีย์กลับมาเยี่ยมบ้านเอาเงินมาให้พ่อแม่ ซื้อเสื้อผ้ามาฝากน้อง พักอยู่ที่บ้านนี้ 10 วัน ขอเยี่ยมรถมอเตอร์ไซด์ของเพื่อนซี้เที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ มีเพื่อนผู้ชายมาเที่ยวหาที่บ้านหลายคนก็ไม่เห็นมีใครสนใจหรือรังเกียจในอาชีพของเธอเลย เธอคิดว่าเพราะเธอมีเสื้อผ้าสวยราคาแพงและมีเงินใช้จ่ายเพียงพอ สุนีย์ไว้ผมยาวและตัดให้หยิกเป็นคลื่นตามสมัยนิยม แต่ยังไม่ได้อัดเสริมจมูกให้โด่ง ความรู้สึกของสุนีย์ที่มีต่อเพื่อน ๆ และรุ่นพี่ในหมู่บ้านนี้ ที่ไปประกอบอาชีพเดียวกับเธอนั้น ก็คือการไม่ไว้วางใจ ไม่สนิทใจกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน

บัวกับการเลือกอาชีพ

บัวเป็นเด็กสาวอายุ 19 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนบ้านน้ำจิม เธอมีพี่น้อง 6 คน ที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ในบ้านหลักเล็ก ๆ เมื่อบัวเป็นเด็กนักเรียน พ่อแม่ยากจนมาก บางวันไม่มีจะกิน พี่ชายคนโตไปทำงานรับจ้าง เธอได้รับการเลี้ยงดูแบบง่าย ๆ ทิ้งไปจากพ่อแม่ พ่ออายุ 47 ปี แต่มีสุขภาพไม่แข็งแรงจึงไม่ไปทำงาน ขณะที่แม่อายุ 40 ปี พยายามที่จะทำงานบ้าง ต่อมาพี่ชายได้แต่งงานและนำพี่สะใภ้เข้ามาอยู่ในบ้าน ยิ่งทำให้ฐานะของครอบครัวเลวลง เมื่อปรารถนาจบการศึกษาภาคบังคับก็แน่ใจว่าไม่ได้เรียนต่อแน่ จึงออกมาอยู่บ้านช่วยแม่ทำงาน เมื่อบัวเริ่มโตเป็นสาวก็เริ่มมีข่าวมาแฉ่วที่บ้านเพราะบัวเป็นสาวหน้าตาดี มีกิจกรรมยามว่างเรียบร้อย อาชีพที่เธออยากทำคือ ค้าขาย ถ้ามีทุนสักหน่อยจะค้าขายในหมู่บ้านนี้หรือไปค้าขายที่อำเภอ แต่เพราะเธอเป็นคนหน้าตาดีจึงมีคนมาทาบทามให้ไปหาเงินที่กรุงเทพฯ ด้วยจำนวนเงินถึง 3 หมื่นบาท บัวไม่รู้จะตัดสินใจอย่างไรระหว่างเงินก้อนใหญ่ที่หากันทั้งปีก็ไม่เคยได้กับการใช้ชีวิตอยู่ไปวัน ๆ ที่บ้านโดยไม่มีควมหวังว่าจะได้เงินมาจุนเจือพ่อแม่ หรือแม่แต่จะคิดปลูกบ้านใหม่หลังเล็ก ๆ สักหลังหนึ่งก็คงทำได้ยาก บัวเคยแอบดูสาวรุ่นพี่ที่ไปหาเงินแล้วกลับมาเยี่ยมบ้านก็มีเงินทองกลับมาฝากทางบ้าน มีเสื้อผ้าสวย ๆ มาใส่อดทนแล้วก็ไม่เห็นมีใครบอกเล่าหรือแสดงว่าทุกข์ยากลำบากกายใจกับการไปหาเงินแม้สักคนเดียว บัวหันกลับมามองดูบ้านของตัวเองที่คับแคบสกปรก ห้องนอนที่อับทึบไม่มีเฟอร์นิเจอร์ใด ๆ ครัวที่มีเตาและหม้อที่ดำมอมแมม ถึงอย่างไรถ้าบัวไปหาเงินพ่อแม่ก็ไม่ว่าอะไรเพราะไม่รู้ไม่เข้าใจโลกภายนอก ญาติพี่น้องของบัวก็มีไม่มากนัก และทุกคนก็สนใจแต่การทำมาหากิน พี่ชายกับพี่สะใภ้ช่วยกันทำนาในที่ดินของพ่อแม่ ซึ่งมีอยู่เพียง 2 ไร่ บางปีข้าวก็ไม่พอกิน พี่ต้องไปรับจ้างบ้าง ปลูกถั่วเหลืองไว้ขายบ้าง ในที่สุดบัวก็ตัดสินใจรับเงิน 3 หมื่นบาทให้พ่อแม่ไว้ปลูกบ้านหลังใหม่และใช้จ่ายภายในบ้าน ก่อนที่บัวจะตัดสินใจไปหาเงินนั้นบัวแล้วว่าให้มีประสบการณ์ของการเป็นสาวร่างที่มีญาติมาชวนไปทำเพื่อจะ

ได้เงินมาซื้อเสื้อผ้าของใช้ที่อยากได้ ตอนแรกบัวก็รู้สึกอายที่จะทำอย่างนั้น แต่ความอยากได้เงิน และญาติคนนั้นก็ยู่ให้ทำ บัวจึงยอมมุ่งกระโปรงสั้นใส่เสื้อยืดรัดรูป แต่งหน้าทาปากไปนั่งบน เหวที่ร้าวให้ป่าวที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ เลือกเป็นคู่เดิน บัวกลายเป็นคาราของเวที่ร้าวที่มีป่าว มากองเป็นคู่เดินมากที่สุด ช่วงระยะเวลา 5 คืนที่บัวไปทำงานแบบนี้ บัวบอกว่าทั้งเหนื่อยทั้ง สนุก และที่สำคัญได้เงินเป็นก้อน ที่บัวจะใช้จ่ายซื้อของที่อยากได้ตามชอบใจ บัวเริ่มใจกล้าและ คิดว่าการได้เงินมาง่าย ๆ เป็นสิ่งที่ควรทำ บัวไปหาเงินอยู่ 3 ปี พ่อแม่ได้บ้านหลังใหม่ไม่ใหญ่นัก แต่พ่อแม่ไม่ได้ทำงานจึงเป็นภาระที่บัวจะต้องส่งเสียน้องที่ยังไม่ได้ทำงาน น้องบางคนไปบวชเป็น เณรอยู่ทั่ววัด ตูลุงบอกว่าจะได้เรียนหนังสือต่อโดยไม่เป็นภาระของครอบครัว เมื่อชีวิตของบัว เปลี่ยนแปลงไป บัวไม่อยากรกลับมาอยู่บ้านแล้ว คงจะมาเยี่ยมพ่อแม่ในช่วงสงกรานต์เท่านั้น ตอน นี้ก็มีเสียคนหนึ่งมาชอบพอและติดต่อยากให้บัวไปช่วยงานของเขา ซึ่งเป็นบริษัททำรองเท้า เขา อยากรให้บัวไปช่วยทำบัญชีและอยู่กับเขา บัวก็อยากจะมีชีวิตครอบครัวดังเช่นคนอื่น ๆ ถ้าได้เลิก อาชีพนี้และมีชีวิตใหม่ก็จะดี

พิจารณาจากชีวิตของแม่หญิงกรณีศึกษาทั้ง 3 คนที่ออกไปหาเงินจะเห็นได้ว่ามี สภาพทางครอบครัวคล้ายคลึง คือ เริ่มต้นด้วยความยากจนของพ่อแม่ เธอเป็นพี่สาวคนโต และมี น้องหลายคน ขณะเดียวกันพ่อแม่ก็ไม่กระตือรือร้นและขยันขันแข็งเท่าใด ไม่ต้องการจะทำงานตั้ง แต่อายุไม่มากนัก ภาระทางเศรษฐกิจจึงตกอยู่บนบ่าของลูกสาวคนโต การที่แม่หญิงเหล่านี้เข้าไปใช้ ชีวิตอยู่ในโรงเรียนถึง 6 ปี โดยพ่อแม่ไม่ได้ให้การขัดเกลาเพื่อไปใช้ชีวิตแบบชาวไร่ชาวนา อาจ จะเป็นเพราะค่านิยมสมัยใหม่ที่ไม่ต้องการให้ลูก (โดยเฉพาะผู้หญิง) ต้องลำบากทำงานในไร่นา ทำ ให้แม่หญิงวัยรุ่นทำงานเกษตรกรรมไม่เป็นหรือไม่อยากทำ ดังนั้นเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ครอบครัวไม่อาจส่งเสียให้เรียนต่อได้ เพราะโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาจะตั้งอยู่ที่ตัวอำเภอ การจะ ไปเรียนได้ต้องมีรถส่วนตัวไว้สำหรับเดินทาง เด็กสาวบางคนต้องการขับขี่รถจักรยานยนต์ไปโรงเรียน มากกว่าจะขี่รถจักรยานไป “น้องบะโคได้รถถีบเท่าใด สมัยนี้เป็นขี่รถเคื่องกัน เขาขี่รถถีบก่อน

อายุเป็นแต่” (น้องไม่ยอมได้รถจักรยาน สมัยนี้เขาซื้อรถมอเตอร์ไซด์กัน ถ้าเราซื้อรถจักรยานก็อายุ
 เขาจริง ๆ) นอกจากนี้ต้องมีพาหนะสำหรับเดินทางแล้ว พ่อแม่จะต้องเตรียมหาเงินไว้เป็น
 ค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนอีก ดังนั้นครอบครัวยากจนที่มีลูกหลายคนก็ไม่อาจให้ลูกคนโตได้
 เรียน ที ๆ มักจะต้องเสียสละให้น้องได้เรียน ในขณะที่ตนเองต้องหางานทำ พี่ชายจะออกไปรับ
 จ้างทำงานในชุมชนใกล้เคียง ในที่สุดเมื่อแต่งงานถ้าไม่ออกไปอยู่บ้านของภรรยา ก็จะนำเอาสะใภ้
 เข้าบ้านและไม่อาจจะเสียสละเลี้ยงดูน้อง ๆ และพ่อแม่ได้ พี่สาวคนโตต้องแบกภาระรับผิดชอบ
 ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงนั้นได้ อย่างไรก็ตามการตัดสินใจออกไปหาเงินของแม่หญิงทั้งสามอยู่ที่ตนเอง
 มากกว่าพ่อแม่และญาติพี่น้อง แม่หญิงทุกคนจะส่งเงินกลับบ้านด้วยความรับผิดชอบที่มีต่อศักดิ์
 ศีร์ของครอบครัว เมื่อพ่อแม่มีบ้านอันเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุของศักดิ์ศรีแล้วคงจะเป็นการแก้
 หน้าที่ครอบครัวต้องเสียไปเมื่อชาวบ้านรู้ว่าลูกไปหาเงิน เมื่อได้พูดคุยกับแม่หญิงหาเงินที่กลับมา
 เยี่ยมบ้าน ทุกคนไม่ต้องการให้น้องสาวต้องเป็นเหมือนตนเอง เพราะเป็นอาชีพที่เสี่ยงกับโรคภัย
 และคนร้าย ถ้าโชคดีอาจจะได้ร่ำรวยเหมือนสาวดอกคำได้ โชคร้ายก็ตายเพราะเอดส์ ผู้วิจัย
 พบว่าแม่หญิงที่ออกไปหาเงินจะมีการแข่งขันและอิจฉาริษยากัน คอยดูกันว่าใครจะกลับมาบ้านแล้ว
 ได้ดีกว่ากัน ที่ว่าได้ดีก็คือ ใครมีเงินกลับมาบ้านมากกว่า ใครแต่งตัวได้เลิศหรูกว่า มีตัวอย่างให้
 เห็นถึงการอิจฉาริษยาก็คือ แม่หญิงหาเงินชื่อวิไล พาเพื่อนชายชาวเยอรมันมาเที่ยวบ้านในช่วง
 สงกรานต์ ชาวผิวขาวร่างใหญ่ผมสีทองตาสีฟ้าที่พูดภาษากันไม่รู้เรื่องมาพักอยู่ที่บ้านของวิไลซึ่งไป
 หาเงินที่กรุงเทพฯ ดูเป็นที่สนใจกล่าวขานกันทั้งหมู่บ้าน ทั้งเด็กและคนเฒ่าคนแก่ชวนกันไปดู
 ฝรั่ง กันวันละหลายรอบ วิไลจะนั่งกางเกงขาสั้นกุดและเสื้อยืดตัวเล็กรัดรูปเดินไปมากับชาย
 ร่างยักษ์ให้ชาวบ้านทักทายด้วยความภาคภูมิใจ ครอบครัวของวิไลจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญมัดมือให้
 กับวิไลและเพื่อนชายเพื่อเป็นการต้อนรับ ฝรั่งที่เป็นแขกจะรับประทานอาหารกระป๋อง
 และขนมปังที่นำมาด้วย ชาวบ้านจึงเห็นว่าเขาเป็นแขกพิเศษที่มีเงินทองมากมายแม่หญิงที่มี
 อาชีพเดียวกับวิไลต่างพากันริษยา บางคนถึงกับเอ่ยประชดว่า “ปีนี้อีโลมันเอาไธ่หรงมา ปีหน้า
 ฮาจะพานิโกรมาบ้างละปะ” (ปีนี้อีโลพาฝรั่งมา ปีหน้ากูจะพานิโกรมาบ้าง) การแข่งขันใน

ลักษณะเช่นนี้ทำให้แม่หญิงรุ่นราวคราวเดียวกันไม่ได้เป็นมิตรกันอีกต่อไป รวมทั้งพ่อแม่เองเมื่อลูกสาวกลับไปแล้วก็มักจะหลบหน้าหลบตาชาวบ้านไม่ค่อยออกมาพบปะพูดคุยกับใครมากนัก

สำหรับแม่หญิงรุ่นเดียวกันที่ไม่ไปหาเงินนั้นมีสภาพชีวิตและโลกทัศน์ที่แตกต่างกันออกไปผู้วิจัยได้พบปะพูดคุยกับแม่หญิงเหล่านี้หลายคน ได้เลือกแม่หญิงไม่ชายตัว 6 คน ในสายตระกูล 6 ตระกูล เป็นกรณีศึกษาสำหรับอธิบายกระบวนการขัดเกลาและชีวิตของเธอ

ตระกูลที่หนึ่ง กาญจนาคณขยัน

ในครัวเรือน “รวย” ที่มีลูกสาวน่ารัก 3 คน นางสาวกาญจนาคณขยันเป็นพี่สาวคนโต อายุ 16 ปี ที่มีพ่อแม่ทำการเกษตรในที่ดินขนาดใหญ่ของตากับยายที่ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในครัวเรือนเดียวกันที่บ้านน้ำจิม ตากับยายของกาญจนาคณขยันอายุ 70 ปี ทั้งคู่ ส่วนพ่อกับแม่อายุ 40 ปีกว่า เป็นวัยที่กำลังทำงานเพื่อสร้างหลักฐาน พ่อกับแม่ช่วยกันทำการเกษตรหลายอย่าง ทั้งปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่ว กระเทียม โดยจ้างคนมาช่วยทำได้ผลผลิตที่ดีทีเดียว และยังแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งให้เพื่อนบ้านเช่า โดยได้ค่าเช่าเป็นผลผลิตที่ได้ขายต่อไป พ่อกับแม่จึงให้ลูก-สาวทุกคนได้เรียนหนังสือมาก ๆ ตามที่ต้องการ เพื่อที่ลูก ๆ จะได้ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนพ่อแม่ กาญจนาคณขยันกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนปง น้องสาวอีกคนกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน พ่อแม่ของกาญจนาคณขยัน และเอาใจใส่ดูแลลูก คอยว่ากล่าวตักเตือนและอบรมให้ลูกเป็นคนดี โดยเฉพาะการคบเพื่อนให้เลือกคบคนดีที่เรียนหนังสือเก่งไม่เที่ยวเตร่ กาญจนาคณขยันเป็นคนที่เพราะสงสารพ่อแม่ที่ต้องทำงานหนักเพื่อให้เธอและน้อง ๆ ได้เรียนหนังสือ กาญจนาคณขยันคิดว่าจะเรียนต่อในสายอาชีพต่อไปเพื่อจะได้ทำงานในบริษัท ในเรื่องของการเลือกคู่นั้น เธอยังรู้สึกว่าเป็นเด็กนักเรียนจึงไม่เคยคิดเรื่องนี้ ทั้งนี้พ่อแม่ก็สอนในเรื่องการคบเพื่อนชายให้ระมัดระวังตัว อย่าสนิทสนมเกินไป และทำตัวเป็นกลางกับเพื่อนผู้ชายที่มาเที่ยวบ้าน แต่ถ้าต่อไปเธอเรียนจบแล้ว มี

คนมาชอบก็คิดว่าจะเลือกผู้ชายที่มีงานทำและสามารถเลี้ยงดูเราได้ไม่เป็นคนเกเรเล่นการพนัน ในเรื่องของการทำงานนั้นพ่อแม่ไม่ห้ามถ้าเธออยากไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดถ้าเป็นงานที่ดีก็ไปได้เพราะตอนที่เรียนจบเธอก็โตแล้ว จากการสังเกตชีวิตประจำวันของกาญจนาซึ่งเป็นคนที่ มีรูปร่างหน้าตาดี มีกิจกรรมร่าเริงเรียบร้อย มีความกล้า พบว่า ในครอบครัวตอนเช้าทุกคนจะตื่นขึ้นมาช่วยกันทำงานบ้าน เตรียมอาหาร ลูกสาว 3 คน จะช่วยกันดูแลพ่อช่วยแม่ช่วย (ตากับยาย) ซึ่งมีอายุมากแล้ว พ่อช่วยก็ตามองไม่เห็น หลังจากนั้นเธอกับน้องสาวจะถีบจักรยานไปโรงเรียน และกลับมาในตอนเย็นเพื่อช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน เช่น ทำความสะอาดบ้าน เตรียมอาหาร ส่วนเวลาในวันหยุดนั้น เธอใช้ในการทำความสะอาดเสื้อผ้า บ้าน ทำการบ้าน ดูโทรทัศน์ หรือเดินไปเที่ยวบ้านเพื่อนที่อยู่โรงเรียนเดียวกัน บ้านของเธอมีขนาดกว้างใหญ่พอสมควร มีเฟอร์นิเจอร์ที่จำเป็นไม่หรูหรา แต่ดูสะอาดเรียบร้อย ห้องน้ำห้องครัวสะอาด เพราะมีลูกสาวที่ขยัน 3 คน ช่วยกันทำงานบ้าน ในขณะที่พ่อแม่ไปอยู่ในไร่นาจะกลับมาบ้านเมื่อค่ำมืด โดยเฉพาะในช่วงของการเก็บเกี่ยว กาญจนาไม่เคยออกไปช่วยพ่อแม่ทำงานในนา เพราะแดดร้อนคงทนไม่ไหว นอกจากจะช่วยพ่อแม่เอาวัวไปเลี้ยงเวลาพ่อแม่ไม่ว่าง คือ เข้าทุ่งวัวไปผูกไว้ในทุ่งนา พอตอนเย็นก็ไปทุ่งวัวมาเก็บที่บ้าน สังเกตจากการแต่งกายและเสื้อผ้าที่ใช้ เธอเป็นคนไม่ใช่เสื้อผ้าราคาแพง แต่งกายธรรมดาแบบเด็กวัยรุ่นทั่วไป ไม่ใช่เครื่องประดับ และไม่แต่งหน้าเวลาไปเที่ยวเหมือนเพื่อน ๆ หรือรุ่นน้องที่จบประถมปีที่ 6 แล้วไม่ได้เรียนต่อ นอกจากนี้ยังเป็นคนมีอัธยาศัยน่ารัก ชาวบ้านพูดกันว่าเด็กที่ได้เรียนต่อจะเป็นเด็กดี ไม่สลิด (ดัดจริต) ไม่เรด ไม่แต่งตัวโป๊ และไม่กล้าที่จะขึ้นไปดินอยู่บนเวทีรำวง หรือ เคค ใครมีลูกสาวอย่างกาญจนาก็สบายใจ

ตระกูลที่สอง ประνομกับอาชีพรับจ้าง

ประνομแม่ญิงบ้านน้ำจิม อายุ 19 ปี อยู่กับพ่อแม่และหลาน 2 คน ซึ่งเป็นลูกของพี่สาวซึ่งไปทำงานเป็นลูกจ้างอยู่ที่ตัวเมืองพะเยา พ่อของประνομมีที่นา 4 ไร่ ปลูกข้าวไว้กิน

ในครอบครัว และปลูกถั่วเหลือง หอม กระเทียมไว้ขายด้วย ประνομจะช่วยพ่อทำงานในไร่ นา บ้าง บางทีก็ไปรับจ้างเขาบ้างเพราะพ่อของประνομซึ่งอายุ 40 ปี แข็งแรงและขยันทำงาน พ่อ บอกว่าถ้าประνομอยากได้เงินไว้ซื้อเสื้อผ้าก็ต้องไปทำงานหาเงินมาใช้เอง สำหรับหลานสองคน จะส่งไปเรียนชั้นประถมปีที่ 2 และชั้นอนุบาลซึ่งเพิ่งเริ่มเปิดสอนเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ ญาติพี่น้องที่อยู่ในละแวกเดียวกันก็ช่วยกันดูแลเลี้ยงหลานเวลาพ่อกับประνομไปทำงาน ประνομ เองเมื่อจบการศึกษาก็ออกมาช่วยพ่อทำงาน แต่ประνομอยากเรียนอาชีวะหรือพาณิชย์ เพื่อจะได้ ทำงานมีเงินเดือนใช้

เมื่อประνομออกจากโรงเรียนมาอยู่บ้านช่วยพ่อทำงานเป็นเวลา 1 ปี ต่อมาไปเป็นลูกจ้างขายของหน้าร้านที่ตลาดอำเภอปง แต่อยู่ไม่นานก็ลาออกเพราะนายจู้จี้ และเพื่อนร่วมงานนิสัยไม่ดี ประνομพอใจที่จะทำงานรับจ้างทั่วไปที่มีอิสระมากกว่า เช่น รับจ้างมัดหอม (กระเทียม) เก็บถั่ว ฯลฯ แต่ไม่ชอบไปรับจ้างไกลจากหมู่บ้านมากนัก

ความคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติที่ดีของผู้หญิง ประνομบอกว่าแล้วแต่ผู้ชายชอบ ผู้ชายบางคนชอบผู้ หญิงเรียบร้อยเก่งการบ้านการเรือน บางคนชอบวัยรุ่นที่สนุกสนาน สำหรับประνομคิดว่า ผู้หญิง ไม่ควรจะเสียบหรือเรียบริ่อยเกินไป ไม่กรีดกราดเกินไป ปานกลางเข้าสังคมได้ ไม่ใช่โมโห ไม่เจ้าชู้

ผู้ชายในอุดมคติที่คิดจะเลือกเป็นคู่ครอง ก็ต้องมีฐานะเลี้ยงดูครอบครัวได้ มีงานทำ และควรมี ฐานะดีกว่าประνομ ถ้าได้ทั้งหมดทั้งร้อยและมีความรู้ก็ยิ่งดี ถ้ามีผู้ชายมาชอบก็ต้องดูว่าเขารักเรา จริงหรือไม่ ถ้าจริงใจก็แต่งงานเลย แต่งงานก็ต้องจดทะเบียนสมรส ทำให้มั่นใจในตัวสามีว่าเขา จะรับผิดชอบไม่ทิ้งเรา ถ้าเขามีแฟนใหม่แต่ยังคงเลี้ยงดูเราอยู่ก็อ้อมอ้อมช่วยกันได้ คือ สามีต้องให้ เงินใช้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง ปกติในเรื่องของการเลือกคู่ พ่อแม่ก็มักจะตามใจลูก แต่ถ้าเกิดคนที่ ลูกชอบพ่อไม่ชอบ พี่น้องไม่ชอบ ก็คงแต่งงานกันไม่ได้ ปัจจุบันนี้โอกาสที่หนุ่มกับสาวจะพบกันก็ มีมากมาย เช่น ไปแคว่หาตามบ้าน พบกันในงานบุญ งานประจำปี ฯลฯ เวลาหมั้นกันก็ต้อง บอกกล่าวผีปอบ่า ซึ่งผู้ใหญ่จะเป็นคนจัดการเด็ก ๆ ไม่รู้เรื่อง ประνομไม่อยากจะผู้ชายในหมู่บ้าน เดียวกันเพราะได้รู้จักกันดีหมดแล้ว คนบ้านอื่นดีกว่า เรื่องเกี่ยวกับการงาน อาชีพที่ประνομ

อยากทำมากที่สุด คือ ทำงานธนาคาร ชอบมาก ๆ ตั้งแต่เด็กคิดว่าทำงานแบบนี้สบายได้อยู่ในห้องแอร์ ถ้ามีคนมาชวนไปทำงานต่างจังหวัดก็ต้องดูก่อนว่างานนั้นดีไหม คนมาชวนเป็นอย่างไร ถ้าไม่น่าไว้ใจก็ไม่ไป ถ้าไปโดยไม่มีอันตรายนะก็จะไป และถ้าตอนนี้มีเงินมาก ๆ สิ่งแรกที่ยากทำก็คือ ทำบุญเพื่อตัว แล้วลงทุนค้าขาย หรือไม่ก็ฝากธนาคารไว้ ชีวิตประจำวันของประนอมจากการสังเกตและคำบอกเล่าของชาวบ้าน คือ ตื่นขึ้นตอนเช้าทำกับข้าวให้พ่อกับหลานรับประทานอาหารเช้าแล้วออกไปทำงานตามแต่การจ้างโดยไปพร้อมเพื่อน ๆ ผู้หญิงในละแวกนั้นไปด้วยกันเป็นกลุ่ม การแต่งตัวไปทำงานก็คือนุ่งกางเกงใส่เสื้อผ้าที่ปกปิดมิดชิดจากแสงแดด ใส่หมวกและผ้าคลุมหน้าป้องกันแดด กลางวันไม่กลับมาทานอาหารที่บ้าน ตอนเย็นจึงจะกลับมาทำอาหารที่บ้าน เวลาอาบน้ำจะไปอาบน้ำที่บ้านรุ่งทิพย์เพราะไม่ต้องตากจากบ่อ อาบน้ำแล้วจะก็นั่งคุยตามบ้านเพื่อน หรือไปดูหนังดูละครจากโทรทัศน์ที่บ้านรุ่งทิพย์ เพราะที่บ้านของประนอมไม่มีแล้วจึงนอน ชาวบ้านเล่าว่า ประนอมกับพ่อไม่ค่อยเดือดร้อนเรื่องการเงินเพราะพี่สาวของประนอมไปทำงานส่งให้ใช้จ่าย ภูมิฐานะปานกลางไม่ยากจนนัก มีของใช้ในบ้านพอสมควร ตัวประนอมเองมีเสื้อผ้าสวย ๆ และแอบแต่งตัวสวยไปเที่ยวบ้างตามประสาวัยรุ่น ถ้ามองเรื่องการไปหาเงินของเพื่อนสาวรุ่นเดียวกัน ประนอมบอกว่าไม่ค่อยได้สนใจเพื่อน ๆ เท่าไร พอจบออกมาก็เห็นเขาหายหน้าไปจากหมู่บ้าน พอกลับมาแต่งตัวสวยมาอวด ชาวบ้านบอกว่าเขาไปหาเงินที่กรุงเทพฯ กัน ประนอมไม่เคยถามว่าเป็นอย่างไร ประนอมไม่เคยคิดอยากไปเพราะพ่อกับแม่ที่ตายไปตอนประนอมอายุ 12 ปี เคยสอนเสมอว่าอยากให้ลูกสาวเป็นคนดีและได้แต่งงานกับคนดี ให้ช่วยกันทำงานสร้างฐานะ ประนอมรู้จากปากญาติพี่น้องว่า แม่หญิงที่ไปหาเงินทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูลพ่อแม่ญาติพี่น้องไม่รู้จะมองหน้าใครได้ พวกเราต้องไม่ทำอย่างนั้น

ตระกูลที่สาม มาลิกับแม่และพี่น้อง 4 คน

มาลีอายุ 16 ปี อยู่กับแม่และพี่น้อง 4 คนในครัวเรือนยากจน ที่พ่อเสียชีวิตไป

ก่อนที่มาลีจะเรียนจบชั้นประถมศึกษา เมื่อจบการศึกษาน้ำของมาลีชวนไปทำงานที่กรุงเทพฯ ในโรงงานทำรองเท้าได้เงินเดือน ๆ ละ 700 บาท มาลีทำงานอยู่ 1 ปี ก็กลับบ้านมีเงินเก็บกลับมาฝากแม่เพียงเล็กน้อย และบอกว่าจะไม่ไปทำงานแบบนี้อีกแล้ว ขออยู่บ้านทำงานให้แม่ มาลีช่วยแม่ทำนา และทำงานรับจ้างทั่วไป พอว่างก็จะจักสานเพื่อส่งไปทำหมวก พ่อเป็นคนสอนให้ลูก ๆ ทำงานจักสาน และพ่อกับแม่ชอบพามาลีออกไปที่ทุ่งนาเพื่อให้ช่วยปลูกข้าว เกี่ยวข้าว มาลีจึงชอบทำงานแบบนี้ มีอิสระเป็นของตัวเอง แม้จะมีรายได้พิเศษเล็กน้อยจากงานจักสาน มาลีก็พยายามไม่ใช้จ่ายมาก สังเกตดูมาลีเป็นเด็กขี้อาย ไม่กล้าพูดคุยกับคนแปลกหน้า แต่ชอบเล่นสนุกสนานกับเพื่อน ๆ ตอนเช้าจะช่วยแม่ทำอาหารเสร็จแล้วกินข้าวพร้อมแม่และน้อง ตอนสายแต่งตัวชุดขาวนาออกไปช่วยแม่ทำงานในนา ด้านออกฤดูทำนาจะออกไปรับจ้างปลูกและเก็บเกี่ยวตัว กระเทียม มาลีก็เหมือนกับแม่วิ่งล้ามนาทั่วไป ที่มีหน้าตาผิวพรรณสวยงาม แต่มาลีไม่ชอบแต่งตัวสวยงามไปเที่ยวบ่อยนัก ชอบอยู่บ้านกับแม่และน้อง ๆ การสั่งสอนของพ่อแม่เหมือนแม่วิ่งทั่วไป สำหรับเรื่องคู่ครองนั้น อยากได้คนดีไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ เรื่องฐานะไม่สำคัญ แม่ก็ไม่ได้บังคับ แต่ขอให้เลือกคนดี ในเรื่องการเที่ยวเตร่ แม่ก็ห้ามเที่ยว แต่พี่น้องมักจะแอบหนีเที่ยวกัน (พี่น้องเป็นผู้หญิงทั้งหมด) ถ้ามีคนมาขอและต้องแต่งงานก็จะจดทะเบียนสมรส เพราะทำให้เป็นเมียหลวง สามีจะไปเที่ยวไหนก็ไม่ต้องห่วง ในเรื่องการคบผู้ชายผู้ใหญ่ก็ยังสอนเสมอให้ระมัดระวังตัว อยาให้ผู้ชายจับมือถือแขน นอกจากพวกที่ไปทำงานตามร้านอาหาร เขาจะไม่ถือตัว ถ้าอยู่ในหมู่บ้านนี้แล้วทำผิดผี พ่อแม่เราจะป่วยต้องให้ผู้ชายมาเสียผี หรือสูซอกก็จะหายป่วยแต่งงานแล้วก็ต้องช่วยกันทำมาหากิน กับคำกล่าวที่ว่า ผู้หญิงเหนือส่วนมากมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ นั่น ที่จริงลูกทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายก็กตัญญูกับพ่อแม่ แต่ลูกผู้หญิงจะใกล้ชิดพ่อแม่มากกว่า เพราะต้องช่วยงานบ้าน ส่วนผู้ชายจะออกจากบ้านไปกับเพื่อนจะออกจากบ้านไปกับเพื่อน ความใกล้ชิดพ่อแม่มีน้อย ลูกผู้หญิงทางเหนือถึงจะแต่งงานแล้วหรือไปทำงานที่ไหน ก็จะกลับมาหาพ่อแม่อยู่ แต่ลูกผู้ชายไม่ค่อยกลับ และทางเหนือลูกคนสุดท้ายห้องอยู่กับพ่อแม่ และที่ว่าผู้หญิงชายตัวมักเป็นผู้หญิงทางเหนือนั้น ที่จริงแล้วไม่ใช่ทุกคน บางคนนิสัยไม่ดีอยู่แล้วก็ไปบางคนยากจน

ไม่มีจะกินก็ต้องไปหาเงินให้พ่อแม่ สำหรับตัวมาลีเองถึงจนจริง ๆ ก็ไม่ไป เพราะมันไม่ดี ไปแล้วมีแต่คนดูถูกนินทา ไม่มีใครแต่งงานด้วย สังเกตชีวิตประจำวันของมาลีในบ้านหลังเล็ก ๆ ก็จะช่วยกันทำอาหารรับประทาน แล้วออกไปรับจ้างมัดหอม ปลูกหรือเก็บถั่วเหลือง ฤดูฝนรับจ้างทำนา วันไหนมีเวลารว่างมากจะสานเข่งเอาไว้ขาย บางครั้งก็เอาเสื้อผ้าสวย ๆ ที่พ่อแม่อยู่แต่งไปเดินเที่ยวตามบ้านเพื่อน ส่วนใหญ่จะแต่งตัวสวยในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ในบ้านไม่มีเครื่องใช้อะไร

กระบวนการคัดเกลาของครัวเรือนในสายตระกูล 6 ตระกูล

ชีวิตของกาญจนาในครัวเรือนฐานะดี ประถมฐานะปานกลาง และมาลีในบ้านที่ยากจนนั้น เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นความแตกต่างระหว่างแม่หญิงที่ไปสู่การขายบริการทางเพศกับแม่หญิงที่ไม่ไป ทั้งนี้มีได้หมายความว่าเมื่อฐานะทางครอบครัวของกาญจนาและประถมดีกว่า ล้ายอง สุนีย์ และบัว จึงทำให้แม่หญิงสองคนแรกไม่ไปหาเงิน ผู้วิจัยเพียงแต่จะยกตัวอย่างให้เห็นวิถีชีวิตของแม่หญิงบางคนที่ไม่เคยแม้แต่จะคิดไปขายตัวไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ทั้งนี้เพราะในชุมชนบ้านน้ำจิมครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันจะมีสภาพทางเศรษฐกิจและฐานะทางสังคมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก สิ่งที่ผู้วิจัยนำมาเป็นเครื่องวัดความแตกต่างทางเศรษฐกิจคือ ขนาดของที่ดินถือครอง บ้าน เครื่องอำนวยความสะดวกที่ทันสมัยต่าง ๆ ในบ้าน ครัวเรือน “รวย” จะมีที่ดินทำกิน 20-30 ไร่ ที่ดินที่อยู่อาศัยมากกว่า 200 ตารางวา บ้านขนาดใหญ่ มีวัวหรือควายหลายตัวทั้งเพื่อขายและใช้งาน มีโทรทัศน์ ตู้เย็น เตาแก๊ส จักรยานยนต์หลายคัน บางบ้านมีรถยนต์กระบะ ครัวเรือนปานกลางมีที่ดินทำกิน 10-15 ไร่ ที่ดินที่อยู่อาศัยประมาณ 100-200 ตารางวา มีควายไว้ใช้งานหรือไม่มี มีตู้-เย็น เตาแก๊ส และจักรยานยนต์ สำหรับครัวเรือน “ยากจน” มีที่ดินทำกิน 5 ไร่ จนถึงไม่มีเลย บางครัวเรือนมุงด้วยหญ้าคา ไม่มีสัตว์เลี้ยงและเครื่องอำนวยความสะดวกใดในบ้าน มองภาพโดยรวมจะไม่เห็นความแตกต่างอย่างสุดขั้วระหว่างครัวเรือนรวยและ

ยากจน โดยเฉพาะการแต่งกายของชาวบ้านจะคล้ายคลึงกันในเวลาปกติเวลาไปทำงานในไรนา คนรวยที่ต้องทำงานในไรนาก็มอมแมมและเหนียวเหมือนกับคนจน และเวลาแต่งตัวไปวัดในตอนเทศกาลงานบุญก็แต่งตัวสวยงามเหมือนกันทุกคน สิ่งสำคัญจึงไม่ได้อยู่ที่ฐานะเฉพาะครอบครัว แต่อยู่ที่ฐานะทางสังคมที่ได้รับการยกย่องของวงศ์ตระกูล

ผู้วิจัยได้สำรวจพบว่าครัวเรือนในสายตระกูลสำคัญของชุมชนบ้านน้ำจิม 6 ตระกูล นั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป มิใช่ว่าเครือญาติในสายตระกูล 6 ตระกูลที่อยู่ในหมู่บ้านนี้ จะต้องเป็นคนรวย ทั้ง 6 ตระกูลมีทั้งคนรวย ปานกลาง และยากจน ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้ ในละแวกเดียวกันบ้าง ไปอยู่อีกละแวกหนึ่งบ้าง แต่เมื่อถึงเวลาที่มีการจัดงานแต่งงาน งานศพ พิธีไหว้ผีปู่ย่า ทุกคนจะมารวมกันอยู่ที่บ้านของผู้ที่เป็นหลักของสายตระกูล สังเกตเห็นได้ว่าเครือญาติแต่ละสายตระกูลมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นไม่ว่าจะอยู่ในหมู่บ้านหรือออกไปทำงานต่างจังหวัดจะติดตามถามข่าวคราวกันอยู่เสมอ เมื่อถึงเวลาจะพบปะและช่วยเหลือกันเสมอ เรื่องที่สำคัญที่สุดที่ผู้วิจัยสำรวจพบก็คือ ไม่มีแม่หญิงคนใดในสายตระกูลทั้งหกนี้ออกไปหาเงินเลย ไม่ว่าจะเป็แม่หญิงในครอบครัวที่มีฐานะยากจนเท่าใด

ครัวเรือนที่เป็นเครือญาติใน 6 สายตระกูลที่ปลูกบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านนี้มีจำนวน 73 ครัวเรือน รวมสมาชิกทั้งสิ้น 372 คน เป็นแม่หญิงอายุ 12-25 ปี ที่ยังไม่ได้แต่งงานจำนวน 46 คน แม่หญิงทั้ง 46 คน ไม่มีประวัติการออกไปหาเงินที่ไหนและไม่เคยคิดจะออกไปหาเงิน บางคนยังคงทำงานช่วยพ่อแม่อยู่ในหมู่บ้าน บางคนรับจ้างอยู่ที่อื่น บางคนเรียนต่อ แม้ว่าแม่หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในครัวเรือนฐานะปานกลาง และยากจน และผ่านกระบวนการขัดเกลาของวัด ชุมชน เครือญาติ ครอบครัว โรงเรียน และสื่อมวลชน เช่นเดียวกับแม่หญิงที่ไปหาเงินคนอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ผู้วิจัยได้เลือกแม่หญิงที่เป็นสมาชิกของสายตระกูลทั้งหกเพื่อการศึกษาเจาะลึก กระบวนการขัดเกลา การควบคุมและความคาดหวังของครอบครัว เครือญาติ โดยเลือกแม่หญิง

ในครัวเรือนรวย ปานกลาง ยากจน แบบละ 2 คน แต่ละคนอยู่ในแต่ละตระกูล โดยผู้วิจัยงดเว้น
นำเสนอชื่อตระกูลของแต่ละคนไว้

ตระกูลที่สี่ แสงหล้าจากครัวเรือนยากจน

เด็กหญิงอายุ 13 ปี เป็นชาวบ้านน้ำจิม ชื่อ แสงหล้า เป็นลูกสาวคนสุดท้าย หรือ
คนที่ 9 ของพ่อแม่ มีพี่ชาย 6 คน พี่สาว 2 คน ขณะนี้ แสงหล้า เรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 6 พี่สาว
และพี่ชายต่างก็แต่งงานและไปทำงานนอกหมู่บ้านกันหลายคน เหลือพี่ชายที่ยังเป็นโสดอยู่ช่วยพ่อ
แม่ทำงานอยู่ 2 คน พ่อและแม่ของ แสงหล้า มีอายุมากแล้ว (พ่ออายุ 67 ปี แม่ 55 ปี) จึงอยู่บ้านเฉย
ๆ ปลดปล่อยให้พี่ชายทำนา ส่วนแสงหล้าพี่สาวเป็นคนส่งเสียให้เรียน พี่สาวคนนี้ทำงานอยู่โรงงานทอ
ผ้าที่กรุงเทพฯ

ในวัยเด็กแสงหล้าถูกเลี้ยงดูอย่างเด็กทั่ว ๆ ไป เนื่องจากพ่อแม่มีอายุมากแล้ว
เมื่อมีแสงหล้าจึงให้การดูแลอย่างดีมีพี่หลายคนช่วยเหลือการทำงานต่าง ๆ จนอายุได้ 5 ปี เข้า
เรียนชั้นประถมปีที่ 1 ที่โรงเรียนบ้านน้ำจิม ขณะที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนแสงหล้ารู้สึกไม่ชอบเพื่อนที่เป็น
ชาย เพราะชอบรังแกเพื่อนหญิง มีการทะเลาะและก่อกวนแก่งัดกันอยู่เสมอ การเรียนในโรงเรียนเป็น
ไปตามที่ครูสั่งสอนตามหลักสูตร เมื่อกลับบ้านแสงหล้าจะช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น
ตักน้ำ ทำความสะอาดบ้าน พ่อแม่สอนให้เป็นคนดี ขยันในการทำงานและการเรียน ตอนแสงหล้า
ยังเด็กเคยเห็นแม่ทอผ้าสำหรับใช้ในบ้าน ผ้ารุ่ง และผ้าทำสะลิว (ที่นอนยัดนุ่นแบบพื้นบ้าน) แสงหล้า
จึงเรียนรู้จากแม่ และคิดว่าถ้าไม่ได้เรียนต่อก็จะไปทอผ้าตามโรงงาน เนื่องจากพ่อแม่มีแสงหล้า
เมื่ออายุมากพอจึงไม่ค่อยอบรมสั่งสอนเท่าไร คงปล่อยให้พี่ ๆ ช่วยกันเลี้ยงแสงหล้าจนโต ปัจจุบัน
พ่อเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เวลามีสงานหรือมีเรื่องราวอะไร พ่อก็ได้รับเชิญไปร่วมด้วย แสงหล้าก็
รู้สึกภูมิใจ สำหรับแม่นั้นเป็นผู้หญิงใจดี ไม่พูดมาก การดูตัวว่า จากพ่อแม่จึงไม่มีเลย เนื่องจาก

มีพี่หลายคน พี่ทุกคนเมื่อโตขึ้นก็มีครอบครัวและแยกออกไป พี่ชายคนหนึ่งไปทำงานทอผ้าอยู่ที่ลพบุรี และแต่งงานอยู่ที่นั่น พี่ทุกคนส่งเงินมาให้พ่อแม่และแสงหล้าใช้ ในเรื่องของการเรียนพ่อแม่ไม่ยอมให้เรียนต่อ แต่ถ้าพี่อยากให้เรียนก็จะเรียนเธออยากเป็นพยาบาล ถ้าเป็นพยาบาลไม่ได้จะประกอบอาชีพทอผ้าในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือกรุงเทพฯ การที่แสงหล้าอยากไปทำงานนอกหมู่บ้านก็เพราะได้เงินดี ถ้าอยู่ที่บ้านก็ไม่มีเงินใช้

พ่อกับแม่ไม่เคยพูดเรื่องการปฏิบัติตัวของเด็กสาว ไม่เคยสอนเรื่องการเลือกคู่ คิดว่าเพราะเธอยังเป็นเด็กอยู่ ส่วนใหญ่ก็จะไม่ไปเที่ยวเตร่ที่ไหน อยู่บ้านช่วยพ่อแม่ทำงาน นอกจากจะเดินแอ่ว (เที่ยว) ตามบ้านเพื่อนใกล้ ๆ ในช่วงสงกรานต์ถ้าเพื่อนชวนไปเที่ยวต่างหมู่บ้านใกล้ ๆ พ่อแม่ก็จะอนุญาตให้ไปตอนกลางวัน แม้ว่าพ่อแม่จะไม่สอนแต่แสงหล้าก็เข้าใจหลายสิ่งหลายอย่างจากชีวิตของพ่อแม่ ดังนั้นแสงหล้าคิดว่าถ้าจะแต่งงานจะแต่งงานเมื่ออายุ 20 ปี เพราะโตพอแล้ว แล้วจะไม่แต่งงานกับผู้ชายในหมู่บ้านเดียวกันเพราะอายุแต่งงานแล้วก็อยากอยู่กับพ่อแม่ นอกจากต้องไปทำงานที่อื่น สำหรับความคิดเกี่ยวกับอาชีพชายตัว แสงหล้าไม่ยอมไปทำเด็ดขาด แต่ตอนนี้ยังไม่คิดอะไรเพราะยังเด็กอยู่

ลักษณะของแสงหล้าเป็นเด็กเรียบร้อย แต่งกายธรรมดา พูดจาฉะฉาน ท่าทางเป็นคนรู้จักกาลเทศะ ตอนเช้าและเย็นจะเอาวัวไปเลี้ยง (ผูกไว้) ที่ทุ่งนาและไปเก็บวัว เป็นการช่วยพ่อแม่ทำงาน ในละแวกบ้านของแสงหล้า จะเห็นว่าบ้านของแสงหล้าเป็นบ้านที่เล็กที่สุด เป็นบ้านไม้หลังเล็ก พื้นยกสูงขึ้นแต่ใต้ถุนบ้านต่ำจนไม่อาจเดินลอดไปได้ ขึ้นบันไดไป 3 ชั้นจะถึงพื้นบ้านที่เป็นชั้นแรก ถัดไปเป็นห้องครัวห้องกลางบ้าน และห้องนอน 2 ห้อง พี่ชายของแสงหล้าที่ยังไม่ได้แต่งงานนอนที่ห้องโถงกลางบ้าน ให้พ่อแม่นอนในห้องและให้น้องสาวคนเล็กคือแสงหล้านอนในห้องอีกห้องหนึ่ง ในบ้านไม่มีเฟอร์นิเจอร์อะไร นอกจากตู้ใส่เสื้อผ้าของแสงหล้า ของพ่อแม่ ตู้ใส่หมอนและผ้าห่มไว้สำหรับแขกที่มาพัก ในห้องครัวมีเตาถ่านและเครื่องครัวเล็ก ๆ น้อย ตุ่มน้ำไว้ใส่น้ำใช้ สำหรับห้องอาบน้ำและห้องส้วมตั้งอยู่แยกออกไปทางด้านหลังตัวบ้าน บ้านของ

แสงหล้ามีความสะอาดเรียบร้อย แม่จะเป็นผู้หญิงเงียบ ๆ ทำทางใจดี ยิ้มง่าย และขยันขันแข็ง บางวันจะออกไปที่นาเพื่อเก็บผักต่าง ๆ ที่แม่ปลูกไว้มาทำอาหาร ส่วนพ่อจะไปวัดเพื่อปรึกษาการ งานของวัดและหมู่บ้านกับตุลุง (เจ้าอาวาส) บางวันจะมีชาวบ้านเชิญไปร่วมงานบุญหรืองานสุขขีวัญ บางวันไปร่วมกับผู้อาวุโสคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านตัดสินใจความคิดเห็นที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านใน ชุมชน

สำหรับชีวิตของพ่ออุ้ยแสง (พ่อของแสงหล้า) เป็นตัวอย่างของผู้ที่ประกอบคุณงาม ความดีจนเป็นที่ยกย่องนับถือของชาวบ้าน ตั้งแต่วัยหนุ่มที่เป็นผู้สืบสายตระกูลใหญ่ที่สำคัญตระกูล หนึ่ง ใน 6 ตระกูล แม้จะไม่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียน พ่ออุ้ยแสงได้บวชเป็นสามเณรศึกษา ทางด้านธรรมะ แล้วสึกออกมาทำงานในไร่นาช่วยพ่อแม่อยู่หลายปี ต่อมาแต่งงานกับแม่ของ แสงหล้าเมื่ออายุ 27 ปี จึงเป็นผู้ใหญ่ที่สุ่มรอบคอบ พ่อแสงเมื่อแยกครอบครัวออกมาได้ยกที่ดิน ทำกินที่ทำมา กับพ่อแม่ให้พี่น้องหมด ตัวเองออกมาปลูกบ้านใกล้กับญาติพี่น้องและทำงานรับจ้าง หาเงินเลี้ยงลูกเมีย และซื้อที่นาเอาไว้ 3 ไร่ เพื่อปลูกข้าวไว้กินในครอบครัวที่มีลูกถึง 9 คน ชาวบ้านบอกว่าการที่พ่อแสงมีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนไม่มีทรัพย์สินอะไรในบ้านและไม่สามารถ ส่งเสียให้ลูกเรียนสูง ๆ ได้ ก็เพราะพ่อแสงมีลูกหลายคนและพ่อแสงก็เป็นคนธรรมะธรรมโม ไม่ค่อยสนใจการค้าขาย ชอบไปวัดและช่วยเหลือชาวบ้านโดยเฉพาะญาติพี่น้องที่มีเรื่องเดือดร้อน แต่ถึงพ่อแสงจะเป็นคนยากจน ชาวบ้านก็ยกย่องให้เป็นผู้เป็นอาวุโสคนหนึ่งของหมู่บ้านซึ่งมีอยู่ 8 คน เมื่อเวลามีการจัดงานบุญที่วัดหรือในวันพระ ผู้อาวุโสซึ่งเป็นอุ้ยผู้ชายทั้งหมดจะนั่งอยู่ด้านหน้าและ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อแต่ละบ้านมีการจัดงานตามประเพณี เช่น งานบวช แต่งงาน งานศพ สืบชะตา ฯลฯ พ่อแสงจะได้รับเชิญให้ไปร่วมงานทุกครั้ง สำหรับพิธี สืบชะตาและฮ้องขวัญนั้น จะให้พ่อแสงเป็นผู้ทำพิธีหรือไม่ก็อุ้ยอีกคนหนึ่งเป็นผู้ทำพิธี พ่อแสงจะ ไปร่วมในพิธีทุกครั้ง ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านยกย่องให้เป็นผู้นำเป็นผู้มีอิทธิพลในกระบวนการควบคุม สังคมของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของวิถีประเพณีและจารีต ยกตัวอย่างเช่น มีครอบครัวหนึ่งอยู่

ในสายตระกูลเดียวกับพ่อแสง มีปัญหาในครอบครัวเกิดจากมีนักพัฒนาคนหนึ่งเข้ามาทำงานสำรวจหมู่บ้าน เพื่อวางแผนจัดทำน้ำประปาหมู่บ้าน และขอพักที่บ้านของครอบครัวนี้ ซึ่งมีพ่อบ้านออกไปทำงานก่อสร้างแบบไปเช้าเย็นกลับที่อำเภอ ขณะที่แม่บ้านทำงานบ้าน วันหนึ่งนักพัฒนาหนุ่มได้ขอให้แม่บ้านช่วยซื้อรถจักรยานยนต์ไปส่งที่ตลาดเพื่อซื้อของโดยตนเองเป็นผู้ซื้อ และอีกครั้งหนึ่งทั้งสองได้ซื้อจักรยานยนต์ไปส่งเหตุการณ์การจัดงานวัดที่หมู่บ้านใกล้เคียง เพราะความอยากรู้อยากเห็นของนักพัฒนาที่มาจากสังคมเมือง และความไม่เข้าใจในจารีตของชาวบ้าน ในที่สุดเมื่อพ่อบ้านได้รับฟังคำวินิจฉัยนินทาของชาวบ้านจึงกล่าวฟ้องต่อกลุ่มผู้อาวุโสของชุมชนว่านักพัฒนาทำผิดผิดต่อครอบครัวของตน สภาอาวุโสต้องนัดประชุมกันที่บ้านหลังนั้นเพื่อตัดสินคดีความ มีการซักถามหาข้อเท็จจริงจากทุกฝ่าย ผู้อาวุโส 8 คน ได้ลงมติให้นักพัฒนาจ่ายค่าเสียหายให้แก่พ่อบ้าน และนำเครื่องบูชาผีทำพิธีขอขมาต่อผีประจำสายตระกูลของฝ่ายหญิง เพื่อให้ผีปวยลาได้รับรู้ และให้ภัยครอบครัวจะได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขต่อไป แล้วให้นักพัฒนาย้ายไปอยู่ที่วัด เรื่องนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การที่ชาวบ้านวินิจฉัยนินทาเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการควบคุมผู้หญิงในเรื่องพฤติกรรมทางเพศ

ในสังคมชนบทที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์พื้นบ้าน ผู้หญิงจะต้องอยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางเพศตั้งแต่เด็กจนแก่ การที่ผู้อาวุโสเป็นเข้ามาไกลเกลี่ยให้มีการเสียผี เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับและเรื่องลงเอยลงด้วยดี เป็นการประนีประนอมระหว่างนักพัฒนาซึ่งเป็นคนแปลกหน้ากับพ่อบ้านที่เดือดร้อนไปกับคำนินทา พ่อแสงซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งในสภาอาวุโส จึงได้รับเกียรติเป็นผู้รักษาบรรทัดฐานของชุมชนในฐานะที่พ่อแสงเป็นผู้สืบตระกูลของผู้ก่อตั้งหมู่บ้านนี้ และเป็นคนที่ทุกคนยอมรับ ด้วยเกียรติที่พ่อแสงดำรงรักษาสืบทอดจากบรรพบุรุษเช่นนี้ ทำให้ลูก ๆ ทุกคนตระหนักถึงข้อนี้ ดังนั้นเมื่อพ่อแสงมีลูกมากถึง 9 คน ลูกทุกคนเมื่อเติบโตขึ้นจึงพยายามทำงานด้วยความขยันขันแข็ง ต่างเลือกคู่ที่ดีและออกไปดำเนินชีวิตครอบครัวของตนเองโดยไม่ให้เป็นภาระแก่พ่อแม่สำหรับลูกสาวก็ออกไปทำงานที่โรงงานและส่งเงินมาให้น้อง

สิ่งเหล่านี้ทำให้แสงหล้าและพี่สาวทุกคนตระหนักดีว่า ทุกคนในครอบครัวจะต้องไม่ทำให้เสีย

เกียรติวงศ์ตระกูล นั่นคือต้องรักษาศักดิ์ศรีของสายตระกูลที่พ่อแม่ได้ทำให้เป็นตัวอย่าง เรื่องการออกไปหาเงินซึ่งชาวบ้านต่างมองว่าเสียหาย ไปเป็นอีตัว จึงเป็นเรื่องของการทำลายชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล แสดงให้เห็นอิทธิพลของความคาดหวังของเครือญาติและชุมชนที่มีต่อแสงหล้าและพี่สาว

ตระกูลที่ห้า วิมลรัตน์ในครัวเรือนฐานะปานกลาง

เด็กสาวหน้าตาสวยอายุ 17 ปี เธอชื่อ วิมลรัตน์ เรียนจบชั้นประถมปีที่ 6 เมื่อ 4 ปีที่แล้วมีพี่ชายและพี่สาวอย่างละ 1 คน พี่ชายไปทำงานอยู่ภูเก็ต พี่สาวแต่งงานกับชายหนุ่มที่แม่เห็นว่าขยันขันแข็งและอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน วิมลรัตน์มีน้องชาย 1 คน เสียชีวิตเมื่อยังเด็ก วิมลรัตน์จึงกลายเป็นลูกคนเล็กของพ่อแม่ และต่อมาเมื่อพ่อเสียชีวิต แม่จึงต้องทำงานในไร่นาเพียงคนเดียว จนกระทั่งพี่สาวโตพอจึงได้ช่วยแม่ซึ่งปัจจุบันอายุ 47 ปี ทำงานในวัยเด็กเธอได้รับการเลี้ยงดูเหมือนอย่างเด็กทั่วไป คือ ปล่อยให้วิ่งเล่นทั่วไป บางครั้งถ้าแม่ต้องทำไร่นาก็จะฝากเธอไว้กับน้า หรือน้าเธอไปด้วย ในการพูดจาอบรมสั่งสอนแม่ก็ไม่ได้สอนอะไรมาก จนกระทั่งเมื่อโตเข้าเรียนในโรงเรียนเธอจึงอยู่ในกลุ่มเพื่อนชายหญิงที่พากันเล่นซุกซนและเรียนหนังสือ เมื่อกลับถึงบ้านก็ทำงานบ้านเล็กน้อย ส่วนงานในไร่นามักเป็นหน้าที่ของพี่สาว วิมลรัตน์จึงทำนาไม่เป็น เกี่ยวข้าวก็ไม่เป็น และไม่ชอบทำงานในนา รู้สึกว่าถ้าทำคงไม่ดี ระยะเวลาได้ย้ายไปอยู่บ้านของน้าสาวที่อยู่ใกล้ ๆ ทำให้ไม่ค่อยได้พูดคุยกับแม่เท่าไร เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้วได้มีคนมาชวนไปทำงานที่ตลาดอำเภอนาปรังก็ไปทำเป็นลูกจ้างขายของหน้าร้าน ต่อมาได้ไปทำงานที่อำเภอจุน และที่จังหวัดแพร่ ทั้งนี้แม่และน้าก็ไม่ห้ามปรามเนื่องจากเห็นว่าไปไม่ไกลนัก และถ้าปล่อยให้อยู่บ้านก็จะไม่ทำอะไร ถ้าไปทำงานก็ได้เงินใช้ของตนเอง วิมลรัตน์จึงมีรายได้เป็นของตนเอง และเก็บไว้ซื้อของที่ตนเองชอบ ต่อมาเธอก็กลับมาอยู่บ้านตั้งร้านขายส้มตำและขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ

วิมลรัตน์มีพ่อชู้แม่ชู้ (ตายาย) เป็นผู้สืบสายตระกูลสำคัญตระกูลหนึ่งของบ้านน้ำจิม มีฐานะไม่ร่ำรวยนักมีที่ดินพอสมควร ต่อมาได้แบ่งออกไปให้ลูก ๆ ทุกคน แม่ของวิมลรัตน์ได้ส่วนแบ่งที่เพียงพอให้ปลูกข้าวไว้ใช้ในครัวเรือน เมื่อพี่สาวแต่งงานแม่จึงให้พี่สาวและพี่เขยทำนาในที่ดินนั้น วิมลรัตน์มีน้ำสาว 2 คน น้ำชาย 1 คน น้ำคนหนึ่งแต่งงานไปอยู่หมู่บ้านใกล้เคียง อีกคนหนึ่งแต่งงานแล้วปลูกบ้านอยู่ใกล้กับบ้านแม่ น้ำคนนี้รูปร่างหน้าตาสวยงามได้แต่งงานกับชายหนุ่มต่างหมู่บ้านที่มีอาชีพรับเหมาก่อสร้างจึงมีฐานะดีและเอาวิมลรัตน์ไปเลี้ยงดูไว้

วิมลรัตน์เป็นเด็กสาวที่มีรูปร่างหน้าตาดี เป็นคนช่างพูดช่างคุยด้วยน้ำเสียงที่ไพเราะ มีอัธยาศัยกับทุกคนโดยเฉพาะเป็นคนยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ ทำให้มีป้าว (ชายหนุ่ม) จำนวนมากมาชอบพอ เธอเป็นคนมีความทะเยอทะยานสูง ไม่ต้องการที่จะทำอะไรทำนา ถือว่าเป็นงานหนักที่จะทำให้เธอมีชีวิตต่ำต้อยและเธอก็ไม่ต้องการแต่งงานกับผู้ชายที่มีอาชีพเป็นชาวไร่ชาวนาอีกด้วย เธอบอกว่าเขาจะพาเธอทำงานหนักที่เธอไม่ชอบทำ ถ้าจะแต่งงานเธอจะแต่งงานกับผู้ชายที่มีอาชีพมั่นคง มีเงินเดือนประจำ จะได้ทำให้เธอสบายขึ้น ทั้งนี้เพราะเธอเห็นว่าน้ำสาวของเธอได้แต่งงานกับคนที่ทำงานมีรายได้ ไม่ใช่ชาวไร่ชาวนา น้ำสาวเธอจึงมีเวลาแต่งตัวสวยงามอย่างไรก็ตามก็ไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่เธอจะได้พบกับชายหนุ่มในอุดมคติเพราะชายหนุ่ม ที่มาพบปะพูดคุยกับเธอก็มักจะเป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือไม่ก็หมู่บ้านใกล้เคียง แต่ละคนก็เป็นชาวไร่ชาวนาบ้าง รับจ้างทำงานบ้าง กรรมกรก่อสร้าง ช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ฯลฯ ในที่สุดวิมลรัตน์จึงตัดสินใจขอแม่ไปเรียนตัดเสื้อที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยไปเช่าหอพักอยู่ที่แม่และน้ำสาวอนุญาต เพราะน้ำชายของวิมลรัตน์ซึ่งบวชเป็นสามเณรตั้งแต่จบชั้นประถมปีที่ 6 จนได้บวชเป็นพระภิกษุและเข้าไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เชียงใหม่ ทุกคนต่างคิดว่าน้ำชายซึ่งเป็นพระจะช่วยดูแลความประพฤติของวิมลรัตน์ขณะที่มาเรียนวิชาชีพที่จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้ น้ำชายของเธอเป็นผู้ที่เคร่งครัดในบรรทัดฐานของวงศ์ตระกูล ถึงแม้ว่าพ่อชู้แม่ชู้จะเสียชีวิตไปนานแล้ว แต่ทุกคนในตระกูลนี้รู้ว่า พ่อของพ่อชู้ (ปู่ทวด) เคยเป็นพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ที่มีชื่อเสียงในเรื่องผู้ทรง

ชาวบ้าน ดังนั้นด้วยเกียรติประวัตินี้รวมทั้งความรู้สึกว่าตนเองอยู่ในสายตระกูลเก่าแก่ของชุมชน ผู้สืบต่อสายตระกูลทุกคนย่อมเข้าใจดี น้ำชายได้คอยอบรมสั่งสอนหลาน ๆ ทุกคนให้รักษาเกียรติของวงศ์ตระกูลไว้ โดยที่ตนเองก็ได้ทำตนเป็นตัวอย่างให้ดูถึงความขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียน ถ้าไม่เอาดีในไร่นาก็ต้องเอาดีในการงานอื่น ๆ ให้ได้ ในที่สุดน้ำชายของเธอก็เป็นที่เคารพยกย่องของชาวบ้านทุกคน ทั้งอยากจะให้กลับมาเป็นเจ้าของอวาตที่วัดของหมู่บ้านต่อไป เนื่องจากท่านได้ไปศึกษาหาความรู้ถึงระดับมหาวิทยาลัยคงจะนำความรู้มาพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า

วิมลรัตน์เรียนตัดเส้นจวบหลักรู้ได้พบรักกับช่างไฟฟ้าชาวเชียงใหม่ และแต่งงานกลับมาอยู่ที่บ้าน ได้เปิดร้านตัดผ้าและรับซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าอยู่ในบริเวณบ้านของน้ำสายนั่นเอง

ตระกูลที่หก รุ่งทิพย์ลูกสาวพ่อเลี้ยง

รุ่งทิพย์ อายุ 21 ปี อยู่กับพ่อแม่ยังไม่แต่งงาน รุ่งทิพย์มีพี่ชาย 1 คน แต่งงานออกไปอยู่ต่างอำเภอ เมื่อถึงวันปีใหม่มะเมืองก็จะพากันมาเยี่ยมพ่อแม่ทุกปี พ่อแม่ของรุ่งทิพย์ อายุ 45 และ 43 ปี ยังแข็งแรงและขยันขันแข็ง เดิมพ่อแม่ก็ทำไร่นาเหมือนชาวบ้านอื่น ๆ ต่อมาประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา พ่อออกไปรับจ้างทำงานที่กรุงเทพฯ ได้เงินมาจำนวนหนึ่งพร้อมกับความคิดอยากค้าขาย พ่อกับแม่จึงตั้งร้านค้าเล็ก ๆ ขึ้นหน้าบ้าน เริ่มจากขายของชำเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อมาเมื่อพ่อซื้อรถเครื่อง (รถมอเตอร์ไซด์) มาไว้ใช้ประจำบ้าน พ่อจึงออกไปซื้ออาหารสดจากตลาดที่อำเภอมาขายให้กับชาวบ้านทุกวัน พ่อกับแม่เป็นคนขยันจึงค้าขายได้เงินมาปลูกบ้านหลังใหม่และขยายกิจการค้าขายออกใหญ่โต เป็นร้านค้าใหญ่ที่สุดในหมู่บ้านที่ชาวบ้านทุกคนคร่ำครวมาใช้บริการ แม้จะมีร้านค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีกหลายร้านต่อมาก็สู้ร้านของพ่อแม่ไม่ได้ นี่คือเหตุผลที่รุ่งทิพย์ยังไม่แต่งงาน เธอบอกว่าช่วยพ่อแม่ทุกวันจนไม่มีเวลาจะไปเที่ยวเตร่และสนใจชายหนุ่มคนไหน อีกทั้งเธอยังไม่พบชายหนุ่มที่ถูกใจ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่รุ่งทิพย์ภูมิใจมาก รู้สึกว่า

ครอบครัวมาใช้บริการ แม้จะมีร้านค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีกหลายร้านต่อมาก็สู้ร้านของพ่อแม่เธอไม่ได้ นี่คือเหตุผลที่รุ่งทิพย์ยังไม่แต่งงาน เธอบอกว่าช่วยพ่อแม่ทุกวันจนไม่มีเวลาจะไปเที่ยวเตร่และสนใจชายหนุ่มคนไหน อีกทั้งเธอยังไม่พบชายหนุ่มที่ถูกใจ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่รุ่งทิพย์ภูมิใจมาก รู้สึกว่าตนเองแตกต่างจากหญิงสาวอื่น ๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้รุ่งทิพย์เป็นคนที่รูปร่างหน้าตาสวยงาม ถึงขนาดมีข้าราชการจากอำเภอมาติดต่อไปประกวดเทพีงานต่าง ๆ ตั้งแต่อายุ 16 ปี แต่รุ่งทิพย์ไม่เคยยอมรับการทาบทามที่มีมาทุกปีนั้น โดยบอกว่าอายุไม่กล้าขึ้นไปบนเวทีให้คนมองมากมายแน่

ชีวิตในวัยเด็กสมัยพ่อแม่ยังมีฐานะปานกลาง พ่อแม่ก็เลี้ยงดูแบบเด็กทั่วไป ให้เรียนที่โรงเรียนบ้านน้ำจิม และเนื่องจากโรงเรียนมัธยมอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก พ่อแม่ที่มีลูกเพียง 2 คน จึงส่งเสียให้พี่ชายและรุ่งทิพย์ได้เรียนต่อจนรุ่งทิพย์จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และออกมาช่วยพ่อแม่ค้าขาย พ่อแม่ของรุ่งทิพย์เป็นคนค้าขายจึงหาเวลาว่างที่จะพูดคุยกับลูกน้อย แต่กระบวนการขัดเกลาของรุ่งทิพย์ก็คือ การดำเนินชีวิตภายในครอบครัวของพ่อแม่ พ่อเป็นคนใจเย็นไม่ช่างพูด เวลาพูดรวมทั้งกิริยามารยาทเรียบร้อย แต่จะทำงานด้วยความแคล่วคล่อง เช่นเดียวกับแม่ที่ไม่คิดว่าลูกแต่ดูจะเป็นที่เกรงใจของพ่อ พี่ชายของรุ่งทิพย์ที่เป็นคนยิ้มแย้มแจ่มใสขยันทำงานในนาสวน แต่ไม่ชอบทำงานบ้าน รุ่งทิพย์เองเติบโตในครอบครัวที่ยฐานะของตนเองได้ด้วยการค้าขาย ดังนั้นจึงมีความพอใจกับงานค้าขายมากกว่างานในไร่นา การได้เรียนจนถึงมัธยมศึกษาทำให้รุ่งทิพย์ไม่เคยทำนา ทำสวน ปกติเธอจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่สวยงามราคาแพงที่พี่ชายเธอเองไปซื้อจากห้างสรรพสินค้าในจังหวัดเชียงใหม่ เพราะเธอต้องนั่งประจำอยู่ที่ร้านค้าและช่วยทำบัญชีง่าย ๆ ให้พ่อจะมีชายหนุ่มข้าราชการจากอำเภอหรือพ่อค้ารวมทั้งลูกชายผู้มีอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นมาจีบเธอที่ร้านเป็นประจำ เธอบอกกับผู้วิจัยว่าบ่าวต้องซื้อรถยนต์ราคาแพง ๆ มา ไม่อย่างนั้นไม่คุยด้วย ถ้าจะเลือกแต่งงานกับใคร คนนั้นต้องไม่พาเธอไปลำบากยากจน

แม่ของรุ่งทิพย์เป็นคนในสายตระกูลสำคัญของหมู่บ้านนี้ นี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พ่อซึ่งเป็นบ่าวมาจากบ้านไกลไม่ยอมทำให้แม่เสียหน้า พี่นพของพ่อไม่ใช่คนร่ำรวยอะไรนัก

เพียงแต่เป็นคนขยันและใฝ่รู้ พ่อจึงไปได้วิชาค้าขายมาจากกรุงเทพฯ และทำให้แม่กับลูก ๆ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นภายในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ทุกวันนี้พ่อมีรถยนต์บีคัพไว้ไปซื้อของมาขาย บางทีก็ไปเที่ยวถึงเชียงใหม่ ภายในบ้านจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกและเฟอร์นิเจอร์ที่สวยงามครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม เครื่องซักผ้า เตาแก๊ส โซฟาตัวใหญ่ในห้องรับแขก ฯลฯ ถ้าหากมีการต่อโทรศัพท์เข้ามายังหมู่บ้านนี้ได้ พ่อของรุ่งทิพย์คงจะมีโทรศัพท์ใช้เป็นรายแรก ชาวบ้านหลายคนพูดเช่นนี้ สำหรับที่ดินที่พ่อมีอยู่และซื้อเพิ่มเติมอีกภายหลังนั้น แม่ให้ญาติของแม่ทำนาแล้วเอาข้าวมาแบ่งให้ครอบครัวของรุ่งทิพย์ได้กินตลอดปี ครอบครัวรุ่งทิพย์จึงเป็นครอบครัวตัวอย่างของตระกูลนี้ที่เครือข่ายได้พึ่งพาและต้องการจะเอาแบบอย่าง

กล่าวได้ว่า ชีวิตของแม่หญิงไม่ขายตัวทั้ง 6 คนใน 6 สายตระกูลเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระบวนการขัดเกลาในครอบครัว และเครือข่าย โดยเฉพาะอิทธิพลของความรู้สึกที่มีต่อกลุ่มวงศ์ญาติและบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันจนกลายเป็นอุดมการณ์ของทุกคนในสายตระกูลในอันที่จะไม่ประพฤตินเลวโหลและเบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐานของวงศ์ตระกูล ความภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษของสายตระกูลได้เป็นผู้ร่วมก่อตั้งชุมชนนี้มาตั้งแต่ต้น เป็นสิ่งที่พ่อแม่จะบอกเล่าสืบต่อกันอยู่เสมอ ถ้าหากจะให้เปรียบเทียบระหว่างแม่หญิงใน 6 สายตระกูลนี้กับแม่หญิงในสายตระกูลอื่น ก็มีเชื่อว่าแม่หญิงในตระกูลใหม่ หรือที่มาจากที่อื่นมิใช่ตระกูลเก่าแก่จะพากันออกไปหาเงินทุกคน แต่ภาพที่ชัดเจนเด่นขึ้นมาก็คือ แม่หญิงใน 6 สายตระกูลสำคัญ ไม่มีใครไปขายตัว ทั้งที่แม่หญิงเหล่านั้นส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและปานกลาง ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษามาลี และแสงหล้า นอกจากนี้แม่หญิงส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนรูปร่างหน้าตาสวยงามผิวพรรณดี บรรดาเอเยนต์ชายสาวทั้งหลายต่างรู้ดีว่าบ้านไหนมีลูกสาวสวยบ้าง แต่เมื่อทราบจากคำบอกเล่าของชาวบ้านหรือการเข้าไปทาบถามครั้งแรกได้เห็นท่าทีแล้ว บรรดาเอทั้งหมดก็ไม่กล้ายุ่งอีกต่อไป นอกจากนี้ พ่อแม่ของแม่หญิงเหล่านี้เป็นคนขยันในการงาน สิ่งสำคัญคือไม่มีครอบครัวไหนในหกครอบครัวที่ยุ่งเกี่ยวกับการพนัน จึงเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ลูก ๆ โดยไม่ต้องพูดมาก

5.4 แรงเกาะเกี่ยวและความเพียงพอในปัจจุบัน

เมื่อกล่าวว่าการยึดมั่นในอุดมการณ์ของวงศ์ตระกูลทำให้แม่หญิงในหกสายตระกูลไม่ประพฤติตนเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางเพศ เหตุผลนี้ยังไม่ใช่พลังหลักเพียงพออย่างที่จุดรั้งแม่หญิงไว้ เพราะเท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาชีวิตแม่หญิงเหล่านี้พบว่า เธอเป็นคนรุ่นใหม่ที่น่าเชื่อถือ หุ่นงาม มีบางคนเท่านั้นที่เต็มใจลุยปลุกและเกี่ยวข้าวช่วยพ่อแม่ด้วยความสนุกสนาน ผู้วิจัยพบว่า พลังหรือปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อเรื่องนี้มีอยู่ในเครือญาติเช่นเดียวกัน นั่นคือ *แรงเกาะเกี่ยวภายใน* ซึ่งหมายถึง ความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน จะเห็นได้ว่า ในครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวทั้ง 6 คน ต่างมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างพ่อแม่ ลูก และพี่น้อง ทุกคนพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พุดต่าง ๆ ว่าเป็นครอบครัวที่อบอุ่น และยังอุทิศตนฝากฝังด้วยญาติที่คอยช่วยเหลือกันในทุกเรื่อง โดยเฉพาะในเรื่องการใช้แรงงาน สถาบันหมู่บ้าน ได้สร้างเงื่อนโซ่สำคัญที่สร้างสายสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติและชุมชนที่ทำให้รักษาคุณค่าเดิมคือการรวมกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ ในขณะที่กระแสจากสังคมภายนอกมุ่งไปยังเรื่องของ “ตัวใครตัวมัน” เมื่อสายสัมพันธ์อันมั่นคงสืบทอดมาสู่ลูกหลาน ทำให้เกิดแรงเกาะเกี่ยวภายในที่เข้มแข็ง ยากที่พลังจากภายนอกจะมาทำลายได้

ทั้งนี้จะมีปัจจัยอีกประการหนึ่งมาเสริมในครอบครัวคงอยู่ นั่นคือ *ความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต* จะเห็นได้ว่า ในครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวกรณีศึกษาทุกคนต่างมิได้งอมืองอเท้าให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจขึ้นในครอบครัวจนหมดทางสู้ มีการช่วยกันทำงาน หรือออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เพื่อหารายได้ให้แก่ครอบครัว บางคนมองหาอาชีพใหม่รองรับให้มีรายได้ ทำให้มีความเพียงพอในปัจจุบันและแก้ไขปัญหากที่เกิดขึ้นได้ หรือแม้แต่ในชุมชนเองถึงแม้แต่ละครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินจำนวนน้อย ต่างพยายามที่จะช่วยกันเพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้โดยอาศัยการทำงานเป็นกลุ่มของชาวบ้านที่อาศัยเครือญาติเป็นโยงใยสายสัมพันธ์ที่มั่นคง กลุ่มองค์กรแบบไม่เป็นทางการของชาวบ้านจึงเป็นที่พึ่งของชุมชนที่ทำให้เกิดความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต

กลุ่มองค์กรของชุมชน ในชุมชนบ้านน้ำจิม มีกลุ่มองค์กรหลายกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ บางกลุ่มได้ผลิตซ้ำทางอุดมการณ์มาช้านานในอดีต ขณะเดียวกันก็ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสความทันสมัย ได้แก่ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มช่างฟ้อน กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน โครงสร้างทางสังคมของชาวบ้านในบ้านน้ำจิมมีความกระชับมัน และลึกซึ้ง การที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นระยะเวลาช้านาน ทำให้สามารถพัฒนากลุ่มและสถาบันที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม และจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ของพวกตนได้อย่างดี แสดงถึงแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนที่แน่นแฟ้น ชาวบ้านจะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและครอบครัวในลักษณะของกลุ่ม เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มสงฆ์ชาวพระ เป็นต้น ในกลุ่มต่าง ๆ ของชาวบ้านมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอมีการกำหนดพฤติกรรม และบทบาทไว้อย่างชัดเจนและทุกคนในกลุ่มมีความผูกพันกัน โดยเฉพาะกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานที่มีบางท่านกล่าวว่าได้เสื่อมสลายไปจากชุมชนชนบทแล้ว ปรากฏว่าที่บ้านน้ำจิม กิจกรรม “เอามือ” หรือ “เอามือ เออวัน” ยังดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะในครอบครัวฐานะปานกลางและยากจน หรือแม้แต่ครอบครัวที่มีฐานะดีก็ตาม ทั้งนี้ เพราะความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในกลุ่มเครือญาติอันเป็นพื้นฐานสำคัญของเครือข่ายทางสังคมของบ้านน้ำจิม สมาชิกของเครือญาติส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตลอด กลุ่ม “เอามือ” ของบ้านน้ำจิม จะทำงานร่วมกันเกือบตลอดปี กิจกรรมที่ทำร่วมกันมี ถอนกล้า ปลูกข้าว เก็บเกี่ยวข้าว แม้เมื่อชุมชนปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นพืชพันธุ์ใหม่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง กระเทียม ยาสูบ ชาวบ้านก็ยังนำเอาการ “เอามือ” มาใช้กับการหยอดเมล็ดและการเก็บเกี่ยวพืชเหล่านี้ การร่วมมือแลกเปลี่ยนแรงงาน ทำให้การทำงานหนักเป็นความสนุกสนาน หนุ่มสาวและเพื่อน ๆ จะได้มีโอกาสพบปะหยอกล้อกันในช่วงนี้ และงานจะเสร็จสิ้นไปอย่างรวดเร็วทันเวลา ทุกคนจะจดจำและไม่ละเลยที่จะไปตอบแทนคืน (ไปใช้มือ) ถ้าหากป่วยหรือติดธุระในวันตอบแทนก็อาจใช้วิธีให้สมาชิกในครอบครัวไปแทน หรือจ้างคนอื่นไปแทน

ความสัมพันธ์ในลักษณะต่างตอบแทนนี้ ดำรงอยู่ในชุมชนตลอดมา ทำให้ชุมชนไม่ต้องพึ่งพาแรงงานจากภายนอกชุมชนหรือเงินค่าจ้างแรงงาน มีความเป็นอิสระของตนเอง ทั้งได้ถ่ายทอดสืบต่อมายังลูกหลาน ทำให้ชุมชนเอาตัวรอดจากการครอบงำ ส่วนกิจกรรมการผลิตบางขั้นตอน เช่น การไถ ชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการใช้ควายมาใช้รถไถเดินตามหรือควายเหล็ก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2532 ซึ่งใช้แรงงานของพ่อบ้านหรือแรงงานชายในครัวเรือนเท่านั้น สำหรับแรงงานต่างตอบแทนหรือการพึ่งพาซึ่งกันและกันนี้มีอยู่ในกิจกรรมเกี่ยวกับชีวิตด้วย เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช เป็นต้น การรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่นของชาวบ้านน้ำจิมก่อเกิดศักดิ์ศรีของชุมชนอย่างเด่นชัด ในเรื่องความร่วมมือระหว่างชาวบ้านน้ำจิม และความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรชาวบ้านนี้มีตัวอย่าง 2 เรื่องคือ

การจัดทำโครงการประปาหมู่บ้าน โดยกลุ่มผู้นำของชุมชนได้ติดต่อขอโครงการนี้มายังบ้านน้ำจิม แต่ต้องแข่งขันกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเดียวกันอีกหลายหมู่บ้าน พ่อหลวงและคณะกรรมการหมู่บ้านได้พยายามต่อสู้เพื่อให้ชาวบ้านได้ความสะอาดสบายน้ำมา มีข้อแม้ว่าชาวบ้านจะต้องออกเงินและออกแรงร่วมกัน ในที่สุดบ้านน้ำจิมก็ได้ประปาหมู่บ้านมาใช้เป็นหมู่บ้านแรกของตำบลนี้ เพราะความร่วมมือแรงร่วมใจของชาวบ้าน ทั้งที่ชาวบ้านไม่ได้มีฐานะมั่งคั่งใด ๆ ชาวบ้านในแต่ละตระกูลได้พยายามรวบรวมเงินของแต่ละบ้านเข้ามาสู่กองทุน โดยมีผู้นำของแต่ละสายตระกูลเป็นตัวตั้งตัวตี เมื่อได้เงินมายังไม่ครบ คณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยผู้นำใน 6 ตระกูลได้พยายามจัดทอดผ้าป่าหลายครั้งหลายหน จนกระทั่งได้เงินครบตามที่ต้องการ ขณะเดียวกันพ่อหลวงก็ได้มีการประชุมชาวบ้านบ่อยครั้งเพื่อสร้างเสริมกำลังใจแก่ลูกบ้านและขอให้ทุกคนช่วยกันขุดทางเพื่อวางท่อน้ำ วิธีการคือให้ทุกครัวเรือนส่งแรงงานมาครัวเรือนละ 1 คน จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ หรือจะผลัดกันมาก็ได้ พ่อบ้านอาจจะมา 1 วัน แล้วให้ลูกชายมาอีก 1 วัน หมุนเวียนผลัดไปจนกว่างานจะเสร็จ ถ้าครัวเรือนไหนมีคนอยู่ในบ้านมากกว่า 5 คนให้ส่งคนมาช่วย 2 คน ถือว่าจะต้องใช้น้ำมากกว่าบ้านอื่น เช่นเดียวกับการเก็บเงินจะเก็บบ้านที่มีฐานะ

รวยมีสมาชิกมากเป็น 2 เท่าของบ้านยากจน สำหรับเงินทอดผ้าป่าก็แล้วแต่กำลังศรัทธา เมื่อนำผ้าป่าไปทอดที่วัดให้ตุ้ล่ง เรียบร้อยแล้วทางวัดก็มอบให้แก่พ่อหลวงรวบรวมไว้ เมื่อยังไม่เพียงพอก็จัดผ้าป่าอีกและให้สมาชิกของชุมชนที่ไปทำงานอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ เรียกว่าหาเงินมาร่วมกัน สำหรับเงินอีกส่วนหนึ่งนั้นได้มาจากเงินช่วยเหลือของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จัดสรรมาให้

การรักษาป่าชุมชน และการเลี้ยงปลาในอ่างเก็บน้ำของชุมชน บ้านน้ำจิม มีป่าของชุมชนอยู่บริเวณเชิงเขา และใกล้กับป่าชุมชนชาวบ้านได้ร่วมกับ ร.พ.ช. ขุดอ่างเก็บน้ำไว้

1 แห่ง ชาวบ้านช่วยกันปลูกต้นไม้เพิ่มเติมบริเวณป่าชุมชนและช่วยกันดูแล ใครจะตัดฟันต้นไม้ในป่านั้นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการฯ และกลุ่มชาวบ้านไม่ได้รวมทั้งปลาในอ่างเก็บน้ำที่ชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนนำลูกปลามาปล่อยไว้ จะอนุญาตให้มีการจับปีละ 1 ครั้ง โดยการซื้อบัตรและนำเงินที่ได้มาเป็นเงินกองกลางของชุมชน

ตัวอย่างความร่วมมือของกลุ่มชาวบ้านน้ำจิมดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนน้ำจิมที่มีอยู่ และสร้างเสริมความสัมพันธ์สืบต่อกันมา ทั้งนี้กิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันกระทำได้ทำให้ชุมชนมีความเพียงพอในปัจจัยดำรงชีวิตในระดับหนึ่ง

5.5 กระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่

ของครอบครัวและชุมชน

กระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน หมายถึง การจัดการภายในครอบครัวและชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และทุนนิยม ซึ่งอันที่จริงแล้วแต่ละครอบครัวมีกระบวนการที่ไม่แตกต่างกันนัก ความแตกต่างมีอยู่ระหว่างครอบครัวแม่หญิงไปหาเงินกับแม่หญิงไม่ไปหาเงินนั่นเอง สำหรับครอบครัวของแม่หญิงไม่ขายตัวนั้น ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะครอบครัวใน 6 สายตระกูล เท่านั้น ได้พบการจัดการภายในครอบครัวต่างฐานะ เมื่อพบกับกระแสบริโภคนิยมและทุนนิยมดังนี้

ได้เลือกศึกษาเฉพาะครอบครัวใน 6 สายตระกูล เท่านั้น ได้พบการจัดการภายในครอบครัวต่าง
ฐานะ เมื่อพบกับกระแสบริโภคนิยมและทุนนิยมดังนี้

1. เมื่อความเจริญที่มากับถนนแพร่ระบาดเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านต่างพอใจที่จะได้มีถนนดี ๆ
ไว้ใช้ การเดินทางไปยังตัวเมืองและไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้องต่างหมู่บ้านก็จะสะดวกสบายขึ้น
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละครัวเรือนมีพาหนะหรือไม่ ถ้าไม่มีจะแสวงหามาได้อย่างไร เมื่อก่อนนี้ชาว
บ้านส่วนใหญ่ต่างใช้การเดินทางเท้าไปยังทุ่งนาและไปมาหาสู่กัน อย่างดีก็มีรถถีบ(จักรยานสองล้อ) ไว้
ถีบไปไกล ๆ เมื่อเส้นทางคมนาคมดีขึ้น ทุกครัวเรือนต้องการมียานพาหนะแบบใหม่จะใช้เดินทาง
ได้อย่างรวดเร็ว ไปได้ไกลกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นจักรยานยนต์หรือรถยนต์ สำหรับครัวเรือนฐานะ
รวยมีที่ดินขนาดใหญ่มีวิธีการได้มาซึ่งรถเครื่องและรถยนต์ปีค้อพ โดยการเร่งเพิ่มรายได้จากผล
ผลิตทางการเกษตรมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น และเพิ่มรอบของการปลูกพืช เช่น ปลูกผัก
ข้าวโพด ถั่วเหลือง กระเทียมหมุนเวียนในที่ดิน โดยใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ช่วยให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น
นอกจากนี้พ่อบ้านได้นำเอาที่ดินไปค้ำประกันเพื่อซื้อรถยนต์ปีค้อพออกมาใช้ในการบรรทุกผลผลิต
ไปขายยังตลาด การเอาผลผลิตไปขายเองทำให้ได้ราคาดีกว่ารอให้พ่อค้ามาซื้อถึงบ้าน พ่อค้าจะ
กดราคาต่ำมากแต่ชาวบ้านก็จำเป็นต้องขาย ในขณะที่ผ่อนชำระที่ผ่อนชำระค่ารถยนต์ ทุกคน
ในครัวเรือนก็ต้องช่วยกันทำงานในไร่นา และการค้าขายอย่างเต็มที่ เช่น กรณีศึกษาครอบครัว
ของกาญจนาและรุ่งทิพย์ ซึ่งมีพ่อแม่เป็นคนขยันในการทำงาน ครัวเรือนทั้งสองมีรถยนต์ปีค้อพไว้ใช้
ในการนำผลผลิตไปขายและพาสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งเครือญาติไปเที่ยว ทั้งนี้ครัวเรือนที่มี
รถยนต์ปีค้อพใช้ในชุมชนนี้มีอยู่เพียง 5 คันเท่านั้น สำหรับรถยนต์เก๋งไม่เป็นที่ต้องการของ
ชาวบ้านเพราะใช้ประโยชน์ในการบรรทุกไม่ได้ ส่วนครัวเรือนที่มีฐานะไม่ดีพอที่จะซื้อรถยนต์ได้
ก็จะพยายามซื้อรถจักรยานยนต์ด้วยวิธีการผ่อนส่งเกือบทั้งสิ้น วิธีการที่จะได้เงินมาผ่อนรถจักรยาน
ยนต์ก็มีเพียงการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและการขายผลผลิตให้ได้ราคาดี การค้าขายในชุมชน
หรือไปค้าขายที่ตลาดใกล้อำเภอปง นอกจากนี้ยังได้อาศัยเงินที่ส่งจากลูก ๆ ที่ไปทำงานอยู่ตาม

โรงงานต่างจังหวัดมาเป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ เมื่อถามชาวบ้านที่มีฐานะปานกลางว่าจะทำอย่างไร ถ้าไม่มีเงินไปให้เจ้าของร้าน ชาวบ้านบอกว่าใช้วิธีขอยืมจากญาติที่มีฐานะดีเพราะเขามีเงินเก็บไว้บ้างจากการขายผลผลิต เรื่องการขอยืมเงินถ้าไม่มากมายนัก ญาติพี่น้องมักจะให้กันได้ และพยายามหามาใช้คืนต่อไป

2. เมื่อไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน ทำให้ทุกบ้านสว่างไสวด้วยแสงไฟแทนแสงวับ ๆ แวม ๆ ของตะเกียง-น้ำมัน แต่ก็ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพิ่มขึ้น คือ ค่าติดตั้งหม้อไฟ และสายไฟฟ้าที่เดินภายในบ้าน และหลอดไฟ สำหรับเรื่องนี้แต่ละครัวเรือนต่างจัดการแตกต่างกันไปตามฐานะทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามทุกครัวเรือนต่างต้องการชีวิตที่สะดวกสบายขึ้น เมื่อมีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้าว่าจะมีการติดตั้งหม้อไฟและเดินสายไฟฟ้าทุกครัวเรือนจะต้องเตรียมเงินจำนวนหนึ่งไว้เป็นค่าใช้จ่าย ครัวเรือนยากจนจะต้องประหยัดค่าใช้จ่ายด้วยการติดหลอดไฟเฉพาะห้องและบริเวณที่จำเป็นเพียงไม่กี่ดวง ทำให้ประหยัดได้ทั้งค่าติดตั้ง ค่าวัสดุ และค่าการใช้ไฟฟ้า นอกจากนี้สิ่งที่ตามมาคือ ไฟฟ้าก็คือ อุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าชนิดต่าง ๆ นับตั้งแต่โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เตารีด เครื่องซักผ้า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ครัวเรือนรวยต่างพากันค่อย ๆ ทะยอยซื้อหามาใส่บ้านปีละอย่างสองอย่าง ถ้าเป็นครัวเรือนที่ค้าขายมีรายได้ทุกวันหรือทุกเดือนก็จะมีเครื่องใช้ไฟฟ้าครบทุกอย่างภายในเวลาเพียง 1-2 ปี ถ้าครัวเรือนไหนต้องรอขายผลผลิตก็จะค่อย ๆ ซื้อของที่อยากได้ปีละครั้ง สองครั้ง ครัวเรือนปานกลางและยากจนต่างก็ต้องการได้สิ่งเหล่านี้เช่นกัน เมื่อลูกสาวหรือลูกชายอยากจะไปรับจ้างทำงานนอกชุมชนเพื่อมีรายได้เป็นเงินเก็บก็มักจะสนับสนุน โดยเฉพาะถ้าไปทำงานในเมืองใหญ่ เมื่อลูกกลับมาเยี่ยมบ้านก็จะมีเตารีด กะทะไฟฟ้า และวิทยุ สเตอริโอ มาฝากทางบ้าน สำหรับครัวเรือนยากจนที่ไม่มีใครออกไปทำงานรับจ้างก็มักจะไม่ค่อยมีเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้าน เมื่อถามไถ่ดูจะบอกว่าของพวกนี้ไม่จำเป็นเท่าใด เสื้อผ้าก็ไม่จำเป็นต้องรีด เพราะไปทำงานในไร่ นา ข้าวก็นึ่งกับเตาถ่าน¹ ถ้าอยากดูโทรทัศน์ก็เดินไปดูบ้านญาติ นอกจากนี้มีสิ่งจำเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ชาว

¹ ชาวบ้านไม่นิยมรับประทานข้าวหุงจากหม้อไฟไฟฟ้า ครัวเรือนที่มีฐานะดีมักจะซื้อหม้อหุงข้าวไฟฟ้าไว้หุงข้าวให้แขกที่มาจากเมือง

บ้านต้องการคือ เครื่องปั้มน้ำไฟฟ้า เพื่อจะปั้มน้ำจากบ่อขึ้นมาใช้ในบ้าน ปกติครัวเรือนที่จะมีเครื่องปั้มน้ำได้เป็นครัวเรือนรวย ส่วนครัวเรือนส่วนใหญ่จะใช้วิธีตักน้ำจากบ่อที่ขุดไว้ใกล้บ้านมาใช้ดื่มและอาบ จนกระทั่งชุมชนได้โครงการประปาหมู่บ้านเข้ามา เครื่องปั้มน้ำจึงหมดความจำเป็น ทุกบ้านต่างหาเงินมาเดินท่อน้ำต่อก๊อกน้ำตามความจำเป็นและฐานะของตนเอง

3. การจัดการเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร มีค่านิยมแบบทันสมัยอีกเรื่องหนึ่งที่เกิดติดตามมากับความเจริญ นั่นคือค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร และค่านิยม การมีงานประจำทำแบบ “เจ้าคนนายคน” ก่อเกิดภาระให้แก่พ่อแม่ที่มีลูกจำนวนมาก เพราะนอกจากจะต้องให้ลูกเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ครัวเรือนยังต้องพยายามให้ลูกได้เรียนต่อที่อำเภอ ถึงแม้ว่าจะเป็นโรงเรียนของรัฐบาลซึ่งมีค่าเล่าเรียนไม่แพง แต่เด็กบางคนเกิดการเปรียบเทียบกับเพื่อน ๆ ในโรงเรียนเดียวกัน เรื่องพาหนะในการเดินทางจากหมู่บ้านมาโรงเรียน ดังนั้นถ้าพ่อแม่เลี้ยงลูกดีให้อดทนมีความเพียรพยายาม ลูก ๆ ก็จะยอมขี่จักรยานไปโรงเรียน เพราะถือว่าการศึกษาค้นคว้าความก้าวหน้าพ่อแม่ที่มีลูก ๆ ไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาที่อำเภอจะพยายามประหยัดค่าใช้จ่ายในบ้านโดยเฉพาะเสื้อผ้าของตนเองและการไปเที่ยวเตร่เพื่อนำเงินมาไว้ใช้ในสวนนี้ สำหรับพ่อแม่ที่ตามใจลูกให้ซื้อรถจักรยานยนต์ไว้ไปโรงเรียนได้ ก็จะต้องออกไปทำงานรับจ้างทั้งพ่อและแม่ในช่วงว่างจากงานในไร่นา เพื่อหาเงินเพิ่มพิเศษเป็นค่าใช้จ่าย อย่างไรก็ตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนก็ยังเป็นตัวกำหนดการศึกษาในระดับสูงของลูกหลาน ครัวเรือนที่ยากจนและมีลูกมากย่อมไม่สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนต่อได้ ขณะที่ครัวเรือนรวยและปานกลางจะพยายามให้ลูกได้เรียนสูง ๆ โดยเฉพาะครัวเรือนรวยใน 6 สายตระกูล บางครัวเรือนส่งให้ลูกได้ไปเรียนที่จังหวัดเชียงใหม่ เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ โรงเรียนโปลี-เทคนิค และวิทยาลัยเทคนิค ทั้งนี้ด้วยความคาดหวังว่าลูกจะได้ไม่ต้องเป็นชาวไร่ชาวนาที่ลำบากเหมือนตน ได้ทำงานที่มีรายได้และมีเกียรติ พ่อแม่ส่วนใหญ่หวังให้ลูกเป็นข้าราชการครูเพราะครูมีเกียรติเป็นที่นับถือของชาวบ้านทั่วไป

4. การจัดการด้านการอุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน โดยปกติแล้วชาวบ้านน้ำจิมจัดการกับการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนอย่างเรียบง่ายแบบชาวชนบททั่วไป พิจารณาจากความต้องการในปัจจุบัน เริ่มจากอาหารที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน ในอดีตชาวบ้านจะหาอาหารจากธรรมชาติทั่วไปทั้งตามชายป่า ทุ่งนา ริมรั้ว ปลา จะหาได้จากแม่น้ำลำธาร ทุ่งนา พืชผักต่าง ๆ หาได้จากป่าและรั้วบ้าน บางฤดูกาลจะได้กินแมลงต่าง ๆ และกบเขียดรวมทั้ง งู นก และชาวบ้านทั้งหญิงและชายจะช่วยกันหาอาหารจากธรรมชาติโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ชาวบ้านมีเวลาว่างมาก เพราะไม่ต้องดิ้นรนทำงานอื่น ๆ นอกจากทำนาข้าวไว้กินเท่านั้น ถ้าอยากกินเนื้อสัตว์¹ ก็จะได้จากการเลี้ยงสัตว์ไว้ เมื่ออยากกินแกงไก่ก็ฆ่าไก่ แต่ถ้าอยากกินวัว ควาย หรือหมู ก็ต้องรอวันสำคัญ ๆ จะได้ฆ่าสัตว์ใหญ่และแบ่งปันกัน เมื่อข้าวได้จากนาที่ปลูกขึ้นมาเอง พืชผักและสัตว์ได้จากป่าและรอบบ้าน ชาวบ้านจึงไม่เดือดร้อนในเรื่องอาหารการกิน จนกระทั่งความเจริญเกิดขึ้นทั่วไปมีอาหารและเครื่องดื่มที่มีราคาแพงสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายประจำวัน นอกจากนี้ชาวบ้านหลายครัวเรือนได้หารายได้จากการตั้งร้านค้าขึ้นมาในหมู่บ้าน จึงนำอาหารจากตลาดในเมืองเข้ามาขาย ทำให้ชาวบ้านเริ่มหาเงินมาซื้ออาหารไว้บริโภคในครัวเรือนเพราะสะดวกกว่าการไปหาอาหารเองซึ่งต้องใช้เวลาเกือบทั้งวัน อย่างไรก็ตาม เมื่อครัวเรือนจำเป็นจะต้องใช้จ่ายเพื่อการศึกษาหรือเพื่อเครื่องอำนวยความสะดวกบางอย่าง ครัวเรือนก็จะหันมาจัดการกับค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารโดยตัดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยสิ้นเปลืองออกไป พยายามกลับไปแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ

¹ ชาวบ้านเรียก จิ้นหมู จิ้นควาย จิ้นวัว การได้เนื้อสัตว์มาทำอาหารจะถือเป็นโอกาสพิเศษส่วนใหญ่ ในเทศกาลสงกรานต์ชาวบ้านจะรวมเงินกันเพื่อล้มควายหรือวัวสักตัว แล้วแบ่งชิ้นส่วนต่าง ๆ กันไปทำลาบเมือง ซึ่งเป็นอาหารสำคัญ เพื่อความสามัคคี ความสนุกเบิกบาน ความสำเร็จ

เช่น หน่อไม้ ผักหวาน ผักกิมฉัตรต่าง ๆ มาใช้ให้มากขึ้น ในเรื่องของเครื่องนุ่งห่มนั้น ในอดีตชาวบ้านน้ำจิมทุกครัวเรือนจะทอผ้าใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องนอนด้วยตนเองโดยไม่ต้องซื้อหาจากร้านค้า ต่อมาได้มีการนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรจากโรงงานรวมทั้งเสื้อผ้าสำเร็จรูป ทำให้อุปภรณ์ในการหีบฝ้าย บั่นฝ้าย และเครื่องทอผ้าที่เป็นของเก่าแก่ค่อย ๆ สูญหายไปจากชุมชน คงมีแต่แม่ช้อยบางคนที่เคยทำงานนี้มาเมื่อครั้งยังเป็นสาวนึ่งทอผ้าเพื่อทำที่นอนอยู่โดยซื้อด้ายที่ย้อมสีแล้วจากร้านค้าที่ตลาด ทุกวันนี้ไม่มีการปลูกฝ้าย และบั่นฝ้ายเอง ค่าใช้จ่ายในเรื่องเครื่องนุ่งห่มจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ครัวเรือนต้องจับจ่ายขึ้นอยู่กับพ่อแม่ได้อบรมสั่งสอนลูกของตนมาให้เป็นคนอย่างไร ถ้าให้เป็นคนประหยัดก็ย่อมจะไม่มีปัญหาเมื่อต้องการนำเงินไปใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น

การจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของครัวเรือนแม่หญิงไม่ชายตัวนั้นเป็นเรื่องที่น่าสนใจเช่นกัน เพราะถึงแม้ว่าบ้านจะเป็นวัตถุมีค่าที่เป็นสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีของครัวเรือนก็ตาม แต่สังเกตได้ว่าครัวเรือนใน 6 สายตระกูลไม่ชอบที่จะแข่งขันกันในเรื่องบ้านหลังใหญ่ หรือบ้านที่ทันสมัย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าทุกคนในเครือญาติสนใจและภูมิใจในวงศ์ตระกูลของตนเองมากกว่า นอกจากนี้รายได้ของแต่ละครัวเรือนมีไม่มากนัก แม้จะเป็นครัวเรือนรวย เช่น พ่อแม่ของกาญจนาและรุ่งทิพย์ รายได้ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกตามสมัยนิยมมากกว่า บ้านของกาญจนาและรุ่งทิพย์ เป็นเรือนไม้โบราณที่สร้างไว้ครั้งพ่อช้อยแม่ช้อย มีขนาดกว้างใหญ่พอสมควรมีได้ถุนสูงเป็นที่เก็บรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ควายเหล็ก และรถจักรยานของลูก ๆ กล่าวได้ว่าครัวเรือนแม่หญิงไม่ชายตัวส่วนใหญ่ยังคงอยู่อาศัยในบ้านหลังเก่าที่ปลูกไว้มานานแล้ว ขนาดของบ้านขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน บ้านทั้งหมดเป็นบ้านไม้แบบเก่ายังไม่นิยมสร้างเป็นบ้านปูนที่ทาสีให้สดสวยแบบบ้านของแม่หญิงที่ไปหาเงิน

5. การจัดการเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและความขัดแย้งในครอบครัว ครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวทั้ง 6 ตระกูลต่างมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวที่ไม่แตกต่างกันมากนัก

ผู้วิจัยพบว่าเนื่องจากพ่ออุ้ยซึ่งเป็นผู้สืบทอดวงศ์ตระกูลเก่าเป็นหลักของครัวเรือนอยู่เป็นแบบอย่างในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของตระกูลที่สืบทอดมานาน โดยมีอุดมการณ์พุทธและความเชื่อพื้นบ้านเป็นพื้นฐานของกระบวนการขัดเกลา ผู้อาวุโสในครัวเรือนจึงเป็นบุคคลที่ทุกคนเชื่อฟังและทำตามคำสั่งสอน อุดมการณ์เก่าของวงศ์ตระกูลได้ถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลามายังรุ่นลูกรุ่นหลานเมื่อมีปัญหากเกิดขึ้นลูกหลานจึงมักจะแก้ปัญหาตามความเชื่อเก่า หรือปรึกษาผู้อาวุโสในบ้านก่อนที่จะตัดสินใจทำอะไรลงไป ยกตัวอย่างเช่น การจะเลือกคู่ของแม่หญิงวัยรุ่นมักจะถามพ่อแม่ก่อนถึงแม้บางคนบอกว่าเลือกเอง แท้ที่จริงแล้วถ้าผู้ชายคนนั้นเป็นคนที่ผู้ใหญ่ในบ้านไม่พึงพอใจ เห็นว่าเป็นคนไม่ดี ไม่เหมาะสมกับแม่หญิง ก็เป็นยากที่จะได้แต่งงานกัน ดังนั้นการดำเนินชีวิตถ้าแม่หญิงต้องการจะไปทำงานนอกชุมชน ผู้ใหญ่มักจะคำนึงถึงความปลอดภัยและรายได้ว่าจะคุ้มกันหรือไม่ ส่วนใหญ่แล้วพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของแม่หญิงจะไม่ปล่อยให้ไปโดยไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหนอย่างไร ถ้าเป็นครัวเรือนรวยจะเอารถยนต์ไปส่งลูก และไปเยี่ยมทุกเดือน ถ้าเป็นครอบครัวปานกลางหรือยากจนจะฝากให้ไปอยู่กับญาติหรือคนรู้จักมากกว่า แต่ถ้าแม่หญิงวัยรุ่นในครัวเรือนต้องการจะเรียนต่อ หรืออยู่ช่วยพ่อแม่ทำงานที่บ้าน มักจะได้รับความเห็นชอบและและการโปรดปรานจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เป็นอย่างยิ่ง โอกาสที่แม่หญิงจะได้รับมรดกเป็นทรัพย์สินหรือถ้าต้องการสิ่งของมีค่าอะไรก็มักจะได้อะไรโดยง่าย ส่วนความขัดแย้งในครอบครัวและเครือญาติสังเกตได้ว่ามีอยู่น้อยมาก ด้วยทุกคนเคารพกันตามอาวุโส และแม่บ้านยังคงยกให้พ่อบ้านเป็นใหญ่ในการทำงานนอกบ้าน ลูก ๆ ยังคงเคารพเชื่อฟังคำของพ่อแม่และญาติพี่น้อง ถ้าหากขัดแย้งกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ในครอบครัวมักจะตกลงประนีประนอมกันได้ ถ้าขัดแย้งระหว่างสามี-ภรรยา มักต้องฟังผู้อาวุโส ถ้าขัดแย้งในเครือญาติต้องฟังสภาผู้อาวุโส

การจัดการภายในชุมชน

การจัดการภายในครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวทั้ง 6 ตระกูลมีส่วนช่วยให้การจัดการภายในชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสของบริโภคนิยม ทุนนิยม มีทิศทางไปสู่ความสงบสุข สามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจได้ ขณะเดียวกันชุมชนเองก็พยายามปรับเปลี่ยนภายในชุมชนเพื่อจัดการกับสิ่งใหม่ที่แพร่กระจายเข้ามา โดยใช้ทั้งความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมและความรู้ที่ผ่านมาจากสื่อต่าง ๆ นำมาปรับเปลี่ยนในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเช่นกัน ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านน้ำจิมดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีมีดังนี้คือ

1. ชุมชนบ้านน้ำจิม มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มาเป็นระยะเวลายาวนาน พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านของที่นี่ล้วนแล้วแต่ผู้สืบสายตระกูลสำคัญ 6 ตระกูลทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่พ่อหลวงคนแรกคือ ผู้นำชาวบ้านกลุ่มแรกเข้ามาบุกเบิกป่าแล้วตั้งรกรากอยู่บริเวณริมแม่น้ำยมนี้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหัวหน้าครัวเรือนผู้สืบสายตระกูลแต่ละตระกูลต่างผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้นำชุมชน ด้วยศักดิ์ศรีของผู้ร่วมก่อตั้งชุมชนของบรรพบุรุษ ผู้นำทุกคนได้รับการสืบทอดเจตนารมณ์ที่จะทำงานเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวบ้านมาตลอด พ่อหลวงคนปัจจุบันก็เช่นกัน เป็นผู้นำที่มีพลังของอุดมการณ์ที่มั่นคงในการพัฒนาชุมชน การทำงานให้ชุมชนใช้วิธีการทำงานเป็นกลุ่มแล้วแต่งงานของชุมชน กลุ่มผู้นำของบ้านน้ำจิมที่มีพ่อหลวงเป็นผู้นำ และมีสภาผู้อาวุโสเป็นที่ปรึกษาได้ช่วยกันดูแลพัฒนาหมู่บ้าน โดยส่วนหนึ่งจากนโยบายของรัฐ ส่วนหนึ่งจากการนำเอานโยบายนั้นมาปรับเข้ากับชุมชนแล้วจึงปฏิบัติ พ่อหลวงเป็นผู้มีบุคลิกของผู้นำหลายประการคือ ขยันขันแข็ง ทำงานจริงจัง เสียสละเพื่อส่วนรวม มุ่งมั่นทำงานเพื่อชุมชน และไม่เหลวไหลในชีวิตครอบครัว จึงเป็นที่ยอมรับและเป็นที่รักของชาวบ้าน เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านรวมกันเป็นกลุ่มก้อนและเต็มใจร่วมมือทำงานเมื่อมีกิจกรรมของชุมชน ดังตัวอย่างโครงการประปาชุมชน และโครงการเลี้ยงปลาในอ่างเก็บน้ำ ที่ประสบความสำเร็จทำให้ชาวบ้านน้ำจิมทุกครัวเรือนมีน้ำใช้โดยไม่ต้องไปตักจากบ่อและมีอาหารโปรตีนจากปลากิน และมีรายได้เป็นกองทุนของชุมชน พ่อหลวงจึงเป็น

บุคคลที่มีความสำคัญต่อลูกบ้านมาก ชาวบ้านพูดกันว่า “เป็นเป็นคนจริง คู่จะหยั่งก่อกู้ได้ เป็น บอกว่าไผ่ดีไปหาเงิน เป็นบะหือกลับมาอยู่ที่บ้านนี้แน่” (พ่อหลวงเป็นคนจริง พูดอะไรพูดจริง บอกว่าใครที่ไปหาเงิน ไม่ให้กลับมาอยู่ที่บ้านนี้แน่) ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างเชื่อว่าอาชีพขายบริการทางเพศต้องไม่ดีแน่ ๆ แม้ตนเองจะไม่เคยได้ไปรู้ไปเห็นว่าเป็นอย่างไร แต่เมื่อพ่อหลวงพูดเช่นนี้แสดงว่าไม่ดีแน่

สำหรับการจัดการเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน พ่อหลวงจะกระทำทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยการปฏิบัติภารกิจประจำวันทั้งการเป็นเกษตรกรที่ขยันขันแข็ง พ่อบ้านที่ดี และผู้นำที่จริงจัง พ่อหลวงมีที่ดินทำกิน 15 ไร่ เป็นที่นา 10 ไร่ ที่สวน 5 ไร่ ซึ่งปลูกข้าวไว้กินและขายเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วพ่อหลวงจะปลูกผักกาด เมื่อเก็บเกี่ยวผักกาดซึ่งใช้ระยะเวลาไม่นาน ก็จะปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมต่อ สำหรับที่สวนจะปลูกมะม่วง ขณะที่ยังไม่โตจะปลูกข้าวไร่ และผักกาด ความขยันขันแข็งของพ่อหลวงเป็นตัวอย่างอันดียิ่งแก่ลูกบ้าน พ่อหลวงเองได้เจียดเวลาทำงานของตนเองมาทำธุระต่าง ๆ ให้ชาวบ้าน เข้าประชุมที่อำเภอ และการประชุมชาวบ้าน ในการประชุมชาวบ้านพ่อหลวงมอบให้ทุกคนรับผิดชอบในเรื่องนี้ ทุกคนรับจะต้องส่งตัวแทนเข้าประชุม ถ้าบ้านไหนขาดประชุมก็จะโดนปรับเงินเข้ากองกลาง ถ้ามีการขอร้องให้ร่วมมือกันทุกคนก็ต้องช่วยกันเพราะความเกรงใจพ่อหลวง พ่อหลวงเห็นว่า เรื่องสำคัญของชาวบ้านอันเป็นผลจากอุดมการณ์ทุนนิยมก็คือเรื่องเศรษฐกิจ ชาวบ้านน้ำจิมส่วนใหญ่มีไร่คนยากจนถึงขั้นอดอยาก เพราะทุกคนมีบ้าน และญาติพี่น้องที่จะพึ่งพาอาศัยกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาปากท้อง แต่เป็นปัญหาความอยากได้ออยากมีและการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นพ่อหลวงจึงใช้วิธีจัดกลุ่มช่วยเหลือกันในวงศญาติ โดยเพิ่มความขยันเข้าไป แล้วให้มีการกู้ยืมในกลุ่มญาติเพื่อให้เกิดความเกรงใจและการคิดดอกเบี้ยในราคาถูก พ่อหลวงและคณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นคนค้ำประกัน ดังนั้นชาวบ้านที่ยากจนจึงมีโอกาสได้เงินมาใช้ในคราวจำเป็นจากกลุ่มญาติเฉพาะในเรื่องของทุนเพื่อการเกษตรและค่าเล่าเรียนบุตร ผู้วิจัยสังเกตได้ว่ากองทุนกู้ยืมวงศญาตินี้จะมีกลุ่มเครือญาติ

ของตระกูลสำคัญ 6 ตระกูลนั่นเอง อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ก็ช่วยให้ชุมชนได้แก้ไขปัญหบางอย่างที่เกิดขึ้นจากแรงกระแทกของกระแสทุนนิยมไปได้บ้าง

2. สภาผู้อาวุโสของชุมชน นอกจากพ่อหลวงและคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีประสิทธิภาพแล้ว บ้านน้ำจิมยังมีสภาอาวุโสเป็นที่พึ่งในด้านต่าง ๆ สภาอาวุโสเป็นที่ปรึกษาของพ่อหลวงและชาวบ้านในเรื่องกิจกรรมตามประเพณีและความเชื่อที่สืบทอดมาช้านาน สภาอาวุโสมีความเข้มแข็งเมื่อมีปัญหาในครอบครัวและชุมชนที่ชาวบ้านไม่อาจจัดการได้ โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ของชาวบ้าน แม้ว่ากระแสความเจริญและทันสมัยจากภายนอกจะไหลบ่าเข้ามา แต่ความเคารพยำเกรงที่ชาวบ้านมีต่อผู้อาวุโสทุกคนยังคงมั่นคงอยู่ แม้ว่าสภาอาวุโสจะไม่ได้ห้ามปรามเรื่องการออกไปทำงานของวัยรุ่นชาย-หญิง แต่จะเอ่ยปากเสมอ ๆ ว่า “อู้ยบะได้ห้ามมันไปทำงานตีในเวียง หันเป็นอู้กันว่าไปเป็นอิตัวบะดี ติดโรคอู้ยกอบะได้อู้ลูกหลานไปเยี่ยะจะอู้หนา” (ตาไม่ได้ห้ามไปทำงานที่ในเมือง เห็นเขาพูดกันว่าไปขายบริการทางเพศไม่ดี ติดโรค ตาก็ไม่ยอมให้ลูกหลานไปทำอย่างนี้) แสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นต่อการทำงานที่แตกต่างกันถ้าลูกหลานไปทำงานอย่างอื่นก็ไม่ว่ากัน แต่ถ้าไปขายตัวก็ไม่ดีไม่ควรทำ

3. ระบบความเชื่อพื้นบ้าน ประกอบด้วยผีต่าง ๆ นับตั้งแต่ผีปู่ย่า ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อวัด และผีที่ดูแลรักษาป่าเขาแม่น้ำลำธาร (อันที่จริงควรจะเรียกว่าเทพเพราะเป็นผีดี) เหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อถือว่าจะคอยปกป้องรักษาดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านและจะลงโทษเมื่อมีการกระทำไม่ดีไม่งามทำให้เกิดเป็นจารีตที่ถือปฏิบัติต่อกันมาชั่วลูกชั่วหลาน โดยสืบทอดมาทางเครือญาติผู้อาวุโสและชุมชน ระบบความเชื่อพื้นบ้านนี้เป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี สร้างสายสัมพันธ์และน้ำใจทั้งในกลุ่มเครือญาติและชาวบ้านด้วยกันให้รักษาคุณธรรม และคุณค่าเดิมของการรวมกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การไม่ละเมิดสิทธิกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งภายใต้ระบบความเชื่อพื้นบ้านนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านและชุมชนจัดการกับปัญหาหลายอย่างให้ลุล่วงไป ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการเจ็บป่วย หรือ

อุบัติเหตุเกิดขึ้นกับชาวบ้านบางคน พ่อแม่ของผู้ป่วยแม้จะรู้ว่าไปรักษาที่โรงพยาบาลก็จะหาย แต่ด้วยความเชื่อดั้งเดิมก็จะให้ผู้อาวุโสทำพิธีสูขวัญและบูชาผี (เลี้ยงผี) และให้หมอพื้นบ้านรักษาด้วยสมุนไพรอีก แล้วทุกคนก็สบายใจ บางครั้งเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นกับชุมชน คือ น้ำป่าไหลหลากมาท่วมนาข้าวและไร่ข้าวโพดเสียหายน้ำท่วมอยู่อย่างนั้นหลายวันจนชาวบ้านหมดกำลังใจ สภาอาวุโสจึงได้จัดพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอให้ผีขุนน้ำช่วยทำให้น้ำแห้งหายไปด้วย ปรากฏว่าอีกเพียง 2 วันน้ำก็ค่อย ๆ ลดลง ทำให้ชาวบ้านสูญเสียเพียงข้าวโพด และนาข้าวเพียงบางส่วนไปเท่านั้น

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนให้ชุมชนสามารถจัดการกับสมาชิกภายในชุมชนให้ต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระแสบริโภคนิยม อันที่จริงแล้วครัวเรือนและชุมชนมีศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่และเมื่อรู้วิธีนำออกมาใช้ก็จะตั้งตนเองอยู่ในกระแสได้

ในประเด็นของแม่หญิงขายตัวที่ออกไปขายบริการทางเพศนั้น ผู้อาวุโสทุกคนต่างก็ลงความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม โดยฟังจากคำพูดคุยของชาวบ้านว่าแม่หญิงพวกนี้ไปทำงานอะไร เมื่อรู้ว่าเป็นงานที่ต้องไปนอนกับผู้ชายนับไม่ถ้วน ต่างก็พูดกันว่า “เยยะอึ่บะตีบะงาม ไผมีลูกสาวแบบอึ่ ขายหน้าขายตาเป็น”(ทำอย่างนี้ไม่ดีไม่งาม ใครมีลูกสาวแบบนี้ ขายหน้าขายตา) แท้ที่จริงแล้วชาวบ้านเองก็มิได้เห็นดีกับแม่หญิงไปหาเงิน เพียงแต่ไม่กล้าพูดจาว่กล่าว เพราะแม่หญิงที่ไปไม่ใช้ญาติพี่น้อง ชาวบ้านพูดกันว่า แม่หญิงพวกนี้คงจะเอาดีไม่ได้แน่นอน เพราะทำตัวเสียหายในเรื่องผู้ชาย ถึงแม้จะมีตัวอย่างแม่หญิงหาเงินที่กลับมาแต่งงานมีครอบครัว แต่ก็มักไม่ได้รับการยอมรับและให้เกียรติจากชาวบ้านที่รู้เรื่องนี้ดี

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เมื่อกระแสบริโภคนิยมและทุนนิยมไหลบ่าพาเอาความทันสมัยจากชุมชนเมืองภายนอกเข้าสู่ชุมชนก่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นของจังหวัดพะเยา ได้ทำให้แม่หญิงจากครัวเรือนยากจนบางคนเดินทางเข้าสู่กระบวนการค้าหญิง แม้ว่าผลของการประกอบอาชีพค้าประเวณีจะทำให้ครอบครัวของแม่หญิงขายตัวที่ประสบผลสำเร็จในอาชีพได้มีบ้านหลังใหม่และเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ดีขึ้นกว่าเดิม แต่

ในอีกแง่มุมหนึ่งพบว่าแม่หญิงหลายคนที่ได้เดินทางไปพบกับความผิดหวังและไม่ได้กลับมายังชุมชนอีก และแม้ว่าบทเรียนต่าง ๆ จากชีวิตแม่หญิงชายตัวจะไม่ได้รับการตีแผ่อย่างชัดแจ้งในกลุ่มชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีโอกาสได้เปิดโลกทัศน์ของตนเองสู่โลกภายนอกก็รู้ดีว่าเป็นเช่นไร ในกลุ่มวงศาคนาญาติของตระกูลใหญ่ 6 ตระกูลในชุมชนต่างลงความเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการวิตรอนเกียรติยศและศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลและชุมชน เพราะการขายบริการทางเพศยังเป็นพฤติกรรมที่สังคมไทยโดยรวมถือว่าเป็นพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม แม่หญิงในชุมชนที่มีพฤติกรรมเช่นนี้เป็นแม่หญิงที่ไม่ยอมปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคม จึงอบรมขัดเกลา ลูกหลานแม่หญิงทั้งหลายมิให้อินดีในการกระทำเช่นนั้น โดยอาศัยกลไกของการควบคุมทั้งการลงโทษและให้รางวัล กระบวนการขัดเกลาทางสังคมในครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจไม่ไปหาเงินเยี่ยงแม่หญิงคนอื่น ๆ แบ่งออกเป็น

1. การขัดเกลาของครอบครัว เครือญาติ วัด และชุมชนเพื่อสร้างอุดมการณ์พื้นบ้านที่ผสมผสานกับอุดมการณ์ พุทธ
2. การขัดเกลาของครอบครัวที่วางมาตรฐานทางเพศให้แก่แม่หญิง
3. การขัดเกลาของสถาบันการศึกษาที่สร้างค่านิยมการใฝ่รู้และการทำงานนอกระบบเกษตร
4. การขัดเกลาของสื่อสารมวลชนที่เสริมสร้างโลกทัศน์ให้กว้างไกล และการเลียนแบบผู้คนในสังคมเมือง
5. การขัดเกลาของสถาบันนันทนาการสมัยใหม่ที่ชักจูงให้วัยรุ่นพึงพอใจกับความสนุกสนานที่ต้องใช้จ่ายเงิน การพบปะกับเพื่อนต่างเพศในยามค่ำคืนนอกบ้าน

อย่างไรก็ตามแม่หญิงไม่ชายตัวก็ต้องตกอยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางเพศที่เป็นกลไกของการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของแม่หญิง โดยเฉพาะแม่หญิงที่อยู่ในสายตระกูล 6 ตระกูลสำคัญของชุมชนมักจะต้องประพฤติตามที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายอบรมสั่งสอน เพราะวงศ์ตระกูลเป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรีที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษา ทั้งนี้ครอบครัวของแม่หญิงไม่ชายตัวได้

อาศัยปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงอยู่คือ แรงเกาะเกี่ยวภายใน ความเพียงพอในปัจจัยการดำรงชีวิต และการจัดการภายในครอบครัว เช่นเดียวกับชุมชนที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้ใช้ปัจจัยทั้งสามประการเพื่อการดำรงอยู่เช่นกัน การที่ครอบครัวดำรงอยู่ได้นั้นอาศัย การจัดการหรือการปรับเปลี่ยนคือ

1. สมาชิกในครอบครัวเพิ่มความขยันและอดทนยิ่งขึ้นเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานไม่ว่าจะเป็นงานเกษตรหรือนอกระบบเกษตร
2. สมาชิกต่างช่วยกันแสวงหาทางเลือกอื่น (ที่ไม่ใช่ให้ลูกสาวไปหาเงิน) ที่จะให้ครอบครัวได้มีวัสดุสิ่งของเครื่องอำนวยความสะดวกที่ต้องการ
3. ครอบครัวพยายามหลีกเลี่ยงการใช้เงินจำนวนมากในบางเรื่องที่ไม่จำเป็นเพื่อรวบรวมไว้ในยามจำเป็นต้องใช้
4. สมาชิกต่างลดการอุปโภคบริโภคให้น้อยลง หรือ ลดค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค (ประหยัด) เช่น ซื้อของกินของใช้ให้น้อยลง
5. ใช้การพึ่งพิงเครือข่ายในกรณีที่ไม่อาจจะช่วยเหลือตนเองได้ และจำเป็นจริง ๆ

ชุมชนเองก็มีวิธีจัดการโดยแยกพิจารณาว่าเรื่องใดที่เข้ามาสู่ชุมชนถืออำนาจประโยชน์ให้ก็จะยอมรับ ถ้าเรื่องใดเป็นโทษก็จะปฏิเสธ ตัวอย่างเช่น การปฏิเสธที่จะยอมรับพฤติกรรมการไปหาเงินของแม่หญิงในชุมชน โดยใช้การรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นพลังสำคัญในการปรับเปลี่ยนและมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นตัวแบบมีสภาพอาวุโสและความเชื่อพื้นบ้านเป็นที่พึ่ง โดยเฉพาะการป้องกันแม่หญิงรุ่นใหม่ที่จะเริ่มเข้าสู่วัยสาวไม่ให้ออกไปหาเงินนั้น ชุมชนได้ใช้วิธีจัดการคือ

1. ชุมชนได้พยายามทำให้แม่หญิงและพ่อแม่มองเห็นทางเลือกอื่นในการแสวงหาทรัพย์สินเงินทอง ตัวอย่างเช่น จัดโครงการอบรมวิชาชีพเพิ่มเติมแก่เยาวชนสตรีที่จบการศึกษาภาคบังคับ โดยอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชนภายนอก

2. ชุมชนร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนรณรงค์เรื่อง ผลกระทบของการไปขายบริการทางเพศ ให้ชาวบ้านได้รู้ ความเป็นจริงในเรื่องนี้ว่าเป็นสิ่งไม่ดี
3. ชุมชนส่งเสริมให้แม่หญิงที่จบการศึกษาภาคบังคับรับทุนการศึกษาต่อจากโครงการของรัฐและเอกชน
4. ชุมชนและครอบครัวไม่แสดงการยกย่องชื่นชมต่อ “แม่หญิงหาเงิน” ที่เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน
5. ชุมชนและครอบครัวร่วมกันคิดหาทางเลือกของตนเอง เป็นทางเลือกที่ชุมชนและครอบครัวพึงพาทนออก โดยการใช้ศักยภาพของแต่ละคน ครอบครัวเครือข่าย และชุมชนอย่างเต็มที่

ทั้งนี้ พบว่าปัจจัยที่เกื้อกูลให้ครอบครัวที่แม่หญิง (เยาวสตรี) ในครอบครัวไม่เข้าสู่การค้าประเวณี สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างราบรื่นประกอบด้วย

1. ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการปกป้องผู้หญิง ยังคงทำหน้าที่ได้อย่างเข้มแข็ง แม่หญิงที่ยังคงอยู่ในชุมชนช่วยพ่อแม่ทำงานไร่นาหรือค้าขาย จะรู้สึกว่าคุณเองและครอบครัวได้รับการปกป้องมิให้ละเมิดจากผู้ชายหรือคนอื่น ฐานะทางสังคมของตนเองจะสูงและได้รับการยอมรับ ซึ่งตรงกันข้ามกับแม่หญิงหาเงินที่หลุดออกจากกลไกนี้ จะถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากสังคมจนมีฐานะต่ำต้อยลง
2. ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยปกป้องคุ้มครองแม่หญิงที่ทำตัวเหมาะสมตามบรรทัดฐานของสังคมสิ่งนี้เป็นกำลังใจให้แม่หญิงไม่ขายตัวและครอบครัวจัดการกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจได้
3. ความผูกพันที่ทำให้เกิดความอบอุ่นในเครือญาติเดียวกัน ทำให้การจัดการกับปัญหาในครอบครัวของแม่หญิงไม่ขายตัวเป็นเรื่องไม่ยาก แตกต่างกับแม่หญิงที่ออกไปหาเงินจะต้องถูกโดดเดี่ยวตามลำพังกับคนที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง สิ่งนี้ทำให้แม่หญิงในตระกูลใหญ่พอใจที่จะอยู่ในชุมชนมากกว่า
4. ความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต และความรู้สึกว่ามีความเพียงพอทำให้ครอบครัวไม่ผลักดันให้แม่หญิงออกไป และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสบายใจ

5. ชาวบ้านพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าให้แก่ลูกหลานแม่ญิงเพื่อหลีกเลี่ยงการออกไปหาเงินทางออกที่ชาวบ้านพบได้ทำให้วิถีชีวิตของแม่ญิงไม่ขายตัวแยกออกเป็น 3 แบบคือ

แบบที่หนึ่ง แม่ญิงชวนา หมายถึง เด็กสาวที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วไม่ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ เธอเหล่านี้จะทำหน้าที่ลูกที่ดีของพ่อแม่ ช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนาโดยไม่ได้รับค่าจ้าง มีหน้าที่ไปตอบแทนแรงงานและทำงานภายในครัวเรือนทุกอย่าง ว่างจากฤดูทำนาบางครั้งเธอจะไปรับจ้างทำงานเพื่อหารายได้พิเศษให้กับตนเอง เช่น รับจ้างล้างจาน ขายของหน้าร้าน หรือทำงานบ้านในชุมชนที่ไม่ไกลจากบ้านเท่าใดนัก จนกว่าความขยันขันแข็งของเธอได้ปรากฏต่อชายหนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้าน ที่จะมาขอบพอกและตกลงใจแต่งงานเป็นครอบครัวใหม่ในที่สุด

แบบที่สอง แม่ญิงนักเรียน นักศึกษา หมายถึง เด็กสาวที่จบการศึกษาภาคบังคับประถมศึกษาแล้ว พยายามเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้มีได้ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของเด็กแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น เด็กสาวบางคนเรียนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย บางคนเรียนระดับ ปวช. ปวส. และบางคนเรียนต่อจนถึงระดับปริญญาตรี แน่นนอนที่อนาคตของเด็กสาวเหล่านี้คงฝากไว้กับอาชีพอื่น ๆ นอกภาคเกษตรอย่างแน่นอน

แบบที่สาม แม่ญิงทำงาน หมายถึง เด็กที่ช่วยพ่อแม่ค้าขายหรือเด็กสาวที่ไม่ชอบทำนา อยู่ที่บ้าน หรือครอบครัวไม่มีที่ดินทำกิน ได้พยายามแสวงหารายได้สำหรับตนเองและครอบครัว ด้วยการออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน บางคนออกไปทำงานที่พะเยา เชียงใหม่ บางคนไปค้าขายที่พุกยา บางคนไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม แม่ญิงเหล่านี้แม้จะมีรายได้ไม่มากนักแต่จะส่งเงินมาให้พ่อแม่ อย่างสม่ำเสมอ แม่ญิงเหล่านี้บางคนเมื่อมีเงินทุนจะกลับมาค้าขายที่บ้าน

ในการที่ครอบครัวและชุมชนบ้านน้ำจิมในวันนี้ไม่มี “แม่ญิงขายตัว” ได้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างสมคักดีศรีนั้น เพราะชุมชนได้อาศัยแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนอันเกิดจากความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในเครือญาติสายตระกูลเก่าแก่ของชุมชนที่ไม่เคย

แตกแยกจากกัน แม้จะต้องจากบ้านเกิดไปค้าขายยังถิ่นไกลนันทนา ทั้งนี้ยังมีเงื่อนไขอีกหลาย
อย่างหลายประการที่น่าติดตามศึกษาอย่างละเอียดเพื่อประโยชน์แก่วงวิชาการและวงการพัฒนา
สตรีต่อไป

บทที่ 6

สรุป และ ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องนี้เกิดจากคำถามของผู้วิจัยเองว่า ในชุมชนภาคเหนือที่มีเยาวชนสตรีจำนวนมากออกไปสู่อุตสาหกรรมบริการทางเพศ ย่อมต้องมีเยาวชนสตรีจำนวนหนึ่งไม่ยอมออกไป ทั้งที่มองเห็นว่าคนอื่นมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นอย่างรวดเร็ว เยาวสตรีและครอบครัวของแม่หญิงเธอไม่ยอมออกไปขายตัว ยังดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไร โดยไม่ถูกแรงกระแทกของบริโศคนิยมพาไหลไป จึงตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เมื่อกระแสของการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนครอบครัวและชุมชนกระบวนการปรับเปลี่ยนอย่างไรเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ประการที่สอง บัญญัติที่เกื้อกูลให้ครอบครัวที่เยาวชนสตรีในครอบครัวไม่เข้าสู่การค้าประเวณี สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างราบรื่นนั้นมีอะไรบ้าง

การศึกษานี้เลือกชุมชนบ้านน้ำจิม (นามสมมติ) อำเภอฝาง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนกรณีศึกษา โดยมุ่งศึกษากระบวนการจัดการภายในครอบครัวที่มีเยาวชนสตรีไม่ออกไปสู่อุตสาหกรรมบริการทางเพศ ความสามารถของครอบครัวและชุมชนในการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สร้างค่านิยมการบริโภควัตถุและการต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนรอบข้างเพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งที่ต้องการ โดยพิจารณาจากกระบวนการขัดเกลาภายในครอบครัวและชุมชน รวมทั้งกลไกในการควบคุมทางสังคมของชุมชน และครอบครัวที่ทำให้ทั้งเยาวชนสตรีและบิดามารดาตระหนักในศักดิ์ศรีของตนเอง วงศ์ตระกูลและถิ่นกำเนิด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษานี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการในครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัว ได้ทราบความคิดของเยาวชนสตรีผู้ไม่ประสงค์จะประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ ทั้งนี้คาดว่าจะการที่แม่หญิงไม่ขายตัว และครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม สิ่งที่เป็นปัจจัยเกื้อกูลให้ดำรงอยู่ได้นั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหากการศึกษานี้ค้นพบ น่าจะได้

นำมาซึ่งการยกย่องเชิดชูแม่หญิงไม่ชายตัวเหล่านี้ และสนับสนุนค่านิยมนั้น ๆ นอกจากนี้ นักวิชาการและนักพัฒนาสามารถนำผลวิจัยนี้ไปทำการวิจัยต่อเนื่องในลักษณะวิจัยปฏิบัติการ เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการท้องถิ่นของเขาวาสตรีรุ่นต่อ ๆ ไป

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ประกอบด้วยแนวคิด ศักดิ์ศรี แนวคิดการดำรงอยู่ของชุมชนและครอบครัว แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม แนวคิดความคาดหวังและการควบคุมทางสังคม และแนวคิดการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน

พัฒนาการขายบริการทางเพศในล้านนา

การขายบริการทางเพศของแม่หญิงล้านนาแบ่งได้ 6 ยุค

1. ยุคการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาและนครเชียงใหม่ บทบาทของสตรีชั้นสูงทำหน้าที่เชื่อมสายสัมพันธ์ภายในราชอาณาจักร อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สำหรับชนชั้นไพร่ ผู้หญิงทำหน้าที่ในไร่นาคู่เคียงกับชาย แต่เลื่อนชั้นทางสังคมได้ยากกว่าชาย สันนิษฐานว่าระบบนี้นำมาสู่การซื้อขายบริการทางเพศในล้านนา
2. ยุคราชวงศ์มังราย เริ่มมีการกล่าวถึงผู้หญิงขายบริการทางเพศไว้ในสมัยพระเจ้ากือนา เรียกหญิงโสเภณีสมัยนั้นว่า แม่กำลั่ง
3. ยุคเป็นเมืองประเทศราชของพม่า เป็นยุคที่ผู้หญิงกลายเป็นสินค้า เพื่อหาความสุขสบายโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรี
4. ยุครวมเข้าในราชอาณาจักรไทย เกิดมีแหล่งค้าประเวณีเพื่อให้บริการแก่พ่อค้า สันนิษฐานว่าอยู่ที่ประตูท่าแพ แต่ขบเขาลงสมัยพระเจ้ากาวิโลรส เมื่อไทยทำสัญญาบาวริงกับอังกฤษ การค้าประเวณีจึงได้เริ่มต้นขึ้นอีกอย่างคึกคัก จนกระทั่งล้านนาได้กลายเป็นมณฑล

หนึ่งของประเทศไทย เกิดค่านิยมเจ้านายและข้าราชการทางกรุงเทพฯ ต้องการผู้หญิงเหนือไว้เป็นภรรยา เมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือ มีการนำผู้หญิงเหนือส่งไปขายบริการทางเพศที่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเอาหญิงที่เคยเป็นทาสมาขายบริการทางเพศแก่ชายนักเที่ยว หญิงเหนือได้เข้าสู่อาชีพนี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในที่สุดช่องโศกภณีในเชียงใหม่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

5. ล้านนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปี พ.ศ.2503 มีพระราชบัญญัติปรามการค้าประเวณีเกิดขึ้น เจ้าของสถานบริการปรับเปลี่ยนรูปแบบไป ขณะเดียวกันแผนพัฒนาฯ ทำให้เกิดความเจริญและทันสมัย ทำให้ชาวบ้านมีความต้องการเงินทอง ในที่สุดชื่อเสียงของผู้หญิงขายบริการทางเพศของภาคเหนือก็ปรากฏในระดับนานาชาติ

6. ยุคแห่งความเฟื่องฟูของการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ ภาคเหนือมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและแหล่งบันเทิงเจริญรรมย์ แหล่งบริการทางเพศและจำนวนหญิงบริการเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขายบริการทางเพศของแม่หญิงล้านนา ทำให้มองเห็นภาพของแม่หญิงจำนวนหนึ่งที่ไม่อาจทนกับแรงยั่วยุของสังคมภายนอกได้ แต่ก็ยังมีแม่หญิงอีกจำนวนหนึ่งที่ยังดำรงรักษาศักดิ์ศรีไว้ได้

วิธีการที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเลือกหมู่บ้านน้ำจิมเป็นชุมชนกรณีศึกษา ใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เจาะลึกครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวและผู้เอาดูโสบางคน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณใช้คอมพิวเตอร์ ข้อมูลคุณภาพวิเคราะห์ในสนามพร้อมการเก็บข้อมูล เขียนรายงานในรูปการพรรณนา

แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า “ศักดิ์ศรี” ได้รับคำอธิบายว่าเป็นอุดมการณ์ของปัจเจกบุคคลอันเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มและสังคม เป็นเรื่องที่กลุ่มพยายามสร้างสรรค์ขึ้นและปรับเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม นักสังคมวิทยาสรุพบว่า มนุษย์มักสร้างความผูกพันเชิง

สัญลักษณ์ระหว่างตนเองกับวัตถุบางอย่าง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีต่างกันไปตามลักษณะวัฒนธรรม ประมวลได้เป็นวัตถุมีค่า ผู้หญิงหรือตระกูล และอาชีพบางอย่าง นักมานุษยวิทยาเห็นว่า ปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีหรือความอับอายมีความสำคัญในสังคมขนาดเล็ก หรือสังคมแม้ขนาดใหญ่ แต่เกาะกันแน่น สังคมที่เปิดโอกาสให้มีความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้าอย่างค่อนข้างเข้มข้น กล่าวได้ว่าสังคมไทยปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีควรมีมากในสังคมศักดินา หรือสังคม หมู่บ้าน

แนวคิดการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชน ตามหลักทฤษฎี การที่ชุมชนและครอบครัวจะดำรงอยู่ได้นั้น จะมีตัวบ่งชี้คือ แรงเกาะเกี่ยวภายใน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และมีการจัดการภายในครอบครัวและชุมชนอย่างอิสระ

แนวคิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเด็กได้เรียนรู้คุณค่าของการดำรงชีวิตตามคำสอนของพ่อแม่และครู โตขึ้นก็รับของกลุ่มเพื่อน คนที่อยู่ในครอบครัวต่างกันย่อมเรียนรู้คุณค่า ความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปตามกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อตนเองมากที่สุด ทั้งนี้ครอบครัวจะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การขัดเกลาแก่เด็ก ต่อมาคือ ครู โรงเรียน กลุ่มเพื่อนนักเรียน สื่อมวลชน และกลุ่มอาชีพ

แนวคิดการควบคุมทางสังคมและความคาดหวัง การควบคุมทางสังคมเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นเพื่อสนองร่วมกับกระบวนการขัดเกลา ให้สมาชิกละเว้นจากการแสดงพฤติกรรมซึ่งละเมิดฝ่าฝืนต่อบรรทัดฐานทางสังคม นอกจากนี้ในการควบคุมยังใช้ความคาดหวังเป็นแรงผลักดันให้คนเราประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของสังคม สมาชิกของสังคมที่ได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาอย่างสมบูรณ์และถูกต้อง มาตรการควบคุมพฤติกรรมโดยใช้ความคาดหวังในระดับต่าง ๆ ก็เพียงพอแล้ว

แนวคิดพฤติกรรมเบี่ยงเบน หมายถึง พฤติกรรมหรือความประพฤติที่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานหรือสังคม และการฝ่าฝืนดังกล่าวเกินกว่าข้อจำกัด ซึ่งต้องได้รับการลงโทษ การเป็นโสเภณีเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนประเภทที่ละเมิดกฎศีลธรรมของสังคม

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นนำมาอธิบายปรากฏการณ์การดำรงอยู่ของครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านน้ำจิมมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2413 จากชาวบ้านจำนวนไม่กี่คนจนเพิ่มจำนวนขึ้นจนถึง 580 คนในปัจจุบัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ฐานะยากจนและทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก พืชที่ปลูกคือข้าว ข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ยาสูบ แรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูกเป็นแรงงานครัวเรือน แรงงานแลกเปลี่ยน และแรงงานรับจ้าง สภาพทางสังคมของชาวบ้านน้ำจิม พึ่งพาทรัพยากรภายนอกหมู่บ้านค่อนข้างน้อย ดังนั้นโครงสร้างความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติจึงมีความสำคัญมาก ชาวบ้านน้ำจิมมีชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างและความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมที่ค่อนข้างแน่นแฟ้น กลุ่มสังคมที่สำคัญในชุมชน มีกลุ่มเครือญาติ กลุ่มสงฆ์พระ กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มองค์กรเหมืองฝาย

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนภาคเหนือ บ้านน้ำจิมได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสจากภายนอกด้วยปัจจัยคือ เทคโนโลยีทางการผลิตที่ทันสมัย ระบบการศึกษา สินค้าอุตสาหกรรม ความสะดวกสบาย และสื่อประเภทต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชาวบ้านน้ำจิมเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเข้าสู่เกษตรเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านจำนวนมากตกเป็นทาสบริโภคนิยม และดิ้นรนแสวงหาเงินเพื่อสนองตอบความต้องการ จนในที่สุดได้มีแม่หญิงในชุมชนออกไปสู่ธุรกิจขายบริการทางเพศ

พัฒนาการของแม่หญิงขายตัวในชุมชนบ้านน้ำจิม เริ่มจากการที่มีชายหนุ่มต่างถิ่นเข้ามาชักชวนแม่หญิงใจกล้าให้ออกไปทำงานที่ไม่มีใครรู้ว่าจะทำอะไร และกลับมาชักชวนแม่หญิง

คนอื่น ๆ ออกไปอีก มีแม่หญิงบางคนประสบความสำเร็จร่ำรวยขึ้น ได้พัฒนาตนเองเป็นเอเยนต์ค้าหญิงชักชวนแม่หญิงรุ่นน้องไปประกอบอาชีพนี้กัน หากแต่การกระทำเช่นนี้ไม่เป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้านและไม่ประสบผลสำเร็จดังเช่นแม่หญิงที่อำเภอดอกคำใต้ ปัจจุบันแม่หญิงขายตัวรุ่นเก่ายังคงกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่มีเด็กสาวรุ่นใหม่เข้าสู่อาชีพนี้แล้ว จึงเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจศึกษา

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเยาวสตรี

จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการพ่อแม่ของเยาวสตรี เยาวสตรี ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้ให้ข้อมูลหลักอื่น ๆ พบว่าเยาวสตรีทุกคนตกอยู่ภายใต้กระบวนการขัดเกลาของครอบครัว เครือญาติ วัด ชุมชน ที่ทำให้รับเอาอุดมการณ์พื้นฐานผสมผสานกับอุดมการณ์พุทธเข้ามาเป็นความคิด ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง ชาวบ้านในชุมชนบ้านน้ำจิมจึงมีวิถีชีวิตที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ให้ความสำคัญต่อพิธีกรรม ความเชื่อและธรรมชาติ ชาวบ้านรักอิสรภาพ ไม่ต้องการสร้างความรุนแรง ในการดำเนินชีวิตยึดหลักการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในครัวเรือนในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกที่ควร การรู้จักระมัดระวังตัวเมื่อโตเป็นสาว รวมไปถึงการคบเพื่อนและการเลือกคู่ เมื่อเติบโตขึ้นเด็ก ๆ จะได้รับการศึกษาตามหลักสูตรของโรงเรียน กระบวนการขัดเกลาของครูและโรงเรียนมีความคล้ายคลึง และแตกต่างไปจากของพ่อแม่และวงศ์ญาติ โรงเรียนนำค่านิยมและโลกทัศน์ที่ทันสมัยมาให้แก่เด็กเช่นเดียวกับสื่อมวลชน และกิจกรรมด้านบันเทิงเริงรมย์ที่จัดขึ้นที่โรงเรียนและในชุมชน

การควบคุมทางสังคมและความคาดหวังของสังคม

สถาบันครอบครัวได้คอยควบคุมสมาชิกให้ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม ครอบครัวไทยในชนบทใช้บรรทัดฐานทางเพศกำหนดเป็นพันธะผูกพันผู้หญิงไว้ แม่หญิงบ้านน้ำจิมก็ตกอยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางเพศเช่นเดียวกับผู้หญิงไทยโดยทั่วไป เมื่อเติบโตเป็นสาว บรรทัดฐานทางเพศก็จะแสดงบทบาทอย่างเต็มที่ นอกจากการควบคุมของสถาบันครอบครัวแล้วแม่หญิงทุกคนยังตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ความเชื่อเรื่องผีปอบอีกด้วย การนับถือผีปอบ เป็นกฎเกณฑ์ของสายตระกูลและชุมชนที่บุคคลจะต้องปฏิบัติตามถือเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบการควบคุมทางสังคมต่อหญิงสาวในตระกูล แม้ผู้ใหญ่จะไม่รู้เวลาที่ประพฤติไม่เหมาะสมมีก็รู้ และทำให้ครอบครัวเดือนร้อน ผีปอบเป็นแกนกลางของการยึดเหนี่ยวคนในสายตระกูลไว้ด้วยกัน

ศักดิ์ศรีแม่หญิงล้านนาอันเกิดจากครอบครัวและชุมชน

จากการศึกษาวิจัยพบว่า วัดรวมทั้งสิ่งปลูกสร้างและวัตถุมีค่าภายในวัดเป็นวัตถุมีค่าที่ชาวบ้านสร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์เป็นอาณาเขตของศักดิ์ศรีของชุมชน ชาวบ้านน้ำจิมทุกครัวเรือนได้พยายามรวบรวมเงินกันเพื่อก่อสร้างพระวิหารและพระพุทธรูปองค์ใหม่อันแสดงศักดิ์ศรีของชุมชน สำหรับศักดิ์ศรีของครัวเรือนถือเอาบ้านเป็นวัตถุมีค่าแสดงศักดิ์ศรีของครัวเรือน ที่ชาวบ้านพยายามที่จะปลูกสร้างให้มั่นคงเพื่อเป็นหน้าตาของสมาชิกและแสดงความสำเร็จของสมาชิกในครัวเรือน สำหรับชาวบ้านทุกคนต่างถือว่าวงศ์ตระกูลคือสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีประจำตัว วงศ์ตระกูลคือที่รวมของกลุ่มเครือญาติ ในบ้านน้ำจิมมีตระกูลใหญ่ที่สืบเชื้อสายมาตั้งแต่ครั้งตั้งหมู่บ้าน 6 ตระกูลสำคัญ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการไปหาเงินและไม่ไป

หาเงินของแม่ญิงในชุมชน การที่แม่ญิงจำนวนหนึ่งไม่ออกไปหาเงินนั้นเป็นเพราะเงื่อนไขประการหนึ่งคือ เธอเป็นสมาชิกของสายตระกูลสำคัญใน 6 ตระกูล

เมื่อเปรียบเทียบชีวิตของแม่ญิงไปหาเงินกับแม่ญิงไม่ไปหาเงินจะมีความแตกต่างกันหลายด้าน ทั้งด้านครอบครัว โลกทัศน์และชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งนี้พบว่าแม่ญิงไปหาเงินอยู่ในครอบครัวฐานะยากจน พ่อแม่มีการศึกษาระดับต่ำและด้อยในชุมชน เป็นพี่สาวคนโตที่มีน้องหลายคน เป็นคนใจกล้าและไม่อยู่ในสายตระกูลสำคัญ 6 ตระกูล ขณะที่แม่ญิงไม่ขายตัวอยู่ในครัวเรือนสมาชิกสายตระกูล 6 ตระกูลที่มีกระบวนการขัดเกลาของครอบครัวที่เข้มงวด มีพ่อแม่เครือญาติที่ขยันขันแข็งในการทำงาน มีการช่วยเหลือกันอย่างเข้มแข็งในครัวเรือนและเครือญาติ

ชีวิตของแม่ญิงไม่ขายตัวกรณีศึกษาทั้ง 6 คน ใน 6 สายตระกูล เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระบวนการขัดเกลาในครอบครัวและเครือญาติ โดยเฉพาะอิทธิพลของความรู้สึกที่มีต่อกลุ่มวงศ์ญาติและบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นอุดมการณ์ของทุกคนในสายตระกูลในอันที่จะไม่ประพฤติตนเหลวไหลและเบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐานของวงศ์ตระกูล

ปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้แม่ญิงไม่ขายตัวคือ แรงเกาะเกี่ยวภายใน หมายถึง ความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน และความเพียงพอในปัจจัยการดำรงชีวิตสำหรับการจัดการหรือการปรับเปลี่ยนภายในครอบครัวประกอบด้วย

1. เพิ่มความขยันและอดทน
2. แสวงหาทางเลือกอื่นในการทำงาน
3. หลีกเลี่ยงการใช้เงินจำนวนมากกับสิ่งที่ไม่จำเป็น
4. ลดค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค
5. พึ่งพิงเครือญาติ

การจัดการหรือปรับเปลี่ยนของชุมชน

1. อาศัยภาครัฐและเอกชนจัดโครงการทางเลือก
2. ร่วมมือองค์กรเรื่องผลกระทบของการขายบริการทางเพศ
3. ส่งเสริมแม่หญิงที่จบการศึกษาภาคบังคับรับทุนการศึกษาต่อ
4. ไม่ชื่นชม “แม่หญิงหาเงิน ที่เดินทางกลับบ้าน”
5. หาทางเลือกของการพึ่งพาตนเองโดยใช้ศักยภาพบุคคล ครอบครัว เครือ

ญาติ และชุมชน

ปัจจัยที่เกื้อกูลให้ครอบครัวแม่หญิงไม่ขายตัวดำรงอยู่ได้ในชุมชนคือ

1. ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เป็นกลไกสำคัญในการปกป้องผู้หญิงยังคง

ทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง

2. ความเชื่อว่าผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยปกป้องคุ้มครองแม่หญิงที่ทำตัวดี
3. ความผูกพันในเครือญาติสร้างความอบอุ่น ทำให้การจัดการกับปัญหาเป็น

เรื่องง่าย

4. ความเพียงพอและความรู้สึกที่มีความเพียงพอในปัจจุบันดำรงชีวิต
5. ชาวบ้านพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่า

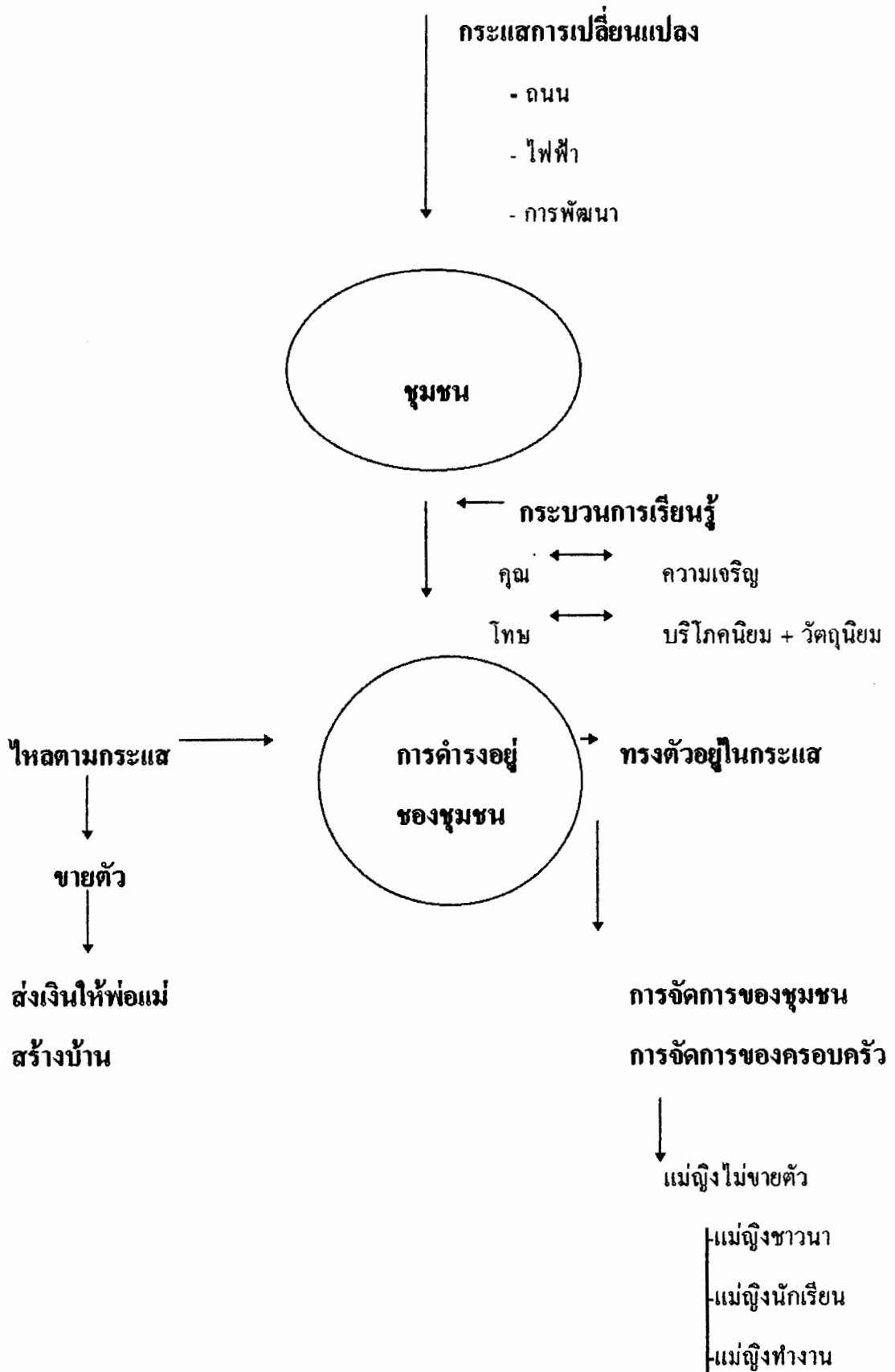
วิถีชีวิตของแม่หญิงไม่ขายตัวมี 3 แบบคือ

1. แม่หญิงชานา
2. แม่หญิงนักเรียน นักศึกษา
3. แม่หญิงทำงาน

ข้อเสนอแนะ

1. ปัจจุบันนี้ชุมชนขาดปัจจัยในการดึงให้วัยแรงงานยังคงอยู่ในชุมชน ทำให้ชนบทสูญเสียกำลังสำคัญให้แก่เมือง แรงเกาะเกี่ยวภายในอ่อนล้า แม้ว่าจะมีบางคนพยายามจะดำรงอยู่รอด รัฐควรพยายามให้เกิดวัฒนธรรมการผลิตเพื่อยังชีพในชุมชนบางชุมชนที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็ก
2. โครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มุ่งเน้นให้แก่เยาวชนสตรี ควรผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะปัจจุบันการอบรมอาชีพตัดเย็บ และเสริมสวย ไม่อาจช่วยแก้ปัญหาแม่หญิงขายตัวได้
3. ควรส่งเสริมความสัมพันธ์ในเครือญาติให้ดำรงอยู่เป็นพลังดึงดูดให้เยาวชนสตรียังคงอยู่กับวงศ์ญาติในชุมชน
4. ควรให้มีการยกย่องแม่หญิงไม่ขายตัวให้ปรากฏแก่สังคม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและการเรียนแบบ

แผนภูมิแสดงการปรับเปลี่ยนของชุมชน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จิราลักษณ์ จงสถิตย์มัน

2535

วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวสตรี : กรณีศึกษา ผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ การวิจัยเอกสาร เรื่อง สถานภาพและบทบาทของสตรีภาคเหนือกับ พัฒนาการของการขายบริการทางเพศ เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

จงจิต เทียมทอง

2527

ลักษณะการรับข่าวสารสตรีชนบท ก่อนมาเป็นสตรีบางประเภทในเชียงใหม่ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การต่อต้านการค้าหญิงและเด็ก 14-18 กุมภาพันธ์ ณ สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์จังหวัดเชียงใหม่

แจ๊ค เอ็ม พอตเตอร์ แต่ง, นฤจร อธิธิจักร์จรัส แปล

2526

โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เจนนิเฟอร์ เกรย์ แต่ง, กอบกุล ราษฎร์นาค แปล

2529

“เศรษฐศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผู้หญิงในภาคเหนือ” วารสารสังคมศาสตร์ 8 (1) เมษายน-กันยายน : 39-63

ฉลาดชาย รมิตานนท์

2527

ผีเจ้านาย กรุงเทพฯ : พายัพออฟเซท พรินท์

ชาย โพธิ์สิตา และคณะ

2537

หนูนิดใหม่ที่ขายตัว บริบททางสังคม วัฒนธรรมของหญิง
บริการทางเพศ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
นครปฐม

ชยันต์ วรธนะภูติ และคณะ

2537

“ผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทุนนิยมโลกต่อชนบทและชาวนาไทย
: โครงสร้างวิถีการผลิต และรูปการณ์จิตสำนึก” วารสารเศรษฐศาสตร์
การเมือง 4 (2-3) มกราคม-มิถุนายน : 90-102

ถาวร เกียรติทับทิว และ เฉลิมพล สัตถาภรณ์

2527

การย้ายถิ่นของสตรีบางประเภทจากจังหวัดภาคเหนือกับ
การท่องเที่ยวของเมืองสงขลา หาดใหญ่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ธเนศวร์ เจริญเมือง และ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์

2529

700 ปี ของเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์.

ธเนศวร์ เจริญเมือง

2533

วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี : กรณี
ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ ส่วนที่ 3 การศึกษา
ระดับภาพรวมเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

นิตี เอียวศรีวงศ์

2535

“สถานภาพผู้หญิงอดีต ปัจจุบัน อนาคต” รายงานการประชุม
สมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ 1 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและ
ประสานงานสตรี

ปิยนาด บุนนาค และ มารยาท กิจสุวรรณ

2526

**การวิเคราะห์ค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมไทยในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2394) : ระบบเครือญาติ การแต่ง
งาน และครอบครัว, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

แน่งน้อย ปัญจพรรค์

2525

**“โสเภณี สินค้าที่มีชีวิตและวิญญาณ” ในรวมบทความ
“โสเภณีที่รัก” กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์ จำกัด**

เบ็ญจา จิรภัทรพิมล

2532

**รายงานหญิงรับจ้างในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ในรายงานการ
ประชุมเสนอผลงานทางวิชาการด้านสตรีศึกษาในภาคเหนือ วันที่ 25-26
สิงหาคม ณ จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**

มณี พยอมยงค์

2526

**วิถีชีวิตและค่านิยมชาวล้านนาไทย เชียงใหม่ : สภาวิจัย
แห่งชาติ**

มณี พยอมยงค์

2529

**ประเพณีสิบสองเดือนชาวล้านนาไทย เล่ม 1-2 โครงการศูนย์ส่งเสริม
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์**

มูลนิธิผู้หญิง

2530

**“โสเภณีเด็กภาคเหนือ” รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ
โครงการคำห้ำ ระดับโรงเรียนชั้นประถม ใน 9 จังหวัดภาคเหนือ จัดโดย
มูลนิธิผู้หญิง**

ยุพา วงศ์ไชย และคณะ

2531

ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการไปประกอบอาชีพด้านประเพณีของสตรีไทยในต่างประเทศ รายงานการวิจัย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ยุพิน เข้มมุกด์

2531

สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ.1954-2101 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เรณู อรรฐาเมศร์

2528

โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม. วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

วารุณี ภูริสินสิทธิ์

2529

“บทความปริทัศน์ว่าด้วยเรื่องโสเภณี” วารสารสังคมศาสตร์ 8 (1) เมษายน-กันยายน : 108-110

ศุภีมาน นฤมล

2527

นางงามตุ๊กระจก : การศึกษากระบวนการกลายเป็นหมอนวดไทย. กรุงเทพฯ : ส่องสยามการพิมพ์.

ศุภย์วัฒน์ธรรมจังหวัดพะเยา

2529

ผู้หญิงล้านนา หนังสือประกอบโครงการอบรม “เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีกุลสตรีพะเยา” ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพะเยา กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุณรัตน์

สงวน ไชติสุรรัตน์

2503

ตำนานเมืองเหนือ เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์

2509

ประเพณีไทยภาคเหนือ กรุงเทพฯ : สงวนการพิมพ์

2515

คนดีเมืองเหนือ กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์

2515

ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

อักษรบริการ

สุกัญญา หาญตระกูล

2528

โสภณี : ใจกลางและกลางใจของการครอบงำทางเพศ

บานไม่รู้โรย 1 (2) กุมภาพันธ์-มีนาคม : 42-59

สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล

2531

การประกวดนางสาวไทย (พ.ศ.2477-2530) วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตร์ มหามบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์

2527

พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา กรุงเทพฯ :

มิตรนราการพิมพ์

อานันท์ กาญจนพันธุ์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ

2527

“หนังสืออนุโลมฐานกฎหมายโบราณและหัตถกรรมวินิจจัย

บาทฎีกาครอบสมมติราช” หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์โบราณ ชุด **ตำนาน**

เมืองและกฎหมายล้านนา เอกสารลำดับที่ 3 และ 4 คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนา

วิทยาลัยครูเชียงใหม่

อิรวดี ไตลังคะ

2525

การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตร์มหามบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

Allport G.W.

1961

Pattern and Growth in Personality. New York : Holt,
Rinchart & Winston

Cohen, Albert K.

1966

Deviance and Social Control. Englewood Cliff, N.J. : Prentice-Hall

Gough, Kathleen

1975

“The Origin of the Family”

Gray Jennifer

1990

**The Road to the City : Young Women and Transition in
Northern Thailand.** Ph.D. Dissertation Macquarie University,
Sydney, Australia.

Runbington, Earl

1982

“Diviant Subculture” In M Michael Rosenberget the Sociology of
Deviance. New York : St. Matin’s Press.